

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Історичний факультет
Кафедра соціології

Пояснювальна записка

до дипломної (кваліфікаційної) роботи
освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр”

на тему:

“Європейські цінності сучасної української молоді”

Виконала: студентка 6 курсу, групи ІССм-21с
спеціальності 054 “Соціологія”
Борецька М. Ю.

Керівник: проф. Черниш Н. Й
Рецензент: доц. Марусяк Т. С.

Львів – 2021 року

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ІВАНА ФРАНКА

Факультет історичний
Кафедра соціології
Освітньо-кваліфікаційний рівень “магістр”
Напрямок підготовки 05 – соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 054 “Соціологія”

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Завідувач кафедри соціології
проф. Пачковський Ю. Ф.
“ ____ ” _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я

НА ДИПЛОМНУ (КВАЛІФІКАЦІЙНУ) РОБОТУ СТУДЕНТУ

Борецькій Марті Юріївні

1. Тема роботи “Європейські цінності сучасної української молоді”
керівник роботи Черниш Наталія Йосипівна, професор,
затверджені Вченою радою факультету від 14 грудня 2020 року № 4
2. Строк подання студентом роботи: 3 грудня 2021 року
3. Вихідні дані до роботи
 - 1) Коваліско Н., Макеєв С. Покоління в історико-соціологічній перспективі.
Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2021. № 3. С. 5–20.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
 - Розділ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження цінностей*
 - 1.1. Поняття “цінності” в понятійно-категоріальних апаратах соціогуманітарних наук
 - 1.2. Соціологічний вимір ціннісного простору: європейські цінності
 - 1.3. Концептуалізація (європейських) цінностей у межах структуралістської перспективи
 - Розділ 2. Соціологічне моделювання (європейських) цінностей молодого покоління*
 - 2.1. Молодь у поколінневій структурі сучасного суспільства
 - 2.2. Сучасні підходи типологізації поколінних утворень
 - 2.3. Соціологічне моделювання феномену “цінності молодого покоління” у предметних полях структуралістської перспективи та поколінневої концепції К. Мангейма

Розділ 3. Прикладні аспекти дослідження європейських цінностей молодого покоління

3.1. Компаративний аналіз результатів вітчизняних та іноземних

емпіричних досліджень ціннісних переваг сучасних молодих поколінь

3.2. Описовий (дескриптивний) аналіз даних соціологічного дослідження

“Ровесники Незалежності України. Покоління в часі й у контексті подій”

(блок “Цінності”)

3.3. Інтерпретація емпіричних результатів соціологічного дослідження

“Ровесники Незалежності України. Покоління в часі й у контексті подій”

(блок “Цінності”)

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов’язкових креслень)

К-ть рисунків – 7; к-ть схем – 5; к-ть таблиць – 16.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	проф. Черниш Н. Й.		
2	проф. Черниш Н. Й.		
3	проф. Черниш Н. Й.		

7. Дата видачі завдання

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної (магістерської) роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Пошук та опрацювання наукової літератури, що відповідає заявленій темі	листопад 2020 р.	
2	Написання теоретико-методологічних розділів	грудень 2020 р. – лютий 2021 р.	
3	Розробка програми та інструментарію авторського соціологічного дослідження	березень – перша декада квітня 2021 р.	
4	Вторинний аналіз поточної бази емпіричних досліджень у межах заявленої теми роботи	друга декада квітня 2021 р.	
5	Реалізація авторського соціологічного дослідження	третя декада квітня – червень 2021 р.	
6	Написання емпіричного розділу	липень – вересень 2021 р.	
7	Аналіз емпіричних даних, отриманих у ході авторського соціологічного дослідження	жовтень – перша декада листопада 2021 р.	
8	Написання вступу до роботи. Підведення підсумків та робота над висновками до роботи	друга декада листопада 2	

9	Оформлення графічних матеріалів та додатків. Формування списку використаних джерел та наукової літератури	третя декада листопада 2021 р.	

Студент

_____ **Борецька М. Ю.**
(підпис)

Керівник роботи

_____ **Черниш Н. Й.**
(підпис)

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	6
<i>1.1. Поняття “цінності” в понятійно-категоріальних апаратах соціогуманітарних наук</i>	12
<i>1.2. Соціологічний вимір ціннісного простору: європейські цінності</i>	19
<i>1.3. Концептуалізація (європейських) цінностей у межах структуралістської перспективи</i>	32
<i>Висновки до розділу 1</i>	36
<i>Розділ 2. Соціологічне моделювання (європейських) цінностей</i>	39
<i>молодого покоління</i>	39
<i>2.1. Молодь у поколіннєвій структурі сучасного суспільства</i>	39
<i>2.2. Сучасні підходи типологізації поколінних утворень</i>	48
<i>2.3. Соціологічне моделювання феномену “цінності молодого покоління” у предметних полях структуралістської перспективи та поколіннєвої концепції К. Мангейма</i>	55
<i>Розділ 3. Прикладні аспекти дослідження європейських цінностей молодого покоління</i>	65
<i>3.1. Компаративний аналіз результатів вітчизняних та іноземних емпіричних досліджень ціннісних преференцій сучасних молодих поколінь</i>	65
<i>3.2. Дескриптивний аналіз даних соціологічного дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі й у контексті подій” (блок “Цінності”)</i>	74
<i>3.3. Інтерпретація емпіричних результатів соціологічного дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі й у контексті подій” (блок “Цінності”)</i>	79
<i>Висновки до розділу 3</i>	87
<i>Список джерел та використаної літератури</i>	90
<i>БЛАНК ІНТЕРВ'Ю</i>	98
<i>СЦЕНАРІЙ ГЛИБИННОГО ІНТЕРВ'Ю</i>	109
<i>ТРАНСКРИПТИ ГЛИБИННИХ ІНТЕРВ'Ю</i>	113

Вступ

Практична актуальність. Сучасні трансформаційні процеси в Україні як вимушені заходи для її ефективною модернізації та швидкої євроінтеграції мають вплив фактично на всі сфери життєдіяльності людини. Мінливість зовнішнього середовища (спричинена головно складними політико-економічними, соціально-культурними умовами, непрогнозованими реаліями пандемічної доби) вимагає від кожного індивіда адаптивності, яка за таких умов немислима без його критичного самоаналізу та здатності до змін, зокрема до трансформації поглядів на важливе, цінне, значиме.

Найбільш чутливою до змін є молодь, якій чи не найлегше вдається пристосовуватися до нового та інтегрувати його у власний світоглядний простір. Відтак сьогодні молоде покоління є об'єктом та значим суб'єктом соціокультурних процесів; головним ресурсом та потенціалом будь-якого соціуму. Звідси й науковий інтерес до дослідження специфіки аксіосфери (на предмет наявності в ній європейських цінностей, зокрема) саме молоді як нової генерації державотворців проєвропейської України, оскільки ті цінності, носіями яких сьогодні є останні, вже зовсім скоро будуть домінуючими в ціннісному просторі всього українського соціуму. Вирішення проблеми цінностей на сучасному етапі розвитку України як незалежної держави, повноцінного суб'єкта міжнародних політичних та економічних відносин має неабияке прогностичне значення: відстеження тенденцій та змін у аксіосфері молоді дасть змогу до певної міри передбачити, яким згодом буде український соціум та Україна як модернізована держава в принципі [38]. З огляду на таку складну проблематику, необхідність "соціологічної інтервенції" в цю тематичну область є цілком виправданою.

Теоретична актуальність. Класичними соціологічними працями з вивчення ціннісної проблематики вважаємо роботи, які побачили світ під авторством М. Вебера, Е. Дюркгайма, Т. Парсонса, П. Сорокіна та ін. Цим соціологам характерне розуміння цінностей як об'єктивних, надіндивідуальних регуляторів поведінкових практик індивідів, функційним призначенням яких

є забезпечення нормативного функціонування соціуму в контексті різних історичних періодів, соціо-культурних, політико-економічних ситуацій. Трактування цінностей як конструктів індивідуальної свідомості властиве представникам суб'єктивістської соціологічної традиції – Дж. Міду, П. Блау, Г. Блумеру та ін. Революційні зміни соціальної реальності на зламі ХХ-ХХІ ст. вплинули на специфіку соціологічного вивчення аксіосфери. Відтак сьогодні дослідницький фокус соціологів спрямований на аналіз динаміки змін цінностей в умовах глобалізації. Репрезентантами такої тенденції є напрацювання Д. Белла, Р. Інглєгарта, М. Кастельса, Е. Тоффлера, Ш. Шварца, П. Штомпки та ін.

В українській соціологічній традиції ціннісною проблематикою займаються такі дослідники: В. Бакіров, науковий інтерес якого націлений на дослідження впливу інституту освіти на ціннісні моделі молоді як соціально-демографічної групи; Є. Головаха, який фокусується на зв'язку між змінами аксіосфери та якістю модернізаційних процесів держави; А. Ручка займається питаннями соцієтальної та індивідуальної ідентичності, типи яких виокремлює на основі відмінних ціннісних орієнтацій; В. Танчер зосередився на проблематиці цінностей у мультикультурному середовищі; О. Якуба, яка трудилася над проблемою моральних та правових аспектів регулювання суспільних відносин [38]. Проблематика цінностей користується інтересом і серед представників молодого покоління соціологів – це української соціології: І. Кононов, Л. Новікова, Н. Пустовіт та ін.

Незважаючи на високий науковий інтерес до сучасної української аксіосфери та чималу кількість теоретичних і емпіричних розвідок щодо її стану, більшість вітчизняних дослідників зосереджена фактично на фіксації поточного стану, відстеженні змін українського ціннісного простору та тільки віднедавна – на спробах пошуку місця європейських цінностей у ньому. Така специфіка вивчення аксіопростору здебільшого залишає поза увагою питання його становлення та розвитку, механізмів інтеріоризації тих же європейських цінностей у нього, виявлення агентів впливу, які стимулюють формування

останніх тощо. Вважаємо за необхідне встановити комплекс чинників, які здійснюють вплив на процеси становлення та зміни соцієтальних та індивідуальних ціннісних орієнтацій; проаналізувати останніх не лише на мега- та макро- , але й на мезо- та мікрорівнях соціальної реальності [42].

Незважаючи на високий науковий інтерес до сучасної української аксіосфери та чималу кількість теоретичних і емпіричних розвідок щодо її стану, знаходжу певну однотипність існуючих напрацювань у межах заявленої теми роботи. Більшість дослідників зосереджена фактично на фіксації стану ціннісного простору, відстеження змін у ньому та лише віднедавна – спроб пошуку місця європейських цінностей у аксіопросторі молодих українців.

Мета: з'ясування місця і ролі європейських цінностей у структурі аксіологічного простору сучасної української молоді.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі **завдання**:

- виявити особливості аналізу цінностей у соціогуманітарних науках (таких, як філософія, психологія, етика, релігієзнавство, політичні, правові та економічні дисципліни);
- встановити й описати специфіку соціологічного підходу до вивчення цінностей;
- здійснити соціологічну концептуалізацію поняття “європейські цінності”;
- проаналізувати прикметність вивчення та розуміння понять “молодь” та “молоде покоління” крізь соціологічну призму;
- за допомогою порівняльного аналізу головних соціологічних підходів обрати той із них, який стане методологічним джерелом авторського дослідження, та аргументувати свій вибір;
- встановити сукупність теоретичних положень стосовно їхнього використання в аналізі аксіопростору молоді й на цій основі розробити власну теоретичну модель дослідження ціннісного простору молодого покоління українців в частині європейських цінностей;

- здійснити вторинний аналіз реалізованих раніше вітчизняних та закордонних емпіричних досліджень ціннісного простору молодого покоління українців;
- реалізувати на емпіричному рівні авторську соціологічну розвідку ціннісних орієнтацій сучасного молодого покоління українців на предмет присутності в них європейських цінностей.

Об'єктом дослідження за критерієм проблеми є аксіологічний простір молодих українців.

Об'єктом дослідження за критерієм носія проблеми є сучасна українська молодь (особи віком 14-35 років) [7].

Предметом дослідження є структура ціннісного простору молодого покоління українців та місце й роль європейських цінностей у ній.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Теоретичним джерелом для магістерської кваліфікаційної роботи було обрано структурний функціоналізм, фундаторами якого є соціологи-класики Т. Парсонс та Р. Мертон. Останні розвинули обраний методологічний підхід із базових положень еволюціонізму Г. Спенсера та позитивістських ідей М. Вебера й Е. Дюркгейма. Теоретичним доповненням методологічної основи роботи стала поколіннева концепція К. Мангейма, яка є синтезом об'єктивістської та суб'єктивістської ліній рефлексій стосовно поколінневих утворень і має явне структуралістське спрямування. Відтак теоретико-методологічну основу роботи характеризуємо як внутрішньо узгоджену та несуперечливу.

Обрані теоретичні джерела роботи передбачають можливість використання як якісних, так і кількісних методів збору інформації. Відтак ми застосували інтерв'ювання, анкетування та вторинний аналіз баз даних.

Практичне значення одержаних результатів. Перспективою розробленої теоретико-методологічної основи магістерської роботи є можливість її повторного використання іншими науковцями як базової або ж додаткової в спробах подальшого вивчення ціннісної проблематики (молодого) покоління. Натомість отримані емпіричні результати дослідження можуть стати

підставою та доказовою базою для необхідності впровадження навчально-виховних заходів, спрямованих на підтримку інтеріоризації та “вкорінення” європейських цінностей у аксіологічні орієнтації та ціннісні преференції молодих українців як значимих суб’єктів сучасних соціокультурних процесів та дійсних державотворців (проєвропейської) України. Більше того висновки, зроблені на основі емпіричних даних, у перспективі можуть стати поштовхом до спроб покращення державної молодіжної політики в Україні. До того ж теоретичні та емпіричні матеріали магістерської роботи можуть використовуватися як навчальні матеріали у викладанні таких дисциплін, як соціологія культури, соціологія цінностей, соціологія молоді та ін.

Апробація результатів дослідження:

- Виступ на XII Львівському соціологічному форумі “Сучасні соціальні трансформації: глобальний досвід та локальні специфікації” 2 квітня 2021 р. Секційне засідання “Покоління в аналізі локальних трансформацій соціальної структури українського суспільства”. Тема доповіді: “Місце європейських цінностей у аксіопросторі сучасної української молоді”.
- Виступ на Підсумковій науково-практичній конференції II туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт зі спеціальності “Соціологія” 8 квітня 2021 р. Тема доповіді: “Європейські цінності в аксіопросторі сучасної української молоді”.

Наукові публікації по темі магістерської роботи:

1. Борецька М. Ю. Європейські цінності в аксіопросторі сучасної української молоді. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021. № 2. С. 24–44.
2. Борецька М. Ю., Черниш Н. Й. Аксіологічний простір ровесників незалежності України: соціологічні виміри. *Український соціум*. 2021. № 3 (78). С. 34–53.
3. Борецька М. Ю. Місце європейських цінностей у аксіопросторі сучасної української молоді. *Сучасні соціальні трансформації: глобальний досвід*

та локальні специфікації: збірник тез XII Львівського соціологічного форуму присвяченого 30-літтю академічної соціології у ЛНУ ім. І. Франка (Львів, 2 квіт. 2021 р.). Львів, 2021. С. 216–218.

4. Борецька М. Ю. Матеріалізм vs постматеріалізм: нове протистояння. *Глобальні та локальні кризи: переосмислюючи українське суспільство*: матеріали Міжнародних соціологічних читань пам'яті Н. Паніної (Київ, 10 груд. 2021 р.). Київ, 2021. С. 87–93.
5. Борецька М. Ю. Європейські цінності в аксіопросторі сучасної української молоді (Шифр: “Цінності медіатори”): конкурсна робота (електронне видання); Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт зі спеціальності “Соціологія” (Ужгород, 8 квіт. 2021 р.). Ужгород, 2021. 45 с.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг магістерської роботи становить 141 сторінку, з яких 88 сторінок основного тексту. Список джерел та використаної літератури охоплює 105 найменувань і розміщений на 9 сторінках.

Розділ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження цінностей

1.1. Поняття “цінності” в понятійно-категоріальних апаратах соціогуманітарних наук

Світ ХХІ століття повен безлічі нових викликів та численних трансформацій, які нерідко посягають на рутинні поведінкові практики, життєвий уклад індивідів та на звичне функціонування цілих соціумів. Висока нестабільність сучасного часопростору вимагає від кожного індивіда його не менш швидкої адаптації. Почасти такий процес пристосування неможливий без глибинних внутрішньоособистісних перетворень індивіда. Особливо сьогодні: в невизначений час світової пандемії, в період економічних криз, ситуацій політичної турбулентності, соціокультурної нестабільності та глобальної нерівності. Нині маємо змогу спостерігати, як активно формуються нові погляди на важливе, значиме; з'являються нові ціннісні конфігурації та викристалізуються сучасні принципи суспільної моралі, які детермінують поведінкові моделі сучасників [39]. Усе це спонукає до ґрунтовного аналізу ціннісної проблематики та її природи з урахуванням особливостей предметного поля різних соціогуманітарних наук.

Найбільш методично доцільним буде розпочати теоретичну розвідку з “матері всіх наук” – **філософії**, в межах якої вивченням природи цінностей та оціночних суджень займається особлива галузь – аксіологія. Завдяки їй знаємо, що перші спроби осмислення категорії цінностей належать ще класичним античним філософам. Правда, тоді мова йшла ще не стільки про цінності чи їх конкретні увиразнення, стільки про життєві (духовно-моральні) орієнтації тогочасних людей. Так, до прикладу, **Сократ** (Socrates) розмірковував над тим, що є благо й дійшов висновку, що ним є мудрість, яка починається зі знання та опирається на принципи добродетності; вона є початком і кінцем моральної, тобто істинної, діяльності людини [59, с. 80]. **Платон** (Plato) у свою чергу говорив про світ ідей та світ речей, де перший – це вимір ідеальних виявів усього сущого, а другий – лиш недосконала

дійсність [59, с. 85]. Ідея трактувалась ним як абстрактний ідеал чогось, який є безтілесним, вічним та доступним тільки духовному спостереженню. Така ідеалізація ідей перетворила їх на своєрідні цінності.

Аксіологічне осмислення світу мало місце й у філософській думці епохи Відродження та Нового часу. Так, наприклад, англійський філософ *Д. Юм* (D. Hume) вважав, що цінності й норми є продуктами почуттєвої діяльності людини, її емоційної прив'язаності до чогось/когось (предмету, стану, людини і т. д.). Вони базуються на суб'єктивних почуттях індивідів, чим пояснюється те, що ціннісні моделі у кожного свої [100, с. 387]. Засновник консерватизму *Е. Берк* (E. Burke) був переконаний, що абсолютною цінністю є “розумне”, “нормативне” життя [72]. Вірив, що основою всього є закони та правила, дотримання яких є гарантом гідного життя для індивіда.

У добу Просвітництва над проблематикою цінностей головно розмірковували представники утилітаристського напрямку: *К. А. Гельвецій* (C. A. Helvétius), *І. Бентам* (J. Bentham), *Д. С. Милль* (J. S. Mill). Провідною ідеєю їхньої філософії було “досягнення найбільшої кількості щастя для найбільшої кількості людей” [72]. Вони вважали корисність і практицизм основою морального й етичного розвитку особистості та фактично декларували альтруїзм як найвищу цінність.

Трансформаційні процеси в суспільно-економічних відносинах наприкінці XVIII та у XIX ст. стали поштовхом до ґрунтовнішого аналізу проблематики цінностей, чим сприяли утвердженню аксіології (теорії цінностей) як окремої області філософського знання. Саме тоді відбулося “розщеплення” поняття “буття” на складову соціальної реальності та складову цінностей, де останні відтоді пояснюють виключно як об'єкти бажань та прагнень людини [72].

Першими до проблематики цінностей (у її сучасному розумінні) звернулися представники німецької класичної філософії. Так, до прикладу, *І. Кант* (I. Kant), опираючись на трансцендентальну філософію, писав про різке протиставлення області теоретичного і практичного розуму, де перша

фактично є людським пізнанням, тоді коли друга втілюється у моральних обов'язках (повинностях) особистості. Йдеться про розрив між мисленням і волею людини (можливістю створювати власні особистісні правила і виконувати їх), де остання є цінністю. Він вважав, що ціннісно (морально) орієнтовані спонукання є невід'ємною частиною всіх процесів пізнання, свідомість при цьому завжди орієнтована на критерії добра, цінності та досконалості [87, с. 192].

На відмінну від І. Канта *Г. Гегель* (G. Hegel) пов'язував цінності з цілком зрозумілим поняттям потреби. Кожна річ, за допомогою якої людина усуває почуття нестачі в чомусь, задовольняє свої потреби, має свою ціну, але цінною є не річ сама по собі, а те, чого вона варта в конкретній ситуації [57, с. 13]. Важливою є суб'єктивна оцінка цінності, важливості, пріоритетності об'єкту зроблена індивідом в певній ситуації.

Специфічним та доволі неоднозначним був підхід *Ф. Ніцше* (F. Nietzsche) до проблематики цінностей. Центральною ідеєю його творчості був феномен “надлюдини”, зміст існування якої він зводив до завдання зруйнувати пануючу систему християнських цінностей (за Ф. Ніцше, застарілу) аби створити абсолютно нову, яка б не створювала перешкоди для людини та її природньої жаги до влади, яка є найвищою цінністю, на думку філософа. На зміну християнським моральним нормам має прийти новий принцип поведінки “надлюдини”: “не щади свого ближнього й підшттовхни падаючого” [57, с. 14]. Мова йде про конкуренцію та боротьбу за життя всіма можливими способами, після якої виживе сильніший. Зауважу, що ця концепція була неодноразово критикована представниками різних філософських напрямів.

Поняття цінностей було центральним у теорії німецького філософа *Г. Ріккерта* (H. J. Rickert), який вважав, що ті не піддаються розумінню в межах дійсності, оскільки є трансцендентними по відношенню до буття, соціальної реальності зокрема. Так, він не відносив їх ні до області об'єктів, ні

до області суб'єктів, стверджуючи, що вони утворюють окрему незалежну систему, без якої людське існування є немислимим [72].

Представник філософської антропології ХХ ст. *М. Шелер* (M. Scheler) пояснював цінності як об'єктивні якісні феномени, які є незалежними від соціальної системи, свідомості окремих індивідів і від предметів, утілення в яких вони можуть знаходити. Він зауважував, що цінності стають реальними лише тоді, коли знаходять втілення в реальних носіях, якими можуть бути як конкретні особистості, так і будь-які неживі предмети [86, с. 186]. Так, М. Шелер, як і Г. Ріккерт, відзначав верховенство ціннісних систем над соціальною та матеріальною (предметною) сферами, оскільки вважав цінності об'єктивними та постійними, завжди існуючими.

Аксіологічне осмислення світу знайшло своє відображення також в **українській філософській думці**. Так, проблематика цінностей займала чільне місце у працях *І. Вишенського, Ф. Прокоповича, М. Коцюбинського, М. Драгоманова* та багатьох інших мислителів.

Із вищесказаного розуміємо, що думка про перманентність ціннісного простору буде помилковою, коли насправді він та його сприйняття соціумом змінювалось із кожною новою епохою – розуміння важливого завжди детерміноване конкретним часопростором, соціокультурними, політико-економічними умовами. Тому у загальнофілософській традиції виокремлюють такі *типи ціннісних орієнтацій*, що мають філософсько-етичне обґрунтування: 1) *евдемонізм* (від грец. εὐδαιμονία – щастя), за концепцією якого досягнення щастя є вищою й кінцевою метою людської діяльності; 2) *гедонізм* (від грец. ἡδονή – задоволення), який декларує насолоду та запобігання стражданню як єдині цілі всіх людських вчинків; 3) *аскетизм* (від грец. ἀσκητής – вправи, фізичні перевантаження для відповідного формування тіла й духу), який є антиподом гедонізму та пропагує утримання, відмову від усіх задоволень та життєвих благ, які трактує як спокуси для грішного тіла; 4) *утилітаризм* (від лат. utilitas – користь), який кінцевою метою людської діяльності називає досягнення найбільшої кількості щастя для найбільшої кількості людей [59].

Гене́за поняття “цінності” робить очевидним той факт, що саме через свою природу воно є складним для тлумачення. По-перше, через те, що цінності мають двоїтий характер – суб’єкт-об’єктний, тобто виступають як єдність об’єктивного і суб’єктивного, духовного і матеріального, індивідуально-особистісного та загальнолюдського, соціального та природнього [72]. І, по-друге, вони мають місце в усіх сферах людського життя, що робить їх об’єктом дослідження цілої низки наукових дисциплін.

Крім загальної філософської аксіології, автономні фрагменти ціннісної проблематики присутні в інших філософських дисциплінах. Так, у **естетиці** цінності напряму пов’язані з процесом оцінювання. Специфічна природа естетичних цінностей визначається особливостями суб’єктивного сприйняття людиною дійсності через систему її оціночних суджень на предмет естетичності: безпосереднім, чуттєво-духовним, безкорисливим сприйняттям, орієнтованим на пізнання та оцінку змістовної форми, структури, міри організованості й упорядкованості реальних об’єктів [33]. Естетичні цінності найчастіше мислимі в категоріях ідеалу, краси та прекрасного.

Таке розлоге наведення філософських роздумів щодо цінностей спричинене потребою увиразнення як багатомірної ціннісної проблематики, так і відповідною множинністю спроб її осмислення, тому в подальшому дамо лише короткі узагальнення з акцентом на сутнісних характеристиках аксіологічних ядер низки соціогуманітарних наук.

Розуміння під поняттям “цінності” першочергово абстрактного, нематеріального об’єкту характерне не лише для філософії, але й для деяких інших соціогуманітарних наук. Так, вивчення ціннісного простору крізь призму **історії** передбачає відстеження змін ціннісних орієнтацій соціумів із кожною новою епохою чи внаслідок впливу значущих факторів, що змінили хід історії (наприклад, промислові, інформаційні революції) всього людства чи окремих суспільств.

Процес формування та трансформації ціннісних систем окремих індивідів у процесі соціалізації чи адаптації до нових групових норм і вимог є

об'єктом дослідження **соціальної психології**, тоді коли вивченням вищих мотиваційних структур життєдіяльності людини займається **загальна психологія** [33]. Категорійний апарат психологічних наук передбачає розмежування низки споріднених із поняттям “цінність” термінів: “спрямованість особистості”, “ціннісна орієнтація” та ін. Дисциплінарний інтерес до взаємозв'язку процесу формування ціннісних орієнтацій і виховного процесу є характерним для аксіологічного напрямку в педагогіці [33].

У теоретичному полі **культурології** існують два характерологічні аспекти пояснення поняття цінностей: *дезаксіологічний* (позаціннісний, об'єктивістський) та *аксіологічний* (ціннісний). Для обох вихідною точкою є зв'язок досліджуваного поняття та культури. У межах першого вважається, що культура – це все, що створено людиною, тоді коли другий базується на ідеї, що факти культури співвідносяться зі загальноприйнятою ціннісною системою і поділяються на позитивні й негативні. Так, вартісне, бажане, благородне – усе це вказує на щось позитивне для людини й людського життя [47, с. 176]. Нерідко твердять, що природа – це дійсність поза цінностями, а культура – дійсність з позиції цінностей [47, с. 176]. Дисциплінарно специфічним терміном культурології є “етнічні цінності”, тобто ті, що є характерними для конкретного етносу, народності.

Із позиції **релігієзнавства** ціннісні моделі – це передовсім моделі визначеної нормативної діяльності та ідейної (ідеологічної) складової, яка по суті покликана задовольняти духовні потреби віруючого. Так, будь-яка релігія, фактично будучи аксіологічною системою, виконує роль інтегратора цінностей, началом якого є віра в надприродне [33].

Поняття “цінності” крізь призму **правових наук** тлумачать як результат багатовікового соціального досвіду суспільства, світоглядних принципів, уявлень людини про нормативне та правильне. Так, вони можуть бути сформованими внаслідок життєвого досвіду людини (індивідуальні цінності) або ж за сприянням соціально-економічних, релігійно-культурних, політичних

та інших обставин (суспільні цінності), тобто йдеться про обов'язкову історичну зумовленість [88, с. 27]. Принциповим для цієї галузі знань є виокремлення й трактування поняття безпосередньо правових цінностей, а також розуміння механізму їх формування. Правові цінності – це ті, першочергово, соціальні цінності, які є закріплені в праві через свій загальносуспільний характер та прийняття їх більшою частиною соціуму. Важливо зауважити, що вони базуються на соціальних цінностях та через право впливають на суспільні відносини (декларують норми поведінки, визначають, що є неприйнятним чи девіантним/делінквентним). Фахівчиня з права Х. Соломчак зауважує, що “дотримуючись загальних соціальних цінностей, людина часто виконує навіть правові норми, про існування яких не здогадується, тому цінність слід вважати внутрішньою ціллю, змістом правової норми” [88, с. 28]. Вчена фактично говорить про вже згадуваний вище двоїстий характер поняття цінностей – про суб'єктивне (індивідуальне) та об'єктивне (суспільне), які дуже часто “накладаються” одне на одного.

Політичні науки першочергово розглядають цінності як інтерес, мотив і стимул розвитку теорії і практики політичних відносин; як детермінанти політичної діяльності суб'єктів, які реалізують себе та свої інтереси завдяки соціальній взаємодії у ієрархічній системі владних та політично-управлінських ланок [67, с. 176]. Також вони вивчатимуть специфіку ціннісних моделей у різноманітних засадничих положеннях політичних партій та режимів. Натомість **економічні науки** простежуватимуть взаємозв'язок між ціннісними орієнтаціями суб'єкта торговельно-економічних відносин та різними типами економічних систем.

Підсумовуючи, розуміємо, що через свою складну природу поняття “цінність” має місце в понятійно-категоріальному апараті багатьох соціогуманітарних наук, кожна з яких пропонує його відмінне трактування з огляду на свою наукову специфіку, яка стисло представлена у *Таблиці 1.1.1.*

**Специфіка підходів соціогуманітарних наук до
розуміння проблеми цінностей**

НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА	ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ “ЦІННІСТЬ” ТА СПЕЦИФІКА ЙОГО ВИВЧЕННЯ
<i>Філософія (аксіологія)</i> <i>Естетика</i> <i>Етика</i>	Ціннісний простір як складова суспільного світогляду, що пояснюється на абстрактно-теоретичному рівні наукового знання. Суб’єктивне оціночне судження об’єкта на предмет естетичності (краси, ідеальності, гармонії). Ціннісний простір як загальносоціальний регулятивний механізм взаємодії індивідів між собою, їх моделей поведінки.
<i>Історія</i>	Фокус на зміни ціннісних орієнтацій суспільств у контексті історичних епох чи в періоди значущих трансформаційних процесів, що змінили хід історії.
<i>Культурологія</i>	Цінності як невід’ємні елементи культури.
<i>Психологія</i>	Акцент на процесі становлення, функціонування, зміні ціннісних орієнтацій індивідів із різними психологічними характеристиками (специфіка характеру, темпераменту тощо). Важливими є суб’єктивні ціннісні орієнтації окремо взятого індивіда.
<i>Педагогіка</i>	Акцент на взаємозв’язок процесу формування ціннісних орієнтацій і виховного процесу.
<i>Економічні науки</i>	Цінність як матеріальне благо; те, що має грошову вартість.
<i>Політичні науки</i>	Цінності як інтерес, мотив і стимул розвитку теорії і практики політичних відносин; як детермінанти політичної діяльності суб’єктів.
<i>Правознавство / юриспруденція</i>	Цінність як загальноприйнята, підтримувана більшістю соціальних суб’єктів соціальна норма, що є морально-етичною основою для офіційного законодавства.

Джерело: [Авторське напрацювання].

Перейдемо тепер до висвітлення змісту поняття “цінність” крізь призму соціології, пам’ятаючи при цьому тезу про мультипарадигмальний характер останньої.

1.2. Соціологічний вимір ціннісного простору: європейські цінності

Знаємо, що ціннісна проблематика стала предметом наукового вивчення давно, але попри це теоретичні знання про неї досі не систематизовано та не узагальнено. Причиною цього є міждисциплінарна природа поняття

“цінність”, про яку вже йшлося вище. Множинність наукових підходів до теоретичної концептуалізації цього поняття зумовлена не складністю змісту, сенсу терміну, а швидше багатоаспектністю його побутування. Саме остання властивість забезпечила йому місце в понятійно-категоріальних апаратах багатьох наук.

Кожна з наук соціогуманітарного компендіуму пропонує своє трактування цінностей, відповідно до специфіки власного предметного поля, і соціологія – не виняток. Як слушно зауважує О. Якуба, суть **соціологічного підходу** до проблеми цінностей полягає в його спрямованості на з’ясування їх ролі як з’єднувальної ланки між поведінковою моделлю окремої особистості та соціальними групами, спільнотами, суспільством у цілому [91, с. 193]. У контексті структури соціологічного знання цінності перш за все розглядають як сполучні елементи між мікро- та мезорівнями. Специфіку цієї взаємодії вдало описала Н. Черниш: “Звичайно індивід оцінює предмет, не співвідносячи його безпосередньо зі своїми потребами та інтересами, а крізь призму існуючих і поширених у певному суспільстві та в його культурі ціннісних критеріїв, уявлень про належне, справедливе, прекрасне, користе тощо. Сукупність індивідуальних і суспільних, особистих, групових і спільних, засвоєних і прийнятих особистістю цінностей утворює систему її ціннісних орієнтацій, якими вона керується у своєму житті, лежить в основі рішень, що приймаються нею в ситуації вибору” [91, с. 194]. Крім того, соціологія не обмежується проблематикою мікро-мезорівневого ціннісного простору, а доповнює можливості також макро- й мегарівневого аналізу, коли йдеться про цінності всього соціуму чи навіть людства в цілому (так звані загальнолюдські цінності). Таким чином, цінності забезпечують нормальне функціонування простої чи складної соціальної системи та сприяють інтеграції індивіда в неї шляхом часткового регулювання його поведінкових моделей, специфіки соціальної взаємодії та діяльності. Також вони вказують на суб’єктивне ставлення індивіда (індивідуальні ціннісні моделі) до об’єктів соціальної дійсності, на їх важливість для нього.

Внутрішньонаукова мультипарадигмальність соціології зумовлює існування безлічі соціологічних підходів до вивчення ціннісного простору. Аби забезпечити подальший виклад теоретичного матеріалу логікою та структурованістю, скористаємось метапарадигмальною моделлю теоретичної соціології авторства Г. Зборовського, яка класифікує існуючі теоретичні концепції на п'ять метапарадигм за критерієм сприйняття об'єкту та предмету соціології та на дві лінії теоретизування за ставленням до положень соціологічної класики (*Додаток А*). З огляду на нормативні обмеження обсягу магістерської роботи, концепт цінностей проаналізуємо виключно в межах метапарадигм класичного спрямування, до складу яких входить структурно-функціональний аналіз – методологічний підхід, що є теоретичним джерелом роботи.

Процес трактування цінностей крізь призму соціологічного знання розпочнемо з теорій **класичної метапарадигми** та їх більш сучасних модифікацій. Спільним для них є розуміння суспільства як цілісної системи, як соціального організму, розвиток якого є лінійним і таким, що не залежить від людини. Першочергово до цієї групи теорій відносимо напрацювання німецького соціолога **М. Вебера** (M. Weber), який фактично першим взявся за соціологічне осмислення аксіопростору. Він вважав, що цінності тісно пов'язані з категорією часу та поділяв їх на мирські та вищі. Якщо перші є проекцією інтересів конкретної епохи (вони піддаються зміні, трансформації), то другі – є позачасовими, їх реалізація в культурних межах не детермінована часом (історичною епохою) [66, с. 34]. До того ж ціннісна проблематика простежується в його теорії соціальної дії. Так, М. Вебер виокремлював ціннісно-раціональну дію, яка ґрунтується на свідомій вірі індивіда в морально-етичні, естетичні, релігійні цінності та найперше орієнтована на їх дотримання, а не на кінцевий успіх діяльності. Відтак соціолог вважав, що основою відносно раціональної соціальної дії може бути свідоме дотримання ціннісних орієнтирів.

Ще одним представником класичної метапарадигми є французький соціолог *Е. Дюркгейм* (E. Durkheim). Вихідною точкою його теорії є ідея верховенства соціуму над індивідом. З цієї причини колективні уявлення як складові колективної свідомості мають вирішальну роль щодо індивідуальної свідомості; вони співвідносяться як ціле й частина [91, с. 67]. Колективні уявлення (вони ж фактично соціетальні норми й цінності) детермінують поведінку людини, нормуюють її (“ми відчуваємо, що не є господарями наших оцінок, що ми пов’язані й змушені. Нас зв’язує суспільна свідомість” [53, с. 290]), тим самим забезпечуючи нормальне функціонування соціуму.

Чи не першими чітку соціологічну дефініцію цінностям запропонували *У. Томас* (W. Thomas) і *Ф. Знанецький* (F. Znaniecki) у своїй п’ятитомній праці “Польський селянин у Європі та Америці” (“The Polish Peasant in Europe and America”, 1918 – 1920). Соціальною цінністю вони вважали будь-який предмет, що володіє емпіричним змістом та є доступним членам соціальної групи [79, с. 109]. Також запевняли, що цінності мають ситуативний характер, оскільки вони завжди обумовлені конкретною соціальною ситуацією (поняття “соціальна ситуація” є центральним у їхній теорії), яка включає як об’єктивно існуючі соціальні цінності, так і суб’єктивні установки індивідів [36]. Звідси розуміємо, що соціологи подіяли думку про специфіку існування цінностей у нерозривній структурі “об’єктивне-суб’єктивне”.

30-ті рр. ХХ ст. ознаменовані в соціології зміною внутрішньонаукових тенденцій, викликаною трансформаціями соціальних інститутів після Першої світової війни. Тоді з’явилися нові модифікації класичних соціологічних теорій (неопозитивізмом, неомарксизмом, неоеволюціонізмом і т. ін.), які пояснювали соціум як систему соціальних дій і взаємодій соціальних груп і вільно організованих акторів. Популярності набула ідея нелінійного розвитку суспільства. За Г. Зборовським, більшість теорій цього періоду відносимо до **неокласичної метапарадигми** соціологічного знання. Однією з таких є структурний функціоналізм, засновником якого є американський соціолог *Т. Парсонс* (T. Parsons). Останній розумів соціум як систему внутрішньо

диференційованої та впорядкованої цілісності, частини якої роблять свій внесок у підтримку цілої системи та щоразу забезпечують її відновлення. Саме за процес постійного самовідтворення, за збереження існуючого взірця (функція *latency* за схемою AGIL) соціальної системи, шляхом міжпоколінної передачі культурних взірців, соціальних норм та цінностей відповідає культура як одна з її підсистем. Також Т. Парсонс вважав, що цінності здатні не лише консолідувати індивідів, але й диференціювати їх, чим можна пояснити виникнення різних соціальних класів, спільнот тощо [36, с. 48].

Ще один представник структурного функціоналізму американець **Р. Мертон** (R. Merton) вбачав зв'язок між станом соціуму та культурою: стабільність суспільства та його нормальне функціонування можливе лише тоді, коли поведінкові практики індивідів не суперечать існуючій системі соціетальних цінностей та інституційним засобам досягнення цілей; архаїчність ціннісних орієнтацій, “серйозна розбіжність між нормами і цілями культури та соціально сформованими здібностями членів групи діяти у відповідності з ними” свідчать про стан соціальної аномії та дезорганізації суспільства як цілісної системи [36, с. 49]. Фактично Р. Мертон, як і Т. Парсонс, зводить цінності до певних вищих структур – нормативних стандартів, які детермінують поведінку індивідів.

Також до неокласичної метапарадигми належать напрацювання неоеволюціоніста **П. Сорокіна** (P. Sorokin). Він розглядав історію як процес циклічної зміни різних типів культурних систем, підпорядкувавши теорію соціального розвитку цінностям як головній спонукальній рушійній силі в суспільстві. Соціолог вважав, що кожна культура має своє аксіологічне ядро, яке час від часу змінюється, оскільки вичерпує себе [89]. Подібно до Р. Мертона, П. Сорокін стверджував, що перехід від одного ціннісного фундаменту до іншого супроводжується кризами та заміщенням старих цінностей новими (стан аномії у Р. Мертона).

Період зламу ХХ-ХХІ ст. був доволі революційним в історії через тодішні світові трансформації: більше процесів та явищ стали набувати

планетарного характеру, тоді ж зросла тяглість до економічної, політичної, культурної інтеграції та уніфікації між державами, частинами світу тощо. Фактично у нове століття людство входило з абсолютно новим розумінням світової системи – з глобалізаційним (глобальним). Унаслідок цього відбулися суттєві внутрішньодисциплінарні зміни в соціології: людство стає головним предметом соціологічного дослідження доби глобалізації; аналіз соціуму головно здійснюється з позиції мега-макрорівнів соціологічного знання; системний аналіз стає домінуючим підходом до вивчення і суспільства, і людства як складної соціокультурної мегасистеми. Соціологічні теорії, які виникли наприкінці ХХ ст. (теорія мережевого суспільства, наносуспільства, теорії модернізації та глобалізації) у метапарадигмальній моделі Г. Зборовського утворюють третю метапарадигму за лінією “класика” – **посткласичну**. Варто наголосити, що феномен глобалізації вивчається теоріями не лише посткласичної, але й постнекласичної метапарадигм, але в межах цієї наукової праці соціологічну постнекласику до уваги не беремо, розглядаємо побіжно.

Йдучи за лінією класики та її посткласичних інтерпретацій, зазначимо, що першим соціологом, який заговорив про новий тип суспільства, був американець *Д. Белл* (D. Bell). У праці “Прихід постіндустріального суспільства” (“The Coming of Post-Industrial Society”, 1973) він описував його як те, “в економіці якого пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти й підвищення якості життя, в якому клас технічних фахівців став основною професійною групою” [34, с. 22]. Соціолог зазначав, що за таких умов статусна ієрархія у класовій структурі формується на підставі освіти, знань, рівня культури та ціннісних орієнтацій індивідів, де все перелічене носить статус важливого та вартісного [35].

Схожою є теорія хвилеподібного розвитку суспільства американського соціолога *Е. Тоффлера* (A. Toffler). У книзі “Третя хвиля” (“The Third Wave”, 1980) він описує такі “хвилі” суспільного розвитку: аграрну,

індустріальну та постіндустріальну, де остання є якісно новим етапом історії. Так, центральними елементами сучасного соціуму стали знання та інформація, які змістили земельні ресурси та капітал із позиції найбільш цінних стратегічних ресурсів. Е. Тоффлер зауважує, що такі переходи, як і сучасні глобальні трансформаційні процеси обов'язково впливають на аксіосферу¹.

Іспанський соціолог *М. Кастельс* (M. Castells) поділяє думку О. Тоффлера про інформацію як найбільш цінний стратегічний ресурс сучасності. Він зауважує, що та була критично важливою протягом усієї історії людства, але саме розвиток нових технологій, здатність ефективніше працювати з даними, по-перше, перетворили інформацію зі засобу на мету, а, по-друге, дали поштовх для формування комунікації мережевого типу як найбільш характерної риси сучасного суспільства – “мережевого суспільства” (за М. Кастельсом) [36, с. 59].

Глобалізація – це неоднозначний, навіть дискутований процес. З одного боку, вона забезпечує стирання будь-яких кордонів, високий рівень соціальної мобільності, комунікаційну всеосяжність, розширення мережі соціальних взаємодій та вседоступність товарів та послуг, а з іншого – є причиною протиріч між загальнолюдськими та національно-етнічними особливостями, становить ризик для ідентичності, самобутності та самовизначення народів, соціальних спільнот та навіть окремих особистостей у глобалізованому світі [68]. Так, характерні для глобалізації уніфікація, уподібнення, часто некритичне наслідування фактично чинять наступ на будь-яку поліваріантність, різноманітність у світі. Більше того, нерівномірність глобалізаційних процесів тільки загострює міждержавну, міжконтинентальну нерівність, когось “вибиваючи” в лідери на світових економічних ринках, політичних аренах, а когось – залишає далеко позаду провідних держав світу та стрімкого прогресивного руху людства узагалі. Зіткнення людства з першими наслідками глобалізаційних процесів дало поштовх

¹ Поняття вжито як синонімічне до понять “ціннісний простір”, “аксіологічний простір” та “аксіопростір” [Автор].

антиглобалізаційним рухам, які знайшли своє відображення в науковому дискурсі. Так, американський соціолог *Р. Інглегарт* (R. Inglehart) зауважував, що в останні роки ХХ ст. в області теорії соціально-економічного розвитку виникли полярні наукові позиції, які відстояли своє право на існування й донині: першою є група дослідників, які підкреслюють стійкість традиційних цінностей усупереч змінам в економічній та політичній сферах, тоді коли до другої відносяться ті вчені, які переконані, що глобалізаційні процеси сприяють конвергенції цінностей (зближенню в процесі модернізації), яка веде до занепаду традиційних цінностей та заміни їх сучасними ціннісними моделями [55, с. 37].

Найбільше противників глобалізації знаходимо серед представників **постнекласичної метапарадигми**, оскільки ті апріорі критикуватимуть усе те, що нівелює важливість та діяльнісну участь індивіда в соціальній системі, надає більшого значення об'єктивному, аніж суб'єктивному у соціальній реальності. Так, представник радикального постмодернізму *Ж. Бодрійяр* (J. Baudrillard) вважає, що глобалізація “веде світ до дискримінації”, а постмодерніст *З. Бауман* (Z. Bauman) – до “нової бідності” [36, с. 60]. А от *Е. Гідденс* (A. Giddens) переконаний, що глобалізація чинить неабиякий тиск на людину, яка “в глобальному світі стає незахищеною традиціями своєї культури, їй доводиться керуватися здебільшого загальнолюдськими цінностями, що визначаються більшістю людей, при цьому їй необхідно залишатися самою собою, зберігати особистість і дотримуватися власних ціннісних установок” [46, с. 5]. Індивід знаходиться під тиском більшості, цінності та погляди якої часто конфронтують із його власними, що призводить до його внутрішніх конфліктів та вимагає прийняти рішення “бути як усі”, жертвуючи власною ідентичністю та самобутністю.

До дебатів із приводу глобалізації останнім часом підключилися сюжети, пов'язані з пандемією COVID-19. Одні дослідники (переважно песимісти в оцінці глобалізації) переконані, що ця пандемія стала прямим наслідком глобалізаційних процесів і відкритих кордонів між державами, так

що спалах епідемії в одній країні в цих умовах блискавично розповсюдився по всьому світу й став пандемією. Вони вимагають закриття кордонів, переходу до політики національної автаркії та ізоляціонізму, якщо не до відвертого націоналізму, вивищення локальних культур із їхніми партикуляристськими цінностями. Інші, більш оптимістично налаштовані, дослідники, навпаки, переконані, що людство так чи так має перейти через численні загрози й ризики (в тому числі й пандемії), але тільки спільна міжнародна політика та загальнолюдські цінності зможуть врятувати жителів планети Земля, надати їм нових імпульсів до спільного розвитку.

Далі варто здійснити короткий екскурс підходами до **типологізації цінностей** як ще одного способу їх теоретичної концептуалізації. Заздалегідь зауважу, що соціогуманітарні науки сьогодні пропонують чимало способів класифікації останніх, але ми зупинемось на найбільш популярних. Так, німецький філософ *Г. Ріккерт* (H. Rickert) пропонував розділяти цінності за критерієм їх значущості, а їх поділ на реальні та абстрактні вважав неправильним [76].

Американський психолог та соціолог *А. Маслоу* (A. Maslow) напряду пов'язував цінності з людськими потребами, поділяючи останні на фізіологічні, безпекові, соціальні та потреби вищого порядку (повага, свобода самовираження тощо) (*Додаток Б*). Він виокремлював вищі Б-цінності (цінності буття) та нижчі Д-цінності (дефіцитні цінності), які є регресивними та такими, без яких неможливе функціонування Б-цінностей [63, с. 146].

Схожою є типологія американського соціального психолога *М. Рокіча* (M. Rokeach), який виокремлював термінальні (граничні) та інструментальні цінності, де перші фактично є цінностями-цілями, а другі – цінностями-засобами для досягнення перших [94]. Наприклад, якщо термінальною цінністю (ціллю) є здоров'я, то інструментальними цінностями (засобами), у даному випадку, будуть самодисципліна та наполегливість індивіда у спорті та правильному харчуванні.

Важливість розуміння індивідом своїх потреб у процесі визначення ним власних цінностей підкреслював також **Е. Фромм** (E. Fromm), який вважав, що прагнення мати свої ціннісні орієнтації вже є однією з людських потреб. Він поділяв цінності на офіційно визнані (усвідомлювані) та дійсні (несвідомі). Так, якщо перші здебільшого є максимально суб'єктивними, то другі – такими, що виникли під впливом соціальної системи; саме вони є безпосередніми мотивами людської поведінки [85].

Автор теорії постматеріалізму **Р. Інглегарт** (R. Inglehart) на основі результатів власних емпіричних досліджень здійснює поділ цінностей за критерієм суб'єктивного благополуччя членів суспільства на два типи: цінності виживання та цінності самовираження (*Додаток В*). Більше того соціолог емпірично доводить, що суспільства, які наголошують на цінностях самовираження, є більш стабільними демократіями, аніж ті, що наголошують на цінностях виживання [99]. Також Р. Інглегарт вважає, що саме цінності є основними параметрами міжкультурної варіації [77].

Не менш популярною є ціннісна концепція **Ш. Шварца** (Sh. Schwartz) та **В. Білскі** (W. Bilsky), згідно якої систематизовано десять типів цінностей, які творять чотири ціннісні категорії – консерватизм (збереження), відкритість до змін, самоперевага (самоперевершення) та самовдосконалення (*Додаток Г*).

У межах цієї магістерської роботи в частині типологічних різновидів цінностей центральною залишається проблема космополітичності та локальності цінностей, їхніх регіональних типів. Особливо важливим залишається питання ідентифікації саме **європейських цінностей як локусних**², з огляду на обраний Україною у 2014 р. геополітичний напрям співдружності. Так, сьогодні українське суспільство перебуває у стані складних трансформаційних процесів, орієнтованих на швидку “інтеграцію України в європейський політичний, економічний та правовий простір” [6].

² Локусні цінності (від лат. locus – місце) – цінності, які є домінуючими серед представників соціальних груп (етносів, націй, суспільств) конкретних територій. Синоніми: локальні [авторське напрацювання].

Відтак особливо важливою є підтримка курсу українського соціуму на демократичний ідеал співдружності європейських народів не лише у різних сферах життєдіяльності, але й у вимірі духовному, ціннісному.

Важливо розуміти, що європейська частина світу ніколи не була єдиною в контексті культури, мови, навіть історії, тому її сучасний ціннісний простір є результатом довготривалого процесу свого формування, який постійно детермінувався впливами численних зовнішніх обставин. Грецька філософія, римське право (поняття народу і свободи), християнство, засадничі ідеї класичного гуманізму (звільнення розумів від догми); посилення на свободу, рівність і солідарність за часів Французької революції; принципи загального виборчого права, декларовані державами-націями у ХІХ ст.; капіталістичний лібералізм із ідеями свободи підприємництва та створення єдиного ринку, а відтак принципами чесної та вільної конкуренції; пізніше соціал-демократія з правом на захист трудящих, на соціальне забезпечення, на терпимість, на соціальну справедливість – це ті фактори, які в конкретні історичні періоди були основою чи ставали доповненням до ціннісного простору Європи в період його генезису [44]. З огляду на те, що ціннісні конфігурації є мінливими конструктами, помилкою буде сьогодні відкидати чи ігнорувати можливий вплив сучасних соціальних рухів (таких як екологічний рух, фемінізм, рух солідарності з країнами третього світу тощо) на аксіосферу.

Тема **європейських цінностей** є досить дискусійною безпосередньо через існування самого поняття й діаметральність спроб дати йому чітку дефініцію: які цінності є європейськими? чи існують європейські цінності в принципі? чим відрізняються європейські цінності від загальнолюдських? чому ми говоримо виключно про європейські цінності, а не про азійські чи слов'янські? тощо. Так, доктор соціології *Л. Галман* (L. Halman) із Тілбурзького університету в Нідерландах стверджує, що “однорідності в цінностях немає. Є різниця між східною й західною частиною Європи, між північною й південною” та наголошує на дилемі: “Як можна стверджувати, що якісь цінності є лише європейськими? Треба шукати, які з них унікальні, які

не є цінностями в інших частинах світу, а є лише у Європі” [90]. А от одинадцятий президент Німеччини *Й. Гаук* (J. Gauck) у свій час сказав, що “європейський канон цінностей не обмежений національними кордонами, й він чинний понад нашими національними, етнічними, культурними та релігійними особливостями” [90]. Про те, що європейські ідеали є переважно загальнолюдськими, а їхня європейськість часто зводиться до того, наскільки їх готові втілювати і відстоювати самі європейці, говорив британський історик *Т. Г. Аш* (T. G. Ash): “Такі цінності як свобода, справедливість чи мир – це мета, а Європа – це лише засіб їх втілення” [90].

Важливою є заувага про те, що європейські цінності точно “не є абстрактним відображенням певних стандартів, а мають конкретне втілення у писаних правових джерелах” [83, с. 184] (*Додаток Г*). Так, морально-етичним фундаментом для нормального функціонування європейського соціуму є ті цінності, які задекларовані в ряді *нормативних документів* Ради Європи як першої міжнародної організації, покликаної “об’єднати європейські країни для забезпечення й втілення ідеалів і принципів, які є спільним надбанням” [31, с. 6]. Історично першою такою правовою угодою була Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), яка декларує фундаментальні (право на життя, на житло, заборона насильства) й політичні (свобода вираження переконань, свобода слова) права. Європейська соціальна хартія, ухвалена Радою Європи в 1996 р., регулює соціально-економічну сферу, виступаючи з підтримкою права на забезпечення житлом, права на працю, освіту, соціальний захист та права на вільне пересування людей. Областю застосування Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (1992 р.) та Рамкової конвенції про захист національних меншин (1995 р.) є сфера культури: декларують заборону дискримінації людей за мовними, культурними, національно-етнічними та гендерними ознаками, підтримують збереження культурної самобутності іммігрантів та представників національних меншин й забезпечення їх прав на свободу віросповідання, свободу слова, прав на свободу зібрань та створення

асоціацій [31, с. 7]. Ці ж цінності закріплені й у Преамбулі до Хартії основних прав Європейського Союзу (2000 р.), головною ідеєю якої є те, що “людська особистість є центральною у своїй діяльності та ЄС надає їй громадянство, створює простір свободи, безпеки та правосуддя” [83, с. 184]. Договір про Європейський союз зі змінами та доповненнями (2007 р.) є ще одним правовим документом, який декларує повагу до людської гідності, свободу, демократію, рівність як цінності; як цінності, що характеризуються плюралізмом, терпимістю, недискримінацією, справедливістю, солідарністю та гендерною рівністю [83, с. 185].

Фактично сучасна система європейських цінностей є відповіддю на низку існуючих нині вимог: дати Європі кінцеву мету та чіткі політичні цілі; викликати почуття приналежності, яке здатне мобілізувати людей задля співпраці; визначити границі європейського громадянства і європейської ідентичності щодо себе самої й до іноземних держав [44].

Отже, з огляду на мультипарадигмальність соціології вона пропонує чимало підходів до розуміння ціннісного простору та його специфіки: як соціального конструкту; як структурного елементу суспільної свідомості чи культурної сфери соціальної системи тощо. Але соціологія як наука генералізуюча, незважаючи на обрану дослідником парадигму, у будь-якому випадку схиляє його до вивчення обраного ним предмету (в нашому випадку цінностей, конкретніше європейських цінностей) у взаємозв'язку з іншими елементами соціальної системи, враховуючи всі суспільні сфери та сторони, тобто зважаючи на соціальний контекст, беручи до уваги політичну, економічну, культурну ситуації й та ін.

Із вищесказаного робимо узагальнення, що саме структуралістська орієнтація дає можливість здійснити якісний аналіз специфіки та природи цінностей, а також їхньої ролі у формуванні й функціонуванні соціальних систем різного роду складності. Відтак саме вона та її модифікації були обрані теоретичним джерелом для здійснення аналітичних процедур у єдності їхньої

теоретичної та практичної компонент, про що йдеться в наступній частині розділу.

1.3. Концептуалізація (європейських) цінностей у межах структуралістської перспективи

Як вдалося з'ясувати вище, поняття “цінність” є міждисциплінарним та полісемантичним. Із цієї причини саме вибір теоретичного підходу до розуміння сутності цього поняття впливатиме на методологічний аспект як наукової роботи, так і емпіричного дослідження. Де-факто обрана соціологічна теорія є детермінантою дослідницької методології та наукової логіки магістерської роботи.

Теоретичним джерелом для цієї наукової праці обрано **структурно-функціональний аналіз**, який за Г. Зборовським відносимо до неокласичної метапарадигми, а за П. Штомпкою – до “першої соціології”. Як було зазначено вище, основоположні принципи теорії описали ***Т. Парсонс та Р. Мертон*** у працях “Структура соціальної дії” (1937 р.), “Соціальна система” (1951 р.), “Соціальна система і еволюція теорії дії” (1977 р.) та “Соціальна теорія та соціальна структура” (1975 р.), “Соціальна структура та автономія” (1966 р.), “Соціальна наука” (1973 р.), відповідно. Їм вдалося створити абсолютно новий симбіоз новаторського підходу до трактування соціальної системи і функціонального аналізу, шляхом розвитку класичних ідей М. Вебера та Е. Дюркгейма в поєднанні з еволюціонізмом Г. Спенсера. У *Таблиці 1.3.1* наведено магістральні положення цього різновиду соціологічного теоретизування з їхньою наступною адаптацією до вивчення ціннісної проблематики взагалі та європейських цінностей зокрема.

**Основні теоретичні положення структурного функціоналізму
(за Т. Парсонсом і Р. Мертоном) та їхня аплікація на концепт цінностей**

<i>Головні положення структурного функціоналізму</i>	<i>Адаптовані положення, які складають теоретичну основу концепту цінностей</i>
ОНТОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ	
Соціальна реальність існує об'єктивно у вигляді систем різного роду складності	Цінності існують незалежно від волі суб'єкта і є комплексами різного роду складності – від особистісних і групових цінностей до цінностей певного соціуму чи людства в цілому (в останньому випадку як загальнолюдські цінності).
Елементи (конкретні факт, події) соціального світу є фіксованими, тому їх можна виміряти, дослідити.	Ціннісні орієнтації піддаються фіксації та опису, тому їх можна виміряти, відстежити зміни та пояснити їх.
Суспільство – система взаємопов'язаних структур, що складають її й утворюють єдине ціле. Зв'язок між структурними елементами реалізується шляхом їх функційних залежностей одне від одного та через причинно-наслідкові зв'язки, що існують між ними.	Цінності як структурні елементи духовної культури, без якої неможлива соціальна система. Її функцією є міжпоколіннева передача культурних взірців, поведінкових норм, цінностей, що гарантує безперервну самовідтворюваність соціальної системи та її звичне функціонування.
Соціальні інститути – це не стільки самостійні утворення, скільки частини соціальної системи, які впливають на функціонування всього суспільства.	Криза економічного чи політичного інститутів може спричинити зміни духовно-культурного інституту (інституту освіти, релігії, зміни ціннісного простору) і, навпаки, трансформаційні процеси у ціннісно-нормативній системі соціуму впливатимуть на стан інших соціальних інститутів.
Індивід – один із багатьох елементів соціальної системи, поведінка та діяльність якого детерміновані об'єктивними факторами ззовні (загальноприйнятими нормами поведінки, ціннісними моделями і т. д.), а не його особистими бажаннями.	Повноправним членом суспільства є той індивід, який дотримується загальноприйнятих норм та правил поведінки, поділяє ціннісні орієнтації, погляди на важливе, добре, справедливе більшості членів суспільства чи окремої соціальної групи. Ті індивіди, які вирізняються деструктивною поведінкою зазнають соціальних санкцій та часто залишаються на маргінесі соціальної системи. Загальноприйняті цінності як об'єктивні регулятори
Індивід входить до соціальної структури суспільства через виконувану ним соціальну роль, яка передбачає реалізацію ним конкретних функцій та виконання покладених на нього обов'язків.	

В основі соціального життя лежать норми й цінності, які детермінують поведінку індивідів, налагоджують їх взаємодію та виконують функцію соціального контролю.	соціальної поведінки членів соціуму; як нормативно-дисциплінарна “клітка” для індивідів, існування якої забезпечує нормативну міжособистісну, міжгрупову взаємодію всередині соціальної системи.
Соціальні системи є інтегрованими і тяжіють до стабільності, тому будь-які дисфункції у суспільстві є ненормальним, патологічним станом, який свідчить про зміни у соціальній системі та який слід долати.	Криза ціннісних моделей як ознака патологічного або аномічного стану (здебільшого є тимчасовим) соціуму. Вона характерна для перехідних суспільств, суспільств у стані кризи (політичної, економічної і та ін.) чи активної трансформації.
ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ	
Елемент соціальної реальності не може бути проаналізований без прийняття до уваги умов, у яких він функціонує; без аналізу причинно-наслідкових зв'язків, до яких він є дотичним; без урахування функцій (явних та латентних), які він виконує.	Вивчення ціннісного простору соціуму без врахування політичного, економічного, соціального, культурного контексту є помилковим, адже врахування специфіки ситуації (перехресні аналізи) є обов'язковим для одержання наукового (коректного, достовірного) знання.
Прийнятними є ті знання, які були отримані через сенсорний досвід (зір, слух), бо саме він забезпечує їм об'єктивність.	Дослідник завжди має покладатися на конкретні факти та бути об'єктивним. Будь-яка його спроба трактувати отримані результати дослідження з позиції власного суб'єктивного уявлення чи досвіду є проявом непрофесійності.
Основним методологічним завданням цього підходу є виведення “законів” соціального розвитку, пошук закономірностей функціонування соціальної системи.	Вважається можливим виведення конкретних закономірностей становлення, функціонування та розвитку ціннісних моделей індивідів у суспільствах різних типів.
Соціальні науки здатні до прогнозування, тому соціологія як самостійна наукова дисципліна здатна виявляти соціальні відхилення, прогнозувати їх наслідки і попереджати про них відповідні соціальні інститути.	Фіксація найменших змін у об'єктивному ціннісному просторі є сигналом про можливі зміни інших елементів соціальної системи (трансформації в сфері економіки, державного управління тощо).

Джерело: [Авторське напрацювання; 39].

У контексті структуралістського аналізу соціальна система трактується як консолідована сукупність взаємопов'язаних структур, існування яких є об'єктивним і не залежить від індивідуальної свідомості соціальних суб'єктів. Функціональний підхід декларує наявність певних функцій системи, на

підставі яких можна виокремити її структури, між якими існують причинно-наслідкові зв'язки [32, с. 118]. Так, соціальна система є внутрішньо інтегрованою, тяглою до стабільності та постійної самовідтворюваності. Звідси випливає, що духовна культура, до якої входить ціннісний простір, є однією з багатьох складових аспектів соціальної системи, визначає “обличчя” й забезпечує усталеність існування останньої. Функціональний аналіз зводить цінності до своєрідних інструментів, що забезпечують адекватну, нормативну взаємодію індивідів у різних сферах їх життєдіяльності, сприяють їх соціалізації та відповідають за міжпоколінну передачу культурних та поведінкових взірців. Звідси ж і теза про ціннісний простір як основу соціального життя.

Отже, однією зі складових теоретичної основи для магістерської роботи було обрано структурно-функціоналістську перспективу Т. Парсонса та Р. Мертона. На цій основі ціннісний простір пояснюємо як один із об'єктивно існуючих елементів соціальної системи, що вступає у взаємозалежні зв'язки з іншими її структурними елементами, шляхом виконання специфічних функцій. Важливо розуміти, що через взаємозалежність системних елементів зміна ціннісного простору як одного з них однозначно матиме вплив на інші елементи і, навпаки, трансформаційні процеси інших підсистем впливатимуть на культурну (ціннісну) підсистему. Саме тому рух ціннісних орієнтацій українців від матеріалізму у сторону постматеріалізму, від пострадянських до європейських цінностей здатен пришвидшити та якісно покращити модернізацію та євроінтеграцію України, відповідно.

Наведені в розділі результати аналізу джерел і наукової літератури, обґрунтування вибору теоретичного напрямку дослідження цінностей взагалі та європейських цінностей зокрема дають змогу представити **модель структурування ціннісного простору та місця в ньому європейських цінностей** у вигляді *Схеми 1.3.1.*

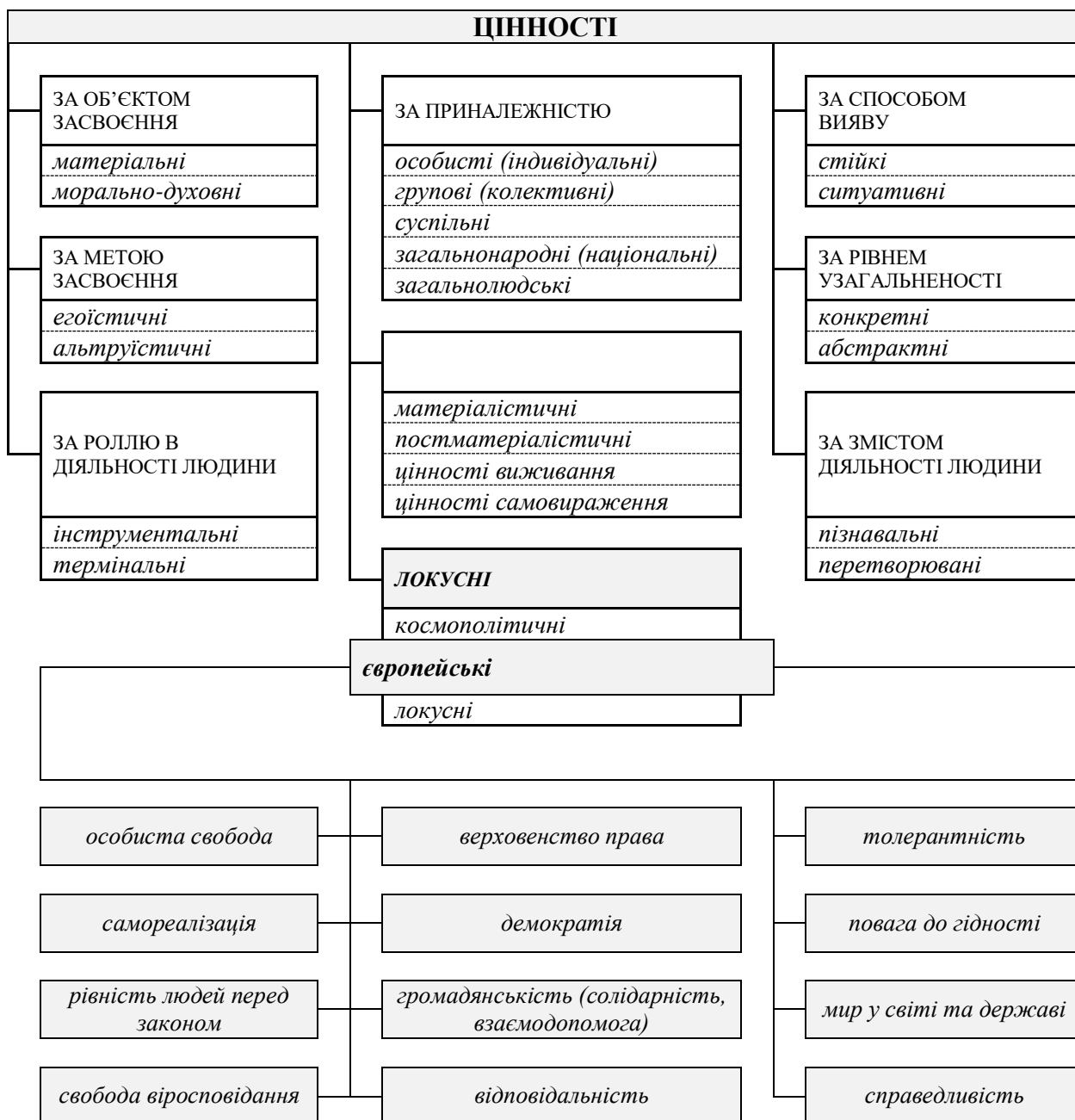

Схема 1. 3. 1. Модель структуривання аксіологічного простору та місця в ньому європейських цінностей

Джерело: [Авторське напрацювання].

Висновки до розділу 1

Здійснений у I розділі аналіз дозволяє висувати про концепт цінностей (вужче – європейських цінностей) як предмет вивчення багатьох соціогуманітарних дисциплін включно зі соціологією, кожна з яких здійснює свої наукові пошуки в межах аксіопростору з урахуванням особливостей свого предметного поля. Так, психологія вивчатиме ціннісні моделі конкретної

особистості чи малих груп; філософія пояснюватиме їх у абстрактно-теоретичному плані, тоді коли інші науки (економічні, політологічні, правові та ін.) – у межах однієї сфери соціокультурного простору. Фактично спільним для цієї групи дисциплін є індивідуалізуючий характер, зумовлений їх науковим фокусом виключно на одну сферу життєдіяльності людини (економічну, політичну, правову тощо) або конкретизоване вивчення цінностей в рамках локальних культур (етнологія) на певних хронологічних етапах розвитку країн (історія).

Також у розділі аргументовано відмінну від інших дисциплін наукову специфіку соціології у вивченні аксіосфери, яка полягає щонайменше у трьох характеристиках: по-перше, як наука генералізуюча, вона досліджує цінності, що стосуються всіх сфер життя суспільства; по-друге, вона органічно поєднує теоретичні положення з емпіричними дослідженнями цінностей; по-третє, вона використовує чотири рівні соціологічного аналізу цінностей усередині єдиної ціннісної системи: мікро-, мезо-, макро- та мегарівень, що уможливорює максимально повне врахування специфіки різних носіїв цінностей у їхній взаємопов'язаності та взаємообумовленості.

У другій частині розділу акцент зроблено на мультипарадигмальності сучасної соціології; уточнено предметні локуси різних метапарадигм/парадигм / теорій / концепцій у дослідженні цінностей; проаналізовано різні класифікації цінностей; з'ясовано місце європейських цінностей в їхній загальній структурі. На цій основі зроблено вибір на користь структурно-функціоналістської орієнтації як теоретичного джерела вивчення аксіопростору молодих українців у межах цієї кваліфікаційної роботи.

Базовими положеннями теоретичної основи магістерської роботи є наступні: 1) суспільство – це система взаємопов'язаних структур, що утворюють єдине ціле, шляхом їх функційних залежностей одне від одного та через причинно-наслідкові зв'язки, що існують між ними; 2) в основі соціальної системи лежать норми й цінності як структурі елементи її духовної культури, функціями яких є забезпечення нормальної міжіндивідуальної/

міжгрупової взаємодії; здійснення соціального контролю; міжпокоління передача культурних взірців, поведінкових норм, яка є гарантом безперервної самовідтворюваності соціальної системи та її звичного функціонування.

Згодом цю теоретичну основу було застосовано до емпіричного дослідження європейських цінностей української молоді – в процесі інтерпретації головних понять цієї розвідки та їхньої практичної операціоналізації.

Розділ 2. Соціологічне моделювання (європейських) цінностей молодого покоління

2.1. Молодь у поколіннєвій структурі сучасного суспільства

Молодь є найбільш значимою соціально-демографічною групою будь-якого суспільства. Вона – його майбутнє; втілення його здатності до прогресивних змін та гарант успішного завтра. Представники молодого покоління як носії інтелектуального та фізичного потенціалу соціуму, об'єкти та помітні суб'єкти сучасних соціокультурних процесів є передвісниками того, яким згодом стане соціум у всіх його можливих конотаціях. Відтак не дивно, що сьогодні, в час швидких та глибинних трансформацій соціальної реальності, молодь є предметом особливого наукового інтересу. Безперечно, що й у межах цієї магістерської кваліфікаційної роботи поряд із теоретичною концептуалізацією поняття “цінності”, реалізованою в попередньому розділі, важливим залишається наукове осмислення категорії молоді як носія тих же ціннісних орієнтацій, що незабаром визначатимуть прийдешнє.

Молодь як окрема структурна одиниця соціуму викристалізувалась із приходом індустріалізації: якщо будову традиційного суспільства складали лише діти та дорослі, то з початком науково-технічного прогресу з'явилася необхідність у виокремленні окремого вікового інтервалу між ними, пов'язаного з необхідністю здобуття освіти, фаху робітниками [42, с. 236]. Відтак поняття “молодь” стало частиною наукової лексики західної соціології лише в середині 70-х років ХХ ст.. Натомість перша спроба окреслення цього терміну належить американському досліднику *Г. Голлу* (J. Hall) і датується ще 1904 роком. Останній називав молодістю (англ. “youth”) період людського життя від 11/12-18 років [42, с. 236]. У радянській соціології перша дефініція цього терміну була запропонована *В. Лісовським* у 1968 році: “Молодь – покоління людей, що проходять стадію соціалізації, засвоюють, а в більш зрілому віці вже засвоїли, освітні, професійні, культурні й інші соціальні функції; залежно від конкретних історичних умов вікові критерії молоді можуть коливатись від 16 до 30 років” [61, с. 48]. Бачимо, що зачасту наукове

визначення поняття “молодь” зводиться дослідниками до окреслення вікових меж та встановлення особливих психоемоційних (незрілість, критичність, підвищена амбіційність) чи діяльнісних (соціалізація, здобуття освіти) характеристик представників цього віку.

Далі зупинимося на питанні встановлення вікових меж молоді як соціально-демографічної групи, яке й досі залишається предметом полеміки для науковців та практиків у сфері молодіжної політики. Так, донедавна найбільш поширеною в Європі була модель 15-29 років. Пізніше верхня межа зросла до 30-35 років у зв’язку з зростанням тривалості навчання індивідів, а відтак і відтермінуванням початку їх самостійного трудового життя, відтягуванням вступу в сімейні відносини та батьківства, фактично затягуванням процесів соціалізації та дорослішання. Також сьогодні спостерігаємо тренд зменшення нижньої вікової межі в найбільш успішних державах: до 0 років у Ісландії, Швейцарії, Люксембурзі; без зазначення нижньої границі в Фінляндії. Причиною цьому є пришвидшення старту соціалізації молоді (тепер це не 14 років, а раніше) та прагнення провідних держав гармонізувати дитячу та молодіжну політику задля підвищення їхньої ефективності [93]. Згідно із Законом України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” молоддю є особи віком від 14 до 35 років; неповнолітніми вважаються громадяни до 18 років [7]. Зауважу, що відмінності вікових меж молоді спостерігаємо не лише в законодавствах різних держав, але й в положеннях міжнародних організацій (Таблиця II.1.1).

Таблиця II.1.1

Вікові межі молоді в положеннях міжнародних організацій, інституцій та програм

ОРГАНІЗАЦІЯ / ІНСТИТУЦІЯ / ПРОГРАМА	ВІКОВІ МЕЖІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ГРУПИ, роки
Британський департамент міжнародного розвитку (DFID)	молодь (<i>тут і далі: англ. <u>youth</u></i>): 10-24
Агентство США з міжнародного розвитку (USAID)	молодь: 10-29

Світовий банк (<i>The World Bank</i>)	молодь: 12-24
Міжнародна організації праці (<i>МОП</i>)	молодь: 14-25
UN Secretariat / UNESCO / ILO	молодь: 15-24
Організація економічного співробітництва та розвитку (<i>OECD</i>)	
Програма розвитку ООН (<i>UNDP</i>)	молодь: 15-25
Програма ООН з населених пунктів (<i>UN Habitat (Youth Fund)</i>)	молодь: 15-32
UNICEF / The Convention on Rights of the Child	діти (<i>англ. child</i>): до 18
UNICEF / WHO / UNFPA	підлітки (<i>англ. adolescent</i>): 10-19 молодь (<i>англ. youth</i>): 15-24 молоді люди (<i>англ. young people</i>): 10-24

Джерело: [Авторське напрацювання; 93; 95].

Молодь як соціально-демографічна група є об'єктом наукового пізнання багатьох соціогуманітарних дисциплін, кожна з яких має власний підхід до її вивчення. Більше того, існує навіть вузькоспеціалізована наука, яка займається виключно молодіжною проблематикою – **ювенологія**. Окрім неї вивченням молоді займається **демографія**, яка досліджує останню в контексті структури суспільства та головню за допомогою кількісних показників (вікові, гендерні співвідношення в межах молоді як демографічної групи, динаміка змін кількості молодих людей у суспільстві тощо). У той же час предметом зацікавлення **педагогіки** є пошук ефективних методик та інструментів виховання та навчання молодих людей. **Психологія** ж свій фокус спрямовує на вивчення вікових особливостей свідомості та поведінки молоді, на динаміку психоемоційного та інтелектуального розвитку її представників. Натомість **соціальна психологія** акцентовано досліджує соціальні навички взаємодії та механізми спілкування молодих людей як поміж собою, так і з представниками інших соціально-демографічних груп. Вивченням молоді як інноваційного ресурсу держави займається **політологія** [43, с. 199]. **Економіка** досліджує молодь у контексті трудової зайнятості та оподаткування. **Соціології** ж характерне дослідження молоді як певної соціокультурної спільності. Дотичними до вивчення цієї соціально-

демографічної групи також є спеціальні галузі останньої – соціологія сім'ї, освіти, релігії, політики тощо. Соціолог Б. Буяк влучно зауважує, що спільним для представників усіх наук є лише розуміння того, що “молодість – це період між «дитячістю» і «дорослістю» (під «дитячістю» розуміється дитяча несамостійність, неповна правова та інша відповідальність, неповна працездатність, залежність від старших; під «дорослістю», навпаки, повна економічна й політична незалежність, повна правова відповідальність, працездатність); що молода людина – це вже не дитина, але ще й не цілком доросла, недостатньо самостійна людина” [43, с. 199].

Значний та багаторічний інтерес соціологів до молодіжної проблематики став причиною існування сьогодні чималої кількості теоретичних напрацювань у цій тематичній області. Загалом усі ці теорії та концепції можна умовно поділити на три групи за вихідним підходом до розуміння поняття “молодь”:

1. *Стратифікаційний підхід* досліджує молодь як особливу соціально-демографічну групу осіб близького віку зі специфічними соціальними позиціями, статусами, ролями та соціальними функціями (наприклад, класова теорія К. Маркса та Ф. Енгельса, теорії інших представників марксистської школи).
2. *Соціально-психологічний підхід* розглядає молодість (юність) як особливий життєвий період індивіда, а молодих людей як носіїв специфічних психофізичних властивостей, характерних для молодого віку (теорії К. Гроса, Ш. Блера, А. Фрейда, Е. Фромма, Е. Еріксона та ін.).
3. *Субкультурний підхід* виокремлює молодь як соціокультурну групу зі специфічним способом життя, стилем поведінки, культурними нормами та цінностями (до прикладу, напрацювання Е. Шпрангера, М. Міда, Т. Парсонса, Т. Розака та ін.) [43, с. 200].

Особливий інтерес викликає субкультурний підхід, у межах якого трактування молоді близьке до соціологічного розуміння поняття “покоління”. Останній

називає соціально-демографічну, культурно-історичну спільність людей близького віку, об'єднаних подібними інтересами, цінностями, поведінковими практиками та спільним досвідом пережиття одних і тих же значимих історичних подій. Відтак видається коректною, логічною та релевантною синонімічна модель розуміння одного з головних понять дослідження, коли молодь трактують як молоде покоління. Практично в усіх соціогуманітарних науках стосовно поділу на вікові сегменти населення вживають гранично широкі поняття “молоде”, “середнє” і “старше покоління”. Саме такий поділ лежить в основі багатьох емпіричних досліджень, скерованих на відстеження відмінностей у свідомості та поведінці їх представників.

Відтак передусім звернемося до генезису слова “покоління”. Його етимологічний аналіз у свій час здійснив **Ф. Енгельс** (*F. Engels*). У праці “Походження сім'ї, приватної власності і держави” (“*Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats*”, 1884) він виснував, що поняття “покоління” (в перек. на нім. “*generierung*”, “*generation*”) є похідним від латинського слова “*gens*” або ж його грецького аналога “*genos*”, якими називають родовий союз, члени якого пишуться спільним походженням і утворюють особливу спільність. Останні ж у свою чергу виникли від загальноарійського кореня “*gan*”, що означає “народжувати”, “давати потомство” [65, с. 86]. Звідси ж латинське слово “*generatio*”, англійське “*generation*”, італійське “*generazione*”, норвезьке “*generasjon*”, французьке “*génération*” для позначення сукупності людей близького віку, які живуть в один часовий (історичний) період. В українській мові синонімічний ряд слова “покоління” теж містить подібний відповідник іншомовного походження – генерація.

Процес концептуалізації поняття “покоління” продовжимо аналізом його дефініцій. Зауважимо, аналогічно вищеописаному поняттю “цінності”, досліджувана лексема теж є полісемантичною та міждисциплінарною. Українська соціологиня В. Бойко зауважує, що попри те “поняття «покоління» – всебічно поширена аналітична категорія мови повсякденності, белетристики та ЗМІ в науковому теоретизуванні ще займає маргінальне

становище” [37, с. 158]. Розмиті межі вживання терміну призвели до того, що кожна з наук соціогуманітарного, природничого блоку пропонує свій концепт та дефініцію, детерміновану власним предметним полем, чим унеможливило існування єдиного трактування цього поняття. Так, наприклад, **демографи** розглядають покоління в контексті природного руху населення; **антропологи** зосереджуються на антропологічних типах представників різних поколінь; **етнографи** розглядають покоління як вікову групу, члени якої об’єднані спільними традиціями та інституційними приписами; соціальні психологи ж фокусуються на міжпоколінних взаєминах тощо [48, с. 43]. Особливість **соціологічного підходу** полягає в розгляді покоління як спільності людей певного віку, яких об’єднують схожі/спільні умови соціалізації та життєдіяльності, подібні ціннісно-мотиваційні системи та потреби [48, с. 43]. Відтак важко заперечити французькому історику П. Нора (P. Nora), який писав, що “немає поняття більш банального і однак більш неясного, ніж поняття «покоління»” [70, с. 48].

Розуміння поняття “покоління” в діахронному, історичному розрізі теж ніколи не було однозначним та перманентним. Ба більше, навіть у давніх біблійних, євангельських текстах та працях перших істориків термін набував двох значень: 1) *сімейне покоління* – період існування конкретного роду (часовий відрізок від моменту смерті старійшини сім’ї й до моменту смерті його старшого спадкоємця); 2) *історичне покоління* – період правління певного володаря держави як покоління одиниця [51, с. 496]. Цікаво, що в обох випадках, які фактично творять первинне значення поняття, визначальним при виокремленні покоління був не близький вік індивідів, а факт їхнього походження від спільного предка чи життя за владарювання конкретного правителя. Сьогодні ж такий підхід вважається архаїчним та не коректним, тому й не використовується. Вперше розуміння покоління вже як історико-демографічної спільності зустрічаємо в праці “Історія. Книга IV. Мельпомена” давньогрецького історика *Геродота (Herodotus)* при описі життя кіммерійців та скіфів [48, с. 42; 45].

Надалі зупинімося докладніше на сучасних підходах до трактування покоління, які сьогодні пропонують суспільні науки. Предметом автономного наукового вивчення покоління проблематика стала в др. пол. XIX ст. Тодішній інтерес до цієї соціально-демографічної групи був викликаний кількома причинами: 1) зростанням темпу соціальних змін (наслідок індустріалізації), що створило ситуацію, в якій кожне нове покоління виявлялось все більше несхожим на попередні тоді, коли в доіндустріальних суспільствах життєвий шлях представників різних вікових груп був однотипним і майже не відрізнявся між собою; 2) ускладненням соціальної структури, виразом якої було перетворення міжпоколінних відносин із відносин усередині невеликого кровноспорідненого колективу у відносини між великими соціальними спільнотами; 3) зростання соціальної мобільності та утвердження принципів егалітаризму, що руйнували звичну вертикальність відносин між старшими і молодшими членами соціуму та ставали каталізаторами нових, раніше небачених міжпоколінних протистоянь [71, с. 61]. Відтак найбільш актуальними дослідницькими питаннями того часу було встановлення кількісних та якісних характеристик покоління, з'ясування ролі біологічних і соціальних факторів у історичному ритмі зміни поколінь тощо [37, с. 159].

Нарешті, повернемося до анонсованого вище екскурсу сучасними підходами до бачення покоління в соціально-філософському дискурсі. Базовим та найпростішим є **біолого-генетичне або демографічне розуміння** цього поняття, яке передбачає виокремлення поколінних утворень на основі віку членів соціуму. Незважаючи на те, що кожному періоду розвитку людини (дитинство, юнацтво, молодий дорослий вік тощо) властивий специфічний набір психосоціальних характеристик, у цьому підході вони ігноруються. Соціологиня Л. Пушина слушно зауважує, що в такому випадку предметом вивчення все ж є “не покоління, а вікові групи, які проживають різні фази життєвого циклу” [73, с. 29]. У строго соціологічному розумінні це справді так і критика є справедливою, бо не психоемоційні, духовно-ціннісні характеристики членів конкретних вікових груп, а саме близький вік тут

служує критерієм об'єднання індивідів у спільності. Вік є вихідною, але недостатньою характеристикою покоління в соціологічному сенсі, на противагу статистиці та демографії. Прибічником використання демографічного підходу є німецький статистик *Г. Рюмелін* (G. Rümelin), якому належить ідея кількісного виміру “довжини” покоління – середня різниця віку між батьками та дітьми в конкретний історичний період [48, с. 43]. Також він зауважив, що довжина покоління детермінується низкою факторів (наприклад, середньою тривалістю життя індивідів), що є причиною відмінності цього показника для різних країн.

Розуміння покоління як просторово-хронологічної спільності характерне для **позитивістсько-натуралістичного підходу**. Останній фактично передбачає розгляд конкретної групи людей близького віку в контексті часу та просторової локалізації [71, с. 61]. Представником цього підходу є класик соціології *О. Конт* (A. Comte), який першим відійшов від звичного тоді вивчення поколінневих утворень в сімейному контексті та став розглядати покоління як органічно соціальний феномен, а також тяготів до об'єктивізму та кількісних методів аналізу останнього. До того ж у праці “Курс позитивної філософії” (“The Course in Positive Philosophy”, 1830-1842) він висловив гіпотезу про взаємозв'язок між темпом суспільних змін та швидкістю ротації поколінь [50, с. 24]. Схожі погляди зустрічаємо в напрацюваннях *Дж. Мілля* (J. Mill), *Ж. Дромеля* (J. Dromel), *А. Курно* (A. Cournot) та ін.

Ще одним підходом до розуміння покоління є **романтико-гуманітарний або культурно-історичний**, який визначає покоління як ідейно-духовну спільність, внутрішньо солідаризовану схожими світоглядними принципами, подібними ціннісними преференціями та культурними традиціями [71, с. 61]. Репрезентантом підходу є німецький філософ-ідеаліст *В. Дільтей* (W. Dilthey), який вірив, що спільне пережиття кількома групами індивідів близького віку значних історичних подій є підставою для формування нового покоління, для творення “трона

покоління” [71, с. 61]. До цього підходу також відносимо напрацювання *Е. Еріксона* (E. Erikson), *О. Лоренца* (O. Lorenz) та ін.

Заключним є **історико-політичний підхід**, який розглядає покоління як тимчасові або панівні на окремому історичному відрізку спільності [56, с. 265]. Сюди відносимо напрацювання іспанського філософа *Х. Ортеги-і-Гассета* (J. Ortega y Gasset), для якого покоління було суб’єктом історичної діяльності. Він порівнював його з караваном, в якому йде полонений, але одночасно потай вільний і задоволений чоловік, “вірний поетам свого віку, політичних ідей свого часу, типу жінок, популярному в дні його юності, і навіть ході, до якої він звик у свої двадцять п’ять років” [62, с. 108].

Також у межах магістерської роботи варто додатково зупинитися на проблемі синонімії у термінології, яка стосується поколінневої тематики. Внаслідок того, що термін “покоління” має цілий спектр родових понять (схожих, але не тотожних за значенням) і нерідко ці лексеми використовуються як взаємозамінні, його теоретична концептуалізація цим ще дужче ускладнюється. Так, насправді помилковим є ототожнення вікової групи та вікової когорти, однолітків і сучасників тощо (*Схеми II.1.1*). В контексті цієї роботи особливо важливою заувагою є теза про нерівнозначність понять “вікова група” (у демографічному розумінні) та “покоління”. Якщо в першому випадку спільний вік виступає єдиним і достатнім об’єднуючим фактором для групи індивідів, то в другому – ні. Аби бути поколінням індивіди мають бути не лише близького віку, але й розділяти схожі світоглядні принципи, мати подібні умови фізичного, психологічного та соціального формування тощо. Така підміна понять можлива лише тоді, коли використовується субкультурний підхід до розуміння молоді як вікової групи. Також російська науковиця Л. Пушина слушно зауважує, що “бути членом вікової групи – це не те ж саме, що бути представником покоління. Очевидно, що протягом життя приналежність індивіда до вікової групи неодноразово змінюватиметься, тоді коли його приналежність до покоління зберігається

впродовж усього життя. Вікова група (чи сукупність близьких вікових когорт) має лише потенційну можливість стати поколінням” [73, с. 29].

<i>Нащадки</i>	→	люди, які мають спільного предка; люди майбутніх поколінь
<i>Ровесники</i>	→	люди, народжені в один рік
<i>Однолітки</i>	→	люди одного віку, які мають схожий спосіб життя/однакове соціальне положення
<i>Сучасники</i>	→	люди, що живуть в один історичний період
<i>Соратники</i>	→	люди, об'єднані участю в конкретних історичних подіях; однодумці
<i>Вікова когорта</i>	→	люди близького віку, яких об'єднує важлива життєва подія
<i>Вікова група</i>	→	люди, чий вік входить у встановлені межі

Схема II.1.1. Діалектика родових понять терміну “покоління”

Джерело: [Авторське напрацювання; 82, с. 93; 48, с. 43]

Отже, існування множинності спроб тлумачення зв'язку між використовуваними поняттями не виключає (скоріше, вимагає) обрання власної позиції автора. Відтак у межах цієї магістерської роботи розглядаємо поняття “молодь” і “молоде покоління” як синонімічні з огляду на подальший емпіричний аналіз відмінностей ціннісних систем поколінь сучасного українського суспільства і в той самий час наголошуємо на потребі подальших дискусій з цього приводу.

2.2. Сучасні підходи типологізації поколінних утворень

Усе вищесказане є свідченням того, що процес теоретичної концептуалізації поняття “(молоде) покоління” є проблематичним і до того ж ускладненим багатьма факторами – полісемантичністю, міждисциплінарною природою терміну та синонімією. Врешті слід зауважити, що на емпіричному рівні виокремлення поколінневих утворень теж не є простим процесом: реальний стан соціуму нерідко є далеким від того ідеального та абстрактного

теоретичного конструкту, який змодельовав у межах авторської концепції дослідник. Так, наприклад, на практиці рідко зустрічаються поколіннєві структури соціумів із однаковою “довжиною” поколінь. Більше того, ідея розробити універсальну типологію поколінь, придатну для всіх сучасних соціумів, взагалі видається утопічною. Звичайно, характеристики конкретних поколіннєвих утворень соціумів різних держав сьогодні нерідко співпадають, але попри це вони не є ідентичними та мають свої локальні специфікації. Можливо, саме тому соціологія сьогодні пропонує чимало типологій поколінь. Зауважу, що здійснення останніх можливе за різними критеріями: 1) *за латинізованими назвами певних часових відрізків* (покоління X, Y чи Z; міленіали чи центеніали, до прикладу); 2) *за назвами значимих соціальних/історичних подій*, свідками яких були представники конкретного покоління (наприклад, покоління війни, покоління “відлиги”, покоління “незалежності”) [42, с. 36]. Далі розглянемо деякі з них.

Видається, що найбільш відомою сьогодні є типологія поколінь, розроблена американцями **Н. Хоувом** (N. Howe) та **В. Штраусом** (W. Strauss). Остання фактично переповідає англо-американську історію як серію бібліографічних описів 25 поколінь, починаючи від “артуріанського” (1433-1460 pp.) і закінчуючи сучасним поколінням Z (*Додаток Д*) [98]. Вперше теорія побачила світ у 1991 р., коли була опублікована авторами в їхній книзі “Покоління” (“Generations”, 1991). Відтоді вона неодноразово доопрацьовувалась ними, у зв’язку з чим були видані книги-сиквели “Четверте перетворення: американське пророцтво” (“The Fourth Turning: An American Prophecy”, 1997) та “Сходження покоління Міленіуму: наступне Велике покоління” (“Millennials Rising: The Next Great Generation”, 2000). Вихідними ідеями цієї поколіннєвої теорії є такі тези: покоління – особлива група людей, які пережили схожі історичні події та мають подібні переконання і ціннісні преференції; нове покоління утворюється кожні 20-25 років; циклічність історії є причиною того, що кожне покоління переживає чотири етапи розвитку – Підйом (The High), Пробудження (The Awakening), Спад (The

Unravelling) та Кризу (The Crisis); є 4 види архетипів поколінь (Пророк (Prophet), Мандрівник (Nomad), Герой (Hero) і Художник (Artist)) із специфічними характеристиками, які послідовно повторюються (Схема II.2.1.) [105].

Howe/Strauss Generational Archetypes and Generations

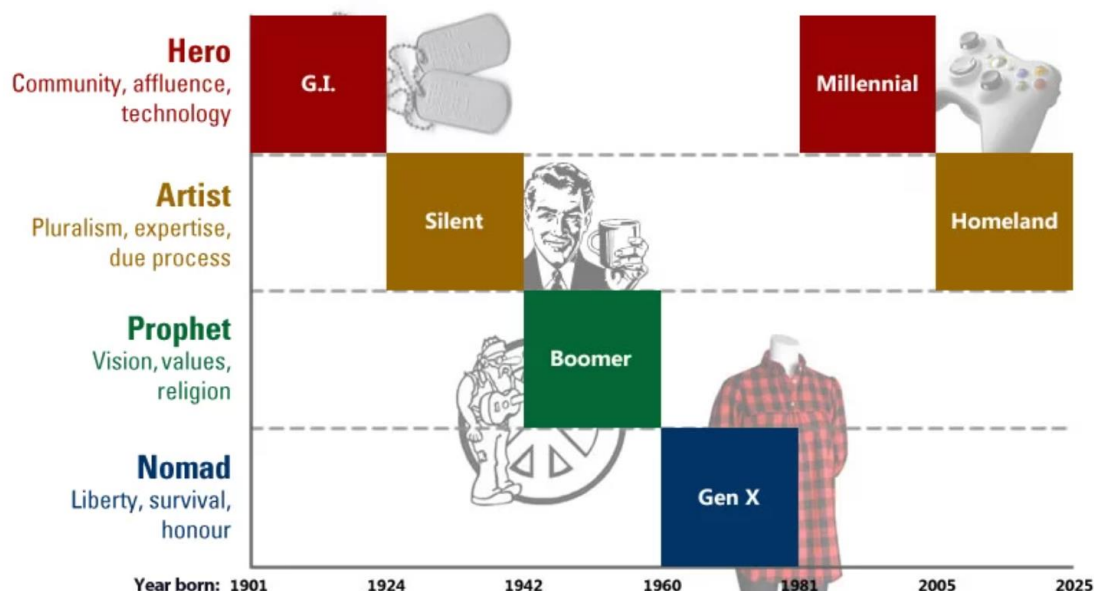

Схема II.2.1. Поколіннєві архетипи та покоління в теорії Н. Хоува та В. Штрауса
Джерело: [97]

Вище вже зазначалося, що поколіннєва типологія Н. Хоува та В. Штрауса розроблена на основі історичного бекграунду США (а відтак для західного типу соціум), але попри це її запозичують (головно типологію останніх шести поколінь) дослідники зі всього світу та пристосовують її до власних суспільств. Припускаю, що це можливо завдяки тому, що сьогодні молоді покоління (покоління X, Y та Z) різних держав напрочуд схожі між собою. Більше того, можливим є встановлення типових характеристик представників сучасних поколінь (наприклад, міленіали (“цифрові аборигени”) є амбітними та егоцентричними; їх хвилює власний імідж; вони не знають життя без Інтернету; прагнуть балансу між роботою та особистим життям; особисте навчання та розвиток для них важливіші за фінансову винагороду [104]). Чи не перешочерговою причиною цього є активна

глобалізація та можливість швидкого поширення культурних взірців (опосередковано поведінкових моделей, ціннісних орієнтацій, трендів на спосіб життя тощо) світом, якої не було раніше. Додатково зауважу, що покліннева типологія Н. Хоува та В. Штрауса з дещо зміненими межами поколінь сьогодні на постійній основі використовується американським некомерційним дослідницьким центром Pew Research Center [96].

У молодій соціології пострадянської доби найбільш значимі праці в цій царині були напрацювання російського соціолога **Ю. Левади**, який виокремлював шість поколінь у радянській історії ХХ ст. (покоління “революційного перелому”, покоління “сталінської” мобілізаційної системи, покоління воєнного і поствоєнного періоду, покоління “відлиги”, покоління “застою” та покоління “перебудови” і “реформ” [60]) та російської соціологині **В. Семенової**, яка писала про чотири покоління того ж історичного періоду (білявоєнне покоління, покоління періоду до початку “перебудови”, покоління перехідного періоду та покоління періоду після “перебудови” [84]). Бачимо, що в типологіях обох соціологів найменування поколінням утворенням дано за назвами значимих соціальних чи історичних подій, свідками яких були їхні представники.

Однією з найновіших поколінневих типологій російського соціуму є класифікація, запропонована дослідником **В. Радаєвим**. Соціолог наводить схему шести поколінь, які нині живуть у Росії – перші три є радянськими, тоді коли три наступні означені ним як пострадянські (*Таблиця II.2.1*). Останні складають більше двох третин сучасного російського населення [75]. Зауважу, що в своїй типології дослідник використовує строкату суміш назв поколінь – гібрид латинізованих назв (міленіали, центеніали) та найменувань, що походять від значимих соціальних, історичних періодів (покоління “відлиги” та ін.) [42, с. 41].

Таблиця II.2.1

Класифікація російських поколінь (за В. Радаєвим)

ПОКОЛІННЯ		ПЕРІОД НАРОДЖЕННЯ	ПЕРІОД ДОРΟΣЛІШАННЯ
Радянські покоління	<i>Мобілізаційне покоління</i>	1938 р. і раніше	1941-1955 рр.
	<i>Покоління відлиги</i>	1939-1946 рр.	1956-1963 рр.
	<i>Покоління застою</i>	1947-1967 рр.	1964-1984 рр.
Пострадянські покоління	<i>Реформенне покоління</i>	1968-1981 рр.	1985-1999 рр.
	<i>Міленіали</i>	1982-2000 рр.	2000-2016 рр.
	<i>Центеніали</i>	2001 р. і пізніше	2017 р. і пізніше

Джерело: [47, с. 49]

На основі аналізу емпіричних даних останніх за часом соціологічних досліджень, В. Радаєв дійшов висновку про те, що сучасна російська молодь мало чим відрізняється за своїми життєвими установками від своїх батьків, хоча й не жила за радянських часів. Так, за російським соціологом, покоління міленіалів (осіб, народжених у 1982-2000 рр. та чий період дорослішання припав на 1999-2016 рр.) характеризуємо як “втрачене покоління”, “покоління переконаних консьюмеристів”, “покоління мегаспоживачів, першим враженням життя якого був ранній Путін”, “девіз цього покоління – урвати від життя все” [75; 42, с. 41].

Особливої ваги в цьому дискурсі заслуговують дисертаційні напрацювання співробітниці наукового колективу під керівництвом вищезгаданого М. Лапіна *Х. Садикової*, які стосуються соціокультурної спадковості в міжпоколінній взаємодії [81]. Молода науковиця розробила теорію соціокультурного коду покоління, основними положеннями якої є такі тези: покоління – конкретно-історична сукупність близьких за віком і сформованих в один і той же історичний період людей, яка складається об’єктивно на основі соціокультурного коду; покоління характеризується специфічними демографічними рисами, вирішенням історично визначених завдань; кожне покоління має власний соціокультурний стрижень – специфічний набір цінностей [42, с. 42]. Відтак соціологиня виокремила чотири покоління в сучасному російському соціумі, кожному з яких характерна специфічна соціокультурна функція (*Таблиця II.2.2*). Так, наприклад, наймолодше транзитивне покоління “Е” виконує роль

модернізатора старих та творця нових цінностей, а найстарше покоління “S” – захисника та ретранслятора існуючих цінностей у процесі міжпоколінної взаємодії. Варто зауважити, що наведені вище положення теорії Х. Садикової дають можливість помітити, що в якості головних методологічних джерел своєї дисертації вона використала структурно-функціональний і системний підходи, а також загальнонауковий соціокультурний підхід у його соціологічній версії. А в якості рамкового для проведеного нею дослідження підходу меншого масштабу застосовано антропосоціетальний підхід її наукового керівника М. Лапіна, який, у свою чергу, вважає його релевантним соціокультурному та структурно-функціональному підходам [42, с. 42].

Таблиця II.2.2

**Поколіннєва структура сучасного російського суспільства
(за Х. Садиковою)**

ПОКОЛІННЯ	РІК НАРОДЖЕННЯ	ФУНКЦІЯ ПОКОЛІННЯ
Покоління “S” “поколение советской эпохи”	1965 р. і раніше	збереження існуючих цінностей та їхня трансляція
Покоління “P” (Perestroika) “перестроечное поколение”	1966-1985 рр.	зміна наявних цінностей і трансляція
Покоління “PP” “постперестроечное поколение”	1986-1998 рр.	
Покоління “E” (Eve) “транзитивное поколение”	1999-2001 рр.	модернізація та створення нових цінностей

Джерело: [81; авторське напрацювання]

Таку значну увагу до поколінних типологій російських авторів у цій роботі пояснюємо декількома об’єктивними причинами. По-перше, відсутністю релевантних, рівноважних напрацювань в українській соціології. Сьогодні вітчизняні соціологи активно запозичують напрацювання іноземних колег та пристосовують їх до наших реалій або ж узагалі використовують звичайну вікову стратифікацію соціуму при дослідженні останнього. По-друге, пострадянське минуле обох держав до певної міри уподібило обидва

соціуми, що дозволяє застосовувати напрацювання російських соціологів і для вивчення суспільств постсоціалістичних держав, українського зокрема.

У межах цієї магістерської роботи використовуємо типологію поколінь сучасного українського соціуму, розроблену Л. Новіковою на основі емпіричних матеріалів шостої хвилі Світового дослідження цінностей. За соціологинею, поколінням називаємо соціальну спільність, члени якої поділяють подібні соціальні умови та життєвий досвід; їх об'єднує спільність вирішуваних суспільних завдань та подібність поколінневої свідомості. Ця подібність формується в конкретній хронологічній період, протягом якого існує це покоління [69]. Так, Л. Новікова виокремлює чотири покоління, які сьогодні живуть в Україні (Таблиця II.2.3). Їхні назви детерміновані центральними історичними подіями, які припали саме на роки народження представників конкретного покоління. Звідси розуміємо, що три перші є поколіннями утвореннями радянської доби, а останнє – періоду розпаду СРСР. Зауважу, що ровесники незалежності України (особи 1991 р.н.) є представниками молодшої вікової групи покоління “незалежності”. Ця ремарка буде значимою в контексті емпіричного розділу цієї роботи.

Таблиця II.2.3

Соціально-історичні характеристики виділених чотирьох поколінь сучасного українського суспільства (за Л. Новіковою)

ПОКОЛІННЯ	ЦЕНТРАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ, ЩО ПРИПАЛИ НА ДИТИНСТВО ЙОГО ПРЕДСТАВНИКІВ	СОЦІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ФОРМАТИВНОГО ПЕРІОДУ ЙОГО ПРЕДСТАВНИКІВ
<i>Народжені перед II світовою війною (1930-1939 р. н.)</i>	Сталінські репресії, Друга світова війна, Голодомори в Україні 1932-1933 та 1946-1947 років.	Екзистенціальна незахищеність, тоталітарний режим.
<i>“Післявоєнне” покоління (відлиги) (1950-1959 р. н.)</i>	“Відлига”, часткова десталінізація, діяльність шістдесятників. Перший політ людини в космос.	Часткова лібералізація суспільно-політичного життя; поліпшення життєвого рівня трудящих; освоєння цілинних земель.

<i>Народжені у період “застою соціалізму” (1970-1979 р. н.)</i>	Період “Застою” та перший етап Перебудови, гонка озброєнь.	Попит на масову вищу освіту; тотальний дефіцит; розповсюдження “тіньових” відносин та зародки подвійного інституціонального регулювання.
<i>Покоління “незалежності” (1989-1993 р. н.)</i>	Кінець Перебудови, розпад Радянського Союзу, проголошення незалежності України, економічна криза 1990-х років.	Подвійна інституціоналізація як характеристика соціальної системи; переформатування економічного та політичного життя.

Джерело: [69, с. 25]

Усе вищесказане в двох попередніх підрозділах цієї роботи засвідчує строкатість і множинність тлумачення концепту “(молодого) покоління” у світовій та українській соціології. З огляду на мультипарадигмальну природу останньої, така ситуація видається нормальною та звичною, проте вимагає від дослідника чіткого розуміння цього багатовимірного феномену за основними різновидами соціологічного теоретизування та опертої на них методики емпіричних досліджень [42]. Відтак далі ми пропонуємо здійснити короткий екскурс чотирма загальними дослідницькими схемами, за якими можуть здійснюватися відмінні теоретичні концептуалізації понять “покоління” та “цінності покоління”.

2.3. Соціологічне моделювання феномену “цінності молодого покоління” у предметних полях структуралістської перспективи та поколіннєвої концепції К. Мангейма

Соціологія як мультипарадигмальна наука має в своєму арсеналі декілька методологічних ліній соціологічного теоретизування (*Див. Таблиця II.3.1*). У межах кожної з них один і той самий досліджуваний концепт набуває відмінних характеристик та специфік. Так, теоріям **першої соціології** (об’єктивістської за характером) властиве розуміння покоління як кількісно вимірюваної визначеності (наприклад, через показники його чисельності та

“довжини”), що має позаіндивідуальну природу – є об’єктивно існуючим елементом дійсності; як втілення лінійної сили прогресу.

У свою чергу теоретичні концепції **другої соціології** (суб’єктивістської за характером) цілком відкидають можливість дослідження покоління через кількісні категорії як ті, що не здатні “вловити” та передати найважливіше – суть цього поняття. Єдиним правильним способом дослідження концепту “покоління” та його проблематики останні декларують зміщення фокусу теоретизування в сторону суб’єктивістської обґрунтованості (увага на самовідчуття, самоідентифікації окремих індивідів як представників конкретних поколінь тощо), а методичного орієнтиру – на якісні методи та суб’єктивний досвід дослідника [37, с. 159].

Таблиця II.3.1

**Головні методологічні джерела концептуалізації поколінь
(в тому числі молодого покоління)**

Перша соціологія як соціологія соціальних цілісностей – організмів і систем	Друга соціологія як соціологія соціальних атомів, соціологія поведінки та дії	Третя соціологія як соціологія людської екзистенції та соціального становлення П. Штомпки	Соціологія знання К. Мангейма
<i>Макросоціологія</i>	<i>Мікросоціологія</i>	<i>Соціологія повсякденності</i>	<i>Соціологія поколінь</i>
Об’єктивістська	Суб’єктивістська	Дуалістична	Синтезована
<i>Метанарадигми</i> за лінією класики:	<i>Метанарадигми</i> за лінією не-класики:	<i>Рубрики:</i>	<i>Категорії</i> вивчення покоління:
<i>класична</i> (позитивізм)		глобалізація	місцеположення покоління
<i>неокласична</i> (структурно-функціональний аналіз, неопозитивізм, неофункціоналізм, парадигма конфлікту)	<i>некласична</i> (символічний інтеракціонізм, феноменологічна соціологія, етнометодологія, теорія обміну)	метаурбанізація й мегаполіси	статус покоління; покоління як реальність; “реальне покоління”; покоління як спільнота
<i>посткласична</i> (теорії системного аналізу, теорії індустріального й	<i>постнекласична</i> (інтегративна парадигма, діяльнісно-активістська	розвиток інформаційно-комунікативних технологій	структура покоління: підрозділи і секції, конкретні групи; вікові когорти (ровесники);

постіндустріального суспільства тощо)	парадигма, гендерна й феміністична соціологія, постмодернізм, постструктуралізм тощо)		конститутивні ознаки покоління
		споживання	ентелехії покоління та його структурних одиниць
		гнучкі форми праці	феномен стилю покоління
		перетворення інтимної сфери	“дух епохи” як результат динамічної взаємодії поколінь, які безперервно змінюють одне одного
		наростання ризиків	роль “нових контактів”
		насиченість візуальністю	стандарти і можливості осмислення світу і дій покоління в ньому
Методи емпіричних досліджень			
<i>Вербальні за формою</i>		<i>Невербальні за формою, переважно візуальні</i>	
–		–	
Переважно кількісні (опитування, Big Data Analysis, кількісний контент-аналіз)	Переважно якісні (інтерв'ю, фокус-групова дискусія, якісний контент-аналіз тощо)	Переважно якісні, а ще спостереження, експеримент, аналіз особистих даних, контент-аналіз фотографій тощо	–

Джерела: [54; 92; 42].

Відмінним є теоретичний базис виокремленої **П. Штомпкою** (P. Sztompka) **третьої соціології**, яка фактично ознаменувала “новий поворот у соціології”. По-перше, вона зміщує дослідницький фокус з абстрактних теоретичних міркувань на емпіричне вивчення повсякденних практик пересічних людей. По-друге, передбачає використання невербальних, візуальних методів дослідження. І, по-третє, вона фактично долає “макро-мікро дихотомію”, яка тривалий час була властивою світовій соціології. У праці “Соціологія. Аналіз суспільства” (“Socjologia. Analiza społeczeństwa”, 2002) П. Штомпка пише про формування сьогодні третього рівня реальності –

індивідуально-структурного поля, в якому всі структури й суб'єкти мають дуальний характер: дуальність структур знаходить вираз у тому, що вони детермінують суб'єктів і водночас самі є ними детермінованими, а дуальний характер суб'єктів – у тому, що вони формують структури й водночас піддаються формуванню з їхнього боку [92;42]. Звідси розуміємо покоління як певну соціальну структуру, яка детермінує життєві практики, духовно-ціннісні системи своїх представників і водночас сама є детермінована ними. У свою чергу її представники як суб'єкти визначають поколіннєву структуру соціуму та разом піддаються організації зі сторони останньої.

Врешті у процесі визначення теоретичного джерела для концептуалізації поняття “(молоде) покоління” у межах цієї магістерської роботи вибір було зроблено на користь відповідних напрацювань **К. Мангейма** (K. Mannheim), роботи якого вважають соціологічною класикою в цій тематиці. У знаковій праці “Проблема поколінь” (“The Problem of Generations”, 1928) соціолог критикує за однобічність об'єктивістську (за визначальний характер природнього фактора) та суб'єктивістську (надмірну увагу до абстрактного духовно-ціннісного фактора) лінії рефлексії стосовно поколіннєвих утворень та створює на їх основі якісно нову, симбіотичну за природою концепцію. Фундаментальною ідеєю останньої є теза про те, що соціологічною проблема поколінь стає тоді, коли з'являється соціологічна значимість біологічних факторів (віку, тривалості життя тощо) [64, с. 19]. У *Таблиці II.3.2* подано основні теоретичні положення поколіннєвої концепції К. Мангейма та їхню аплікацію на концепт “молоде покоління”.

Таблиця II.3.2

Основні теоретичні положення поколіннєвої концепції К. Мангейма та їхня аплікація на концепт “молоде покоління”

<i>Головні положення поколіннєвої концепції К. Мангейма</i>	<i>Адаптовані положення, які складають теоретичну основу концепту “молоде покоління”</i>
Молодь – оживляючий посередник суспільства; вона є ресурсом соціуму, його	Молоде покоління має потенціал служити драйвером соціальних змін у суспільстві:

найбільш адаптативною та змінотворчою частиною.	бути носієм та реалізатором прогресивних, новаторських ідей та ретранслятором нових ціннісних орієнтацій і світоглядних принципів.
Молодь ані прогресивна, ані консервативна за своєю природою. Вона потенція, готова до будь-якого почину.	Функція молоді в суспільстві визначається станом останнього та тими запитамі, які в ньому існують. Відтак вона може бути як зачинателем змін, так і працювати над збереженням поточного стану соціуму, підтримувати звичне функціонування його соціальних інститутів. Наприклад, молоде покоління може модернізувати старі та транслювати нові ціннісні орієнтації або ж, навпаки, підтримувати та зберігати існуючі.
Зміна поколінь – універсальний та послідовний процес, заснований на біологічному ритмі людського життя, внаслідок якого в культурному процесі з'являються нові учасники, тоді як його старі учасники поступово зникають.	Послідовний перехід від покоління до покоління зумовлений обмеженістю людського життя. Цей процес забезпечує спадкоємність культури – складний процес міжпоколінної передачі, засвоєння, зберігання та застосування культурно-історичного досвіду (цінностей, зокрема) все новими молодими поколіннями.
Постійна зміна поколінь, а відтак носіїв культурних традицій, забезпечує безперервний процес спадкоємності та розвитку культур.	
Члени покоління можуть брати участь тільки в хронологічно обмеженому відрізку історичного процесу.	Приналежність індивідів до одного й того ж історичного періоду (досвід пережиття однакових історично значимих подій) є одним із найбільш важливих факторів (інструментів) солідаризації покоління. А от обмеженість людського життя є причиною того, що кожне покоління, в тому числі й молоде, має свій часовий вимір та специфічний історично-культурний простір.
Покоління складається зі спільнот, які утворені на засадах взаємної симпатії, спільних ідеалів, інтересів, цінностей, разом здійснюваних дій чи обрядів.	У соціологічному сенсі вік є вихідним, але недостатнім об'єднуючим фактором індивідів у покоління. Основою поколінної єдності є спільність соціального досвіду і соціально-психологічних ознак, а ще подібність ціннісних преференцій та світоглядних принципів тощо.
Помилковим є ототожнення вікової групи та покоління.	Віковою групою називаємо сукупність індивідів близького віку або однолітків, а поколінням – соціально-демографічну й

	культурно-історичну спільність людей, об'єднаних не лише межами віку, але й особливим світосприйняттям (ентелехією). Впродовж життя індивід постійно змінює свою приналежність до вікових груп, але не до покоління.
Структурно кожне покоління складається з “підрозділів”/“секцій”. Вони можуть бути антагоністичними, але попри це формувати єдине “реальне покоління”, оскільки їхня взаємодія орієнтована одне на одного. “Підрозділи”/“секції” не є конкретними групами індивідів, хоча насправді саме останні зазвичай є їхніми ядрами.	Будь-яке покоління (в тому числі молоде) за своєю природою є внутрішньо гетерогенним, складним та багатовимірним – таким, що складається з багатьох гомогенних соціальних груп, які можуть бути як ворожо, так і прихильно налаштовані одне до одного. Так, представниками молодого покоління, або покоління “незалежності” (за Л. Новиковою) водночас можуть бути як прихильники, так і противники, наприклад, євроінтеграції України / вакцинації / чинного Президента / демократичного режиму тощо.
Члени нового покоління переймають від попередників лише ті культурні взірці та традиції, які вважають актуальними. Це дозволяє з часом змінювати напрямок сприйняття та інтерпретації світу. Цінності та світоглядні принципи одного покоління не здатні раз і назавжди визначити специфіку культури та хід історії.	Послідовний процес зміни поколінь забезпечує спадкоємність культури, а вибірковість представників молодших поколінь щодо культурних взірців (цінностей, соціальних норм, життєвих практик тощо) забезпечує розвиток останньої, трансформує її відповідно до вимог сучасності. Так, опція вибірковості зробила сьогодні можливим перехід від матеріалізму (світоглядні принципи якого більш характерні молодим людям) до постматеріалізму, до прикладу.
Кожне покоління має власну ентелехією – особливе світосприйняття, власну систему інтерпретації навколишнього світу і впливу на нього.	Світосприйняття певного (в тому числі й молодого) покоління детерміноване умовами фізичного, психологічного та соціального формування цього покоління; політико-економічною, соціально-культурною ситуацією тощо. Вочевидь відмінність цих умов для різних поколінь зумовила те, що кожне покоління має власну ентелехію.

Джерело: [Авторське напрацювання; 101].

За К. Мангеймом, поколінням називаємо сукупність індивідів, які солідаризовані на підставі близького віку, спільного досвіду пережиття конкретного історичного періоду та схожого світосприйняття (подібні інтереси, ціннісні орієнтації, життєві практики, соціальний досвід тощо). Незважаючи на всю нечіткість у формулюванні соціологом складових покоління, будову останнього можна потрактувати за принципом оберненої піраміди, в даному випадку трирівневої: покоління (перший рівень) складається з секцій чи підрозділів або вікових когорт (ровесників) (другий рівень), всередині яких існують конкретні групи (або ядра), на долю яких припадає місія творення нових цінностей (третій рівень). Побудоване в такий спосіб покоління може служити драйвером соціальних змін, будуючись на цінностях прогресивного розвитку, сформованих ядром покоління [42].

Тепер перейдемо безпосередньо до процедури соціологічного моделювання феномену “цінності молодого покоління”, яку здійснимо головню в межах структуралістської перспективи та доповнимо відповідними напрацюваннями К. Мангайма. У *Таблиці II.3.3* наведено головні теоретичні положення структуралістської перспективи, адаптації яких було використано для вивчення ціннісної проблематики покоління.

Таблиця II.3.3

**Основні теоретичні положення структурного функціоналізму
(за Т. Парсонсом і Р. Мертоном) та їхня аплікація до концепту
цінностей молодого покоління**

<i>Головні положення структурного функціоналізму</i>	<i>Адаптовані положення, які складають теоретичну основу концепту “цінності молодого покоління”</i>
Соціальна реальність існує об’єктивно у вигляді систем різного роду складності	Цінності молоді існують об’єктивно і являють собою комплекси різного роду складності – від загального аксіологічного простору покоління через цінності секцій/підрозділів/вікових когорт покоління до цінностей ядра поколінської групи. Цінності молодого покоління являють собою системне утворення з

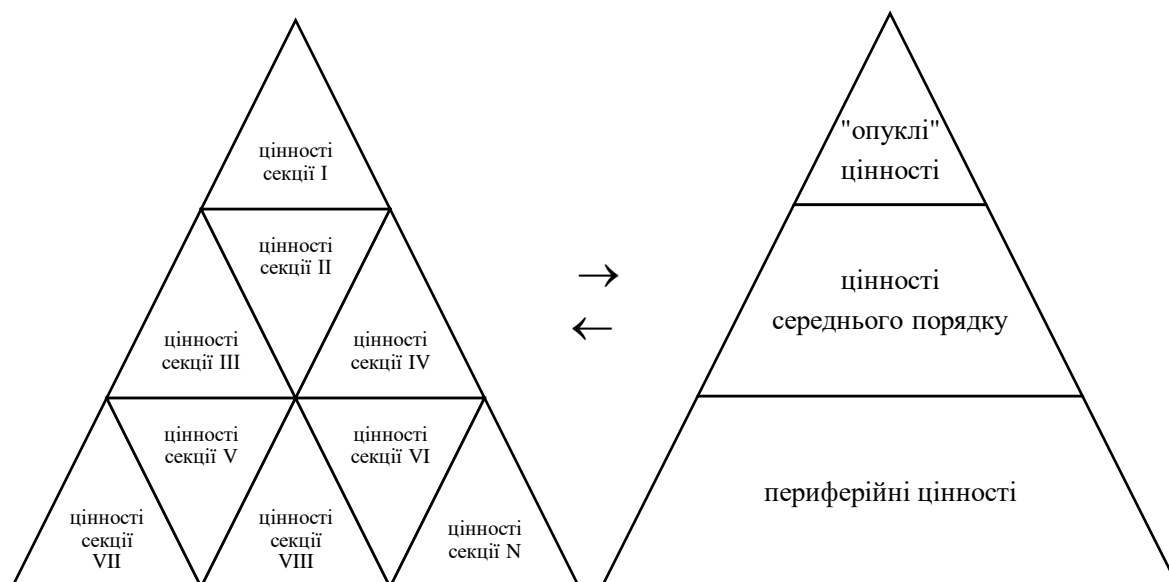
	ієрархізованою структурою, яка складається з найбільш опуклих цінностей молоді, цінностей середнього порядку та так званого “хвоста” цінностей на периферії аксіологічного простору покоління.
Елементи (конкретні факт, події) соціального світу є фіксованими, тому їх можна виміряти, дослідити.	Цінності молодого покоління та/або його структурних компонент піддаються фіксації та опису, тому їх можна виміряти, відстежити зміни та здійснити їх інтерпретацію (головно у формі структурної інтерпретації).
Суспільство – система взаємопов’язаних структур, що складають її й утворюють єдине ціле. Зв’язок між структурними елементами реалізується шляхом їх функційних залежностей одне від одного та через причинно-наслідкові зв’язки, що існують між ними.	Цінності молодого покоління є структурними елементами духовної культури суспільства, без якої неможлива соціальна система та її висхідний розвиток. Їхньою головною функцією є формування нових культурних взірців, поведінкових норм, ціннісних моделей, що гарантує безперервну самовідтворюваність соціальної системи та її модифікації.
Соціальні системи є інтегрованими і тяжіють до стабільності, тому будь-які дисфункції у суспільстві є ненормальним, патологічним станом, який свідчить про зміни у соціальній системі та який слід долати.	Криза ціннісних моделей молодого покоління, різкі міжпоколінні конфронтації цінностей є одними з ознак патологічного або аномічного стану (здебільшого є тимчасовим) соціуму. Вона характерна для перехідних суспільств, суспільств у стані кризи (політичної, економічної та ін.) чи активної трансформації.

Джерело: [Авторське напрацювання; 41].

Відтак, розглядаючи аксіопростір молоді / молодого покоління як самостійну одиницю структурно-функціонального аналізу, трактуємо його як сукупність цінностей членів усіх секцій/підрозділів, які творять конкретне молоде покоління. Ця ціннісна єдність має внутрішню ієрархічну будову: в топі знаходяться найбільш “опуклі” цінності, далі – цінності середнього порядку та цінності периферії (так званий ціннісний “хвіст”), відповідно. Підставами для формування ієрархії є, по-перше, суб’єктивна оцінка важливості конкретних цінностей членами покоління, а, по-друге,

поширеність цих цінностей у ціннісних моделях представників молодого покоління.

Наведені вище напрацювання доповнили теоретичну базу магістерської роботи та дали змогу представити **соціологічне моделювання** вивчення цінностей молодого покоління у вигляді *Схеми II.3.1 та Схеми II.3.2*.

Схеми II.3.1. Структура аксіопростору молодого покоління

Джерело: [Авторське напрацювання].

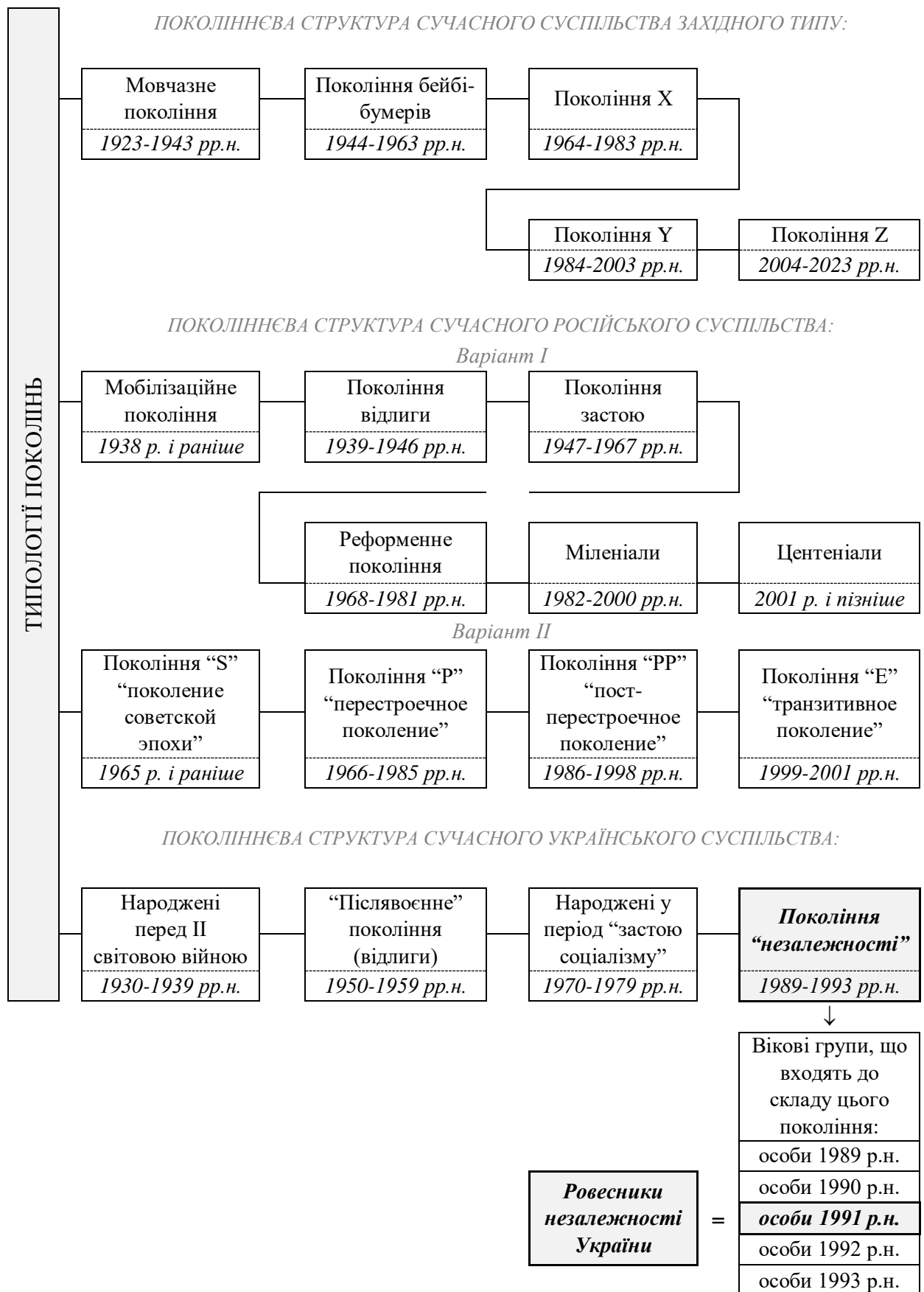

Схема II. 3. 2. Теоретична типологізація поколінь

Джерело: [Авторське напрацювання].

Розділ 3. Прикладні аспекти дослідження європейських цінностей молодого покоління

3.1. Компаративний аналіз результатів вітчизняних та іноземних емпіричних досліджень ціннісних преференцій сучасних молодих поколінь

Наукове знання характеризується системністю, одним із виявів якої є комплексність теоретичної та емпіричної складових. Останні є взаємозалежними та взаємообумовленими. Відтак ґрунтовна наукова розвідка щодо будь-якого предмету дослідження (ціннісного простору молодого покоління зокрема) неможлива без аналізу існуючих як теоретичних, так і емпіричних напрацювань: без емпірики теорія є всього лиш абстрактною моделлю, припущенням дослідника, а емпіричні дані без теоретичної інтерпретації – маловартісною фіксацією поточного стану соціуму чи його елементів. І тому в межах цієї роботи неприпустимо було б не здійснити огляд існуючих емпіричних досліджень ціннісної проблематики. Останні, до слова, можуть бути різномасштабними: розвідка аксіологічного простору малих соціальних груп / спільнот / суспільних класів / соціумів тощо.

Наймасштабнішими крос-національними розвідками аксіологічного простору є лонгітюдні *Світове* (World Values Study (далі WVS)) та *Європейське дослідження цінностей* (European Values Study (далі EVS)), що реалізуються на основі методик Р. Інглегарта та Ш. Шварца, відповідно [38]. Їх регулярний характер проведення дав змогу відстежити основні тенденції руху ціннісних орієнтацій у межах як окремих соціумів, так і цілих територіальних конгломератів (європейського регіону, зокрема). Відтак сьогодні відомо, що загальною специфікою тенденцій та змін у **світовій аксіосфері** є рух до цінностей секуляризації й самовираження³, який вперше був зафіксований на поч. ХХ ст. і спостерігається до сьогодні. Актуалізує такий перехід науково-технічний прогрес, який є підставою для суспільного

³ Методика Р. Інглегарта передбачає пошук місцезнаходження ціннісного простору конкретного суспільства на координатній площині двох дихотомічних пар – “традиційність/секулярність” та “цінності виживання/самовираження” [Автор].

багатства. Добробут забезпечує індивідам задоволення базових потреб і, як наслідок, форсує потреби у самореалізації, особистій свободі, толерантності, верховенстві права, гарантоване забезпечення яких є фундаментальним для демократії як політичного режиму [38]. Зв'язок між підвищенням добробуту й демократизацією суспільств є не причинно-наслідковим, а радше кореляційним, проте існування самого зв'язку не підлягає сумніву, переконує соціолог. Детермінантами успішності таких трансформацій виступають довготривалі (релігія, історичне минуле) та короткотривалі фактори (економічна криза, політична революція тощо). З огляду на це, Україна з точки зору ціннісної проблематики є унікальним кейсом – як пострадянська держава з неконсолідованою нацією протягом тривалого часу, період становлення якої припав на непросту політико-економічну ситуацію [38]. Так, перші опитування в рамках вищезгаданих масштабних дослідницьких проектів в Україні відбулися в 90-х рр. ХХ ст.

Тепер, розуміючи яким є загальний стан світового ціннісного простору та специфіка векторів його трансформацій, зосередимось на **українській аксіосфері**. Так, найновіші дані *WVS-2010* демонструють, що для неї більш характерними є традиційність та пріоритет цінностей виживання (першочергово, матеріалістичних цінностей), що пояснюємо важкою політико-економічною ситуацією та присутністю радянської ідеологічної спадщини (“soviet legacy”) у свідомості частини дорослого населення держави [38]. Принциповою відмінністю між ціннісними сферами більшості європейських держав і України є те, що аксіосфера перших завжди (хоч і більшою чи меншою мірою) була секуляризованою та з домінуючими цінностями самовираження (Норвегія, Швеція, Німеччина, Франція, Фінляндія, наприклад), коли для України така тенденція виявила позитивну динаміку лише на початку “нульових” років, саме тому в Європі ці ціннісні орієнтації є фактично закріпленими та сталими, а в нас – лише формуються (*Рис. III.1.1 та Рис. III.1.2*).

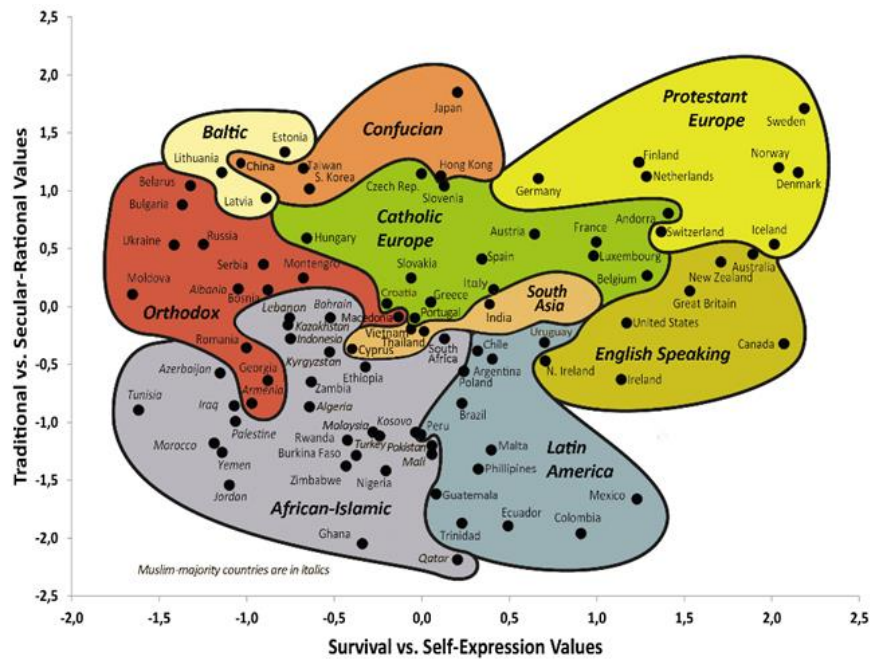

Рис. III.1.1. Карта культурних цінностей

Світове дослідження цінностей,
6 хвиля (станом на 2011 р. для України)/
Cultural map – WVS wave 6 (2010-2014)

Джерело: [30].

Рис. III.1.2. Динаміка цінностей самовираження та виживання в Україні, зміни у роках (2002-2012)

Джерело: [52].

Ціннісний простір є чутливим до локального контексту – напряду залежить від стану всіх сфер життєдіяльності людини, від ефективності функціонування соціальних інститутів, тому зміни у будь-якій підсистемі соціуму вплинуть на стан аксіопростору. Так, особливим для України став 2014 р., коли українське суспільство “стихійної пострадянської трансформації та відкладеного декларованого транзиту”⁴ знайшло власний геополітичний пункт призначення та переосмислило власну соціетальну національну ідентичність. Революційні події 2014 р. стали дійсним, реальним проявом нових ціннісних орієнтацій народу та виявилися лакмусовим папірцем для абсолютно нового покоління українців – інакомислячого та прогресивного. “Євромайдан не мав бути проявом фундаментальних ціннісних змін у суспільстві (від виживання до самореалізації). Достатньо, щоб відповідні

⁴Див. докладніше: Головаха Є. Українське суспільство: шляхи трансформації. *Український соціологічний журнал*. 2016. № 19(1-2). С. 26 [49].

зміни відбулися принаймні в окремому сегменті цінностей (політична культура і громадянська активність) і окремому сегменті суспільства (мотивована, мобілізована молодь)” [79, с. 107]. В одній зі статей 2014 р. дослідник Я. Грицак заявив, що його публічні прогнози про наближення революції базувалися на даних WVS, які начебто вказували на істотні зміни в масовій свідомості. Причину цього він вбачав у появі нового покоління українців, сформованого вже в добу незалежності, в добу Інтернету й соціальних мереж – покоління, що “відкидає вертикальну ієрархію і є поколінням “горизонтальних зв’язків”” [79, с. 103]. Насправді така категорична позиція щодо зачинателя змін є, на наш погляд, дещо помилковою, оскільки ж насправді істотний зсув від цінностей виживання до цінностей самореалізації відбувся практично в усіх вікових групах, хоча й на правду найбільш значущим він був у ціннісних орієнтаціях української молоді як найбільш адаптивної та прогресивної частини соціуму (Рис. III.1.3).

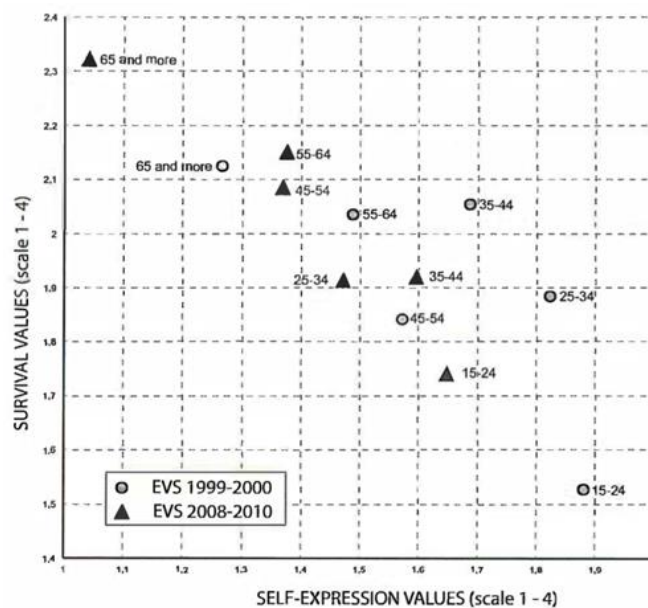

Figure 1. Self-expression and survival values in Ukraine. Change in age groups (1999–2008).

The points are located according to mean values of both indices calculated for each age-group and each EVS wave separately. Dataset: European Values Survey 1999–2000 and 2008–2009. Analysis—Joanna Konieczna-Salamatin.

Рис. III.1.3. Цінності самовираження та виживання в Україні, зміни у вікових групах (1999-2008)

Джерело: [79].

Така ціннісно-вікова динаміка спостерігається й протягом останніх 5 років. Результати досліджень Європейського соціального дослідження (ESS-2013) та

дослідження вітчизняного соціологічного центру “Социс” (Социс-2015) цьому доказ (Рис. 3.1.4).

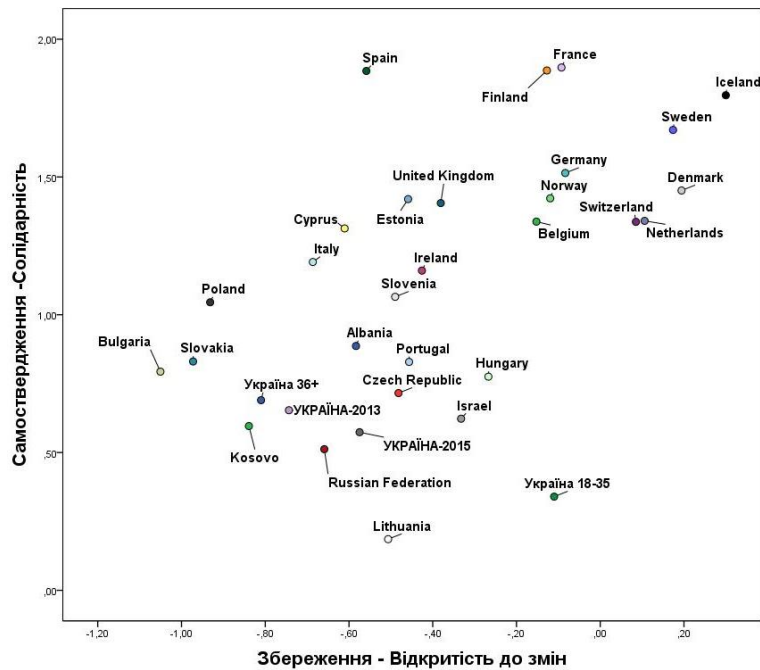

Рис. III.1.4. Ціннісні виміри – Україна (ESS-2013, Социс-2015) Європа (ESS-2013) та окремі вікові групи українців

Джерело: [38].

Фактично сьогодні “соціологічні дослідження показують, що за своїми цінностями молоді українці ближчі до молодих поляків, словаків чи британців, аніж до своїх батьків чи дідів... Євромайдан 2014 р. був їхньою революцією. [Він] показав, як далеко зайшла Україна за останні 20-30 р. – від колишньої спровінціалізованої й ізольованої радянської республіки до країни, яка повністю відкрилася на зовнішній світ” – стверджував Я. Грицак [79, с. 103]. На основі результатів вищезгаданих досліджень аналізуємо цінності на предмет їх важливості для українців. Так, після революційних подій 2014 р. найбільш важливою цінністю залишилася Безпека (0,64), а найменш значущою – Ризик-Новизна (-0,55). Цінність Безпеки для українців у порівнянні з 2013 р. суттєво не змінилась, хоча все одно залишалась високою, що пояснюється складною військово-політичною ситуацією на Сході України. Цей показник значущий також для країн південної та пострадянської Європи і

значно нижчий у країнах північної та західної частини континенту, де загроз військових конфліктів немає. Своєю чергою, для Скандинавії, західної та південної Європи найменшою цінністю є Влада-Багатство, що насправді є проявом стабільності суспільства [5] (Табл. III.1.1).

Таблиця III.1.1

Важливість цінностей. Україна в порівнянні з іншими країнами
на основі ESS-2013, Социс-2015

	Західна Європа	Скандинавські країни	Південна Європа	Пострадянська Європа	Україна 2013	Україна 2015
Безпека	0,37	0,10	0,64	0,63	0,66	0,64
Конформізм	-0,31	-0,11	-0,20	-0,03	0,06	-0,05
Традиція	-0,01	-0,17	0,25	0,12	0,00	0,06
Самостійність	0,44	0,48	0,34	0,17	0,01	-0,01
Ризик-Новизна	-0,64	-0,51	-0,83	-0,77	-0,70	-0,55
Гедонізм	-0,13	0,00	-0,45	-0,51	-0,62	-0,51
Досягнення	-0,42	-0,66	-0,32	-0,13	-0,24	-0,22
Влада-Багатство	-1,01	-1,08	-0,99	-0,55	-0,18	-0,25
Доброчливість	0,8	0,93	0,69	0,46	0,42	0,32
Універсалізм	0,61	0,67	0,59	0,40	0	0

**найбільш важлива цінність – максимальне плюсове значення, найменш важлива цінність – найнижче від'ємне значення);*

*** відносні значення.*

Джерело: [5].

Молодіжні когорти українців як носії нових нетипових для більшості дорослого населення держави цінностей стали важливим об'єктом дослідження. Науковий інтерес пояснюється тим, що цінності є вагомими індикаторами розвитку суспільства і перспектив його модернізації, а з огляду на те, що вони, сформувавшись у дитячому/юнацькому віці, майже не змінюються (здебільшого тільки корегуються) протягом решти життя індивідів, то вже сьогодні цінності молоді демонструють те, що поки є новим для більшості зрілих українців, але вже згодом буде звичним для всіх та сприйматиметься як належне. Так, А. Лінкольн (A. Lincoln) вважав, що “те, чому сьогодні навчається в класі одне покоління, стане нормою життя наступного” [83].

Грунтовним є загальнонаціональне опитування молоді “Українське суспільство Z: цінності та орієнтири”⁵, реалізоване за підтримки Фонду ім. Ф. Еберта у 2017 році. Отримані дані демонструють, що українська молодь надає перевагу комбінації секулярно-раціональних цінностей та цінностей виживання (тобто пріоритетом для більшості є економічна та фізична безпека). Відтак до топ-3 цінностей молодих людей увійшли економічний добробут громади (28%), права людини (18%) і безпека (16%). Цікаво, що демократія не увійшла у трійку “топ-цінностей” молодого покоління в Україні, ба більше – опинилася на останній сходинці (її серед основних називали до 7% респондентів, тоді як економічний добробут – майже кожен третій (28%) [3, с. 128] (Рис. III.1.5). Такий ціннісний розподіл можна пояснити дійсною політичною та економічною ситуацією в Україні.

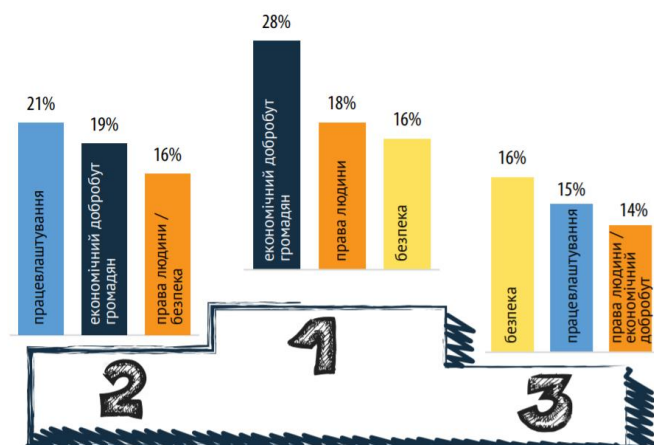

Рис. III.1.5. ТОП-3 цінності української молоді

(станом на липень-серпень 2017 р.)

Джерело: [3].

⁵ Опитування було проведено у липні-серпні 2017 р. компанією GfK Ukraine на замовлення Центру “Нова Європа”. Вибірка складає 2000 респондентів у віці 14-29 років та є репрезентативною населенню України цієї вікової групи за статтю, віком, регіоном та розміром населеного пункту (без урахування населення АР Крим та непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей). Метод – особисте інтерв’ю вдома у респондента. Теоретична похибка не перевищує 2,2%. Окрім кількісного опитування, було проведено 4 фокус-групи з молоддю 18-29 років у Львові, Одесі, Харкові та Чернігові [3].

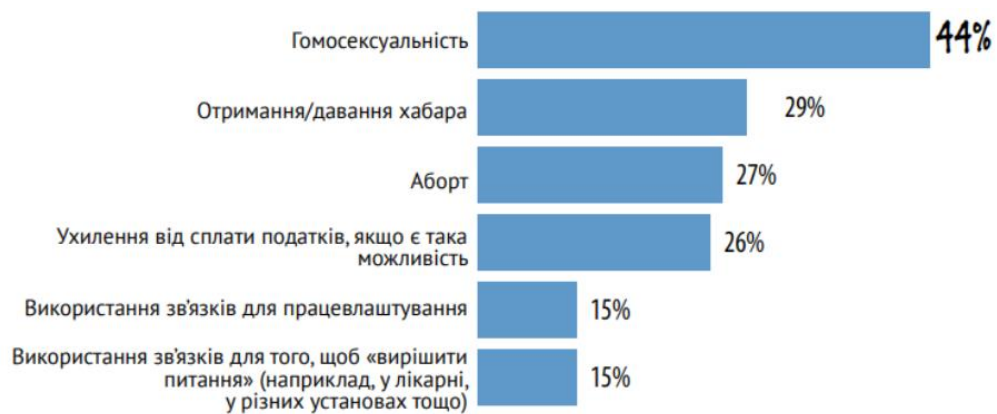

Рис. III.1.7. Розподіл відсотків молодих українців щодо неможливості виправдання вказаних явищ (станом на липень-серпень 2017 р.)
Джерело: [3].

Загалом результати цього дослідження підтверджують висновки, отримані під час нещодавнього опитування Інституту Горшеніна, яке виявило, що українці в більшості розділяють основні ціннісні орієнтири європейської спільноти, якщо ті не дисонують із уже наявними в них ціннісними орієнтаціями (права людини, безпека), хоча разом із тим, уявлення українців про європейські цінності є доволі фрагментарними та суперечливими [3, с. 134]. Окрім цього, ціннісні орієнтири молодих людей в Україні досі залишаються двовекторними, оскільки сьогодні теж вдається фіксувати симбіоз традиційних (щодо сім'ї та стосунків) та пострадянських⁶ (до корупції та громадянської відповідальності) цінностей як основи аксіологічних моделей значної частини населення сучасної України.

Одним із наймасштабніших вітчизняних соціологічних досліджень аксіосфери всього населення є вищезгадане *Всеукраїнське соціологічне дослідження “Українське суспільство та європейські цінності”*⁷, проведене

⁶ Назва аксіологічного кластеру “пострадянські цінності” запропонована авторами дослідження. Одним із основних прикладів цієї групи є патерналізм як “хвороблива” модель відносин між державою та її громадянами, що передбачає безумовний авторитет першої та соціальну безвідповідальність і відчуття власної незначущості у соціально-політичній сфері останніх [Автор].

⁷ У квітні 2017 р. було проведено 6 ФГД, по дві (з противниками та прибічниками ідеї євроінтеграції) у Києві, Львові та Дніпрі. Учасниками були особи віком 16-65 років. Кожна з груп складалася порівну з чоловіків та жінок. У травні-червні 2017 р. було проведено особисті інтерв'ю (face-to-face) відповідно до місць проживання респондентів. Опитано 2000 респондентів у віці від 18 років у всіх регіонах України (без врахування окупованих територій АР Крим, міста Севастополя, Донецької та

Інститутом Горшеніна у співпраці з Представництвом Фонду ім. Ф. Еберта в Україні та Білорусі у квітні-червні 2017 року. Результати якісного виміру дослідження місця європейських цінностей у ціннісній системі українців демонструють факт домінування цінностей особистого благополуччя (здоров'я, успіх, достаток, щаслива сім'я, відсутність стресів, рідше – інтелектуальний та особистісний розвиток) у свідомості українців станом на час проведення цього дослідження. На другому місці опинилися пов'язані з ними цінності патерналістського спрямування: якісні та безкоштовні освіта та медицина, гідні пенсії, соціальні виплати, забезпеченість робочими місцями, співмірні отримуваним доходам ціни, стабільність), які беззаперечно є наслідком радянської ідеології. І в останню чергу респонденти згадували цінності, які регулюють співжиття в суспільстві, умовно “європейські цінності”: верховенство права, демократія, свобода слова, демократія, чесність/прозорість, рівні можливості усіх громадян [1, с. 13]. У регіональному зрізі європейські цінності в переліку найважливіших цінностей згадувалися респондентами переважно в Києві та Львові, тоді як у Дніпрі респонденти артикулювали їх менш чітко. Із просуванням на Схід спостерігається тенденція до зростання патерналізму та ностальгії за радянським укладом життя [1, с. 13].

Все вищеописане лише констатує той факт, що якісних емпіричних розвідок стану ціннісної проблематики молоді сьогодні доволі мало. Відтак ми спробували виправити цю ситуацію, реалізувавши соціологічне дослідження.

3.2. Дескриптивний аналіз даних соціологічного дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі й у контексті подій” (блок “Цінності”)

Вторинний аналіз баз даних іноземних та вітчизняних емпіричних розвідок аксіосфери молоді, здійснений у попередній частині розділу,

Луганської області) за квотами: регіон проживання, стать і вік респондентів. Похибка репрезентативності дослідження не перевищує +/-2,2% [1].

підтвердив актуальність та виправдав необхідність проведення соціологічного дослідження ціннісних преференцій молодого покоління українців як діючих державотворців (проєвропейської) України та потенційних драйверів соціальних змін у суспільстві. Вироблені в попередніх розділах цієї роботи теоретичні положення були апробовані головню результатами соціологічного дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі й у контексті подій” (далі: “Ровесники Незалежності”). Також було використано вторинний аналіз даних сьомої хвилі Світового дослідження цінностей, в якій були представлені респонденти з України.

“Ровесники Незалежності України” – дослідницький проект, цьогоріч реалізований командою кафедри соціології ЛНУ ім. І. Франка та приурочений до 30-ліття Незалежності України. Його метою було з’ясування соціологічного портрету першої вікової когорти українців, народжених у вільній та суверенній Україні, тобто народжених у 1991 р. – в один рік із проголошенням Незалежності. Фокус дослідницького інтересу було спрямовано на життєві стратегії, поведінкові моделі, настрої, особливості світосприйняття та світобачення ровесників, а також на їхні цінності (в тому числі європейські). З огляду на різноаспектність досліджуваного предметного поля, поставлені мету та завдання, обрану теоретичну базу було вирішено провести двоетапне соціологічне дослідження:

1. *Кількісне дослідження ровесників Незалежності* було реалізоване за допомогою Інтернет-сервісу Google forms, в якому був створений інструментарій – online-анкета, що складалася з семи тематичних блоків закритих запитань (альтернативні запитання, оціночна шкала значимості та інші бальні шкали тощо), один із яких містив питання щодо ціннісної проблематики (*Додаток 1*). Вибіркова сукупність респондентів на цьому етапі склала 214 осіб (*Таблиця III.2.1 та Таблиця III.2.2*). З огляду на стихійну природу формування вибірки, отримані результати вважаємо радше тенденційними, аніж репрезентативними (вибірка не

репрезентативна за статтю, віком, регіоном проживання для вікової когорти ровесників).

2. *Якісне дослідження ровесників Незалежності* передбачало інтерв'ювання представників заявленої вікової когорти за допомогою платформ для онлайн-конференцій Zoom, Skype та Google Meet. Вдалося провести 22 глибинні напівструктуровані інтерв'ю середньою тривалістю 35-45 хв кожне. Вибіркова сукупність відповідала встановленим методичним вимогам – цілеспрямована гомогенна вибірка, основним критерієм для формування якої була дата народження респондента – 1991 р. та перша половина 1992 р. Вибіркова сукупність на цьому етапі дослідження складала 22 особи (*Таблиця III.2.1*).

Емпірична розвідка була планово реалізована в квітні – червні 2021 р.

Таблиця III.2.1

Вибіркова сукупність респондентів кафедрального дослідження “Ровесники Незалежності”, гендерний розподіл

	<i>Кількісний етап</i>		<i>Якісний етап</i>	
	<i>особи</i>	<i>%</i>	<i>особи</i>	<i>%</i>
Жінки	145	67,8%	12	54,5%
Чоловіки	69	32,2%	10	45,5%
<i>N=</i>	214		22	

Джерело: [Авторське напрацювання].

Таблиця III.2.2

Вибіркова сукупність респондентів кафедрального дослідження “Ровесники Незалежності” (кількісний етап), територіальний розподіл

Львівська область	47,2%
Київська область	12,7%
Закарпатська область	8,5%
Харківська область	7,5%
Дніпропетровська область	4,2%
Одеська область	3,3%
Івано-Франківська область	2,8%
Волинська область	2,4%
Донецька область	1,4%
Вінницька область	0,9 %
Житомирська область	0,9%

Миколаївська область	0,9%
Полтавська область	0,9%
Рівненська область	0,9%
Сумська область	0,9%
Тернопільська область	0,9%
Чернігівська область	0,9%
Запорізька область	0,5%
Кіровоградська область	0,5%
Луганська область	0,5%
Хмельницька область	0,5%
Чернівецька область	0,5%
АР Крим	-
Херсонська область	-
Черкаська область	-

Джерело: [Авторське напрацювання].

Важливою є заувага про змістову взаємовідповідність та взаємодоповненість сценарію глибинного інтерв'ю та бланку анкетування як одиниць інструментарію дослідження “Ровесники Незалежності”. Так, блоки запитань щодо ціннісної проблематики обох інструментів збору інформації цілеспрямовано розроблені в такий спосіб, аби вони доповнювали, “поглиблювали” одне одного. Таке симбіотичне використання якісного та кількісного підходів до дослідження аксіопростору молодих українців, по-перше, дає змогу якісно підвищити рівень емпіричної розвідки (збільшити її інформативність та змістовність), а, по-друге, дозволяє не лише зафіксувати поточний стан ціннісного простору ровесників Незалежності (кількісний метод), але й отримати суб’єктивні свідомі чи не свідомі оцінки, інтерпретації респондентів щодо конкретних ціннісних одиниць (якісний метод) тощо.

Власний позитивний досвід реалізації колективного соціологічного дослідження (аксіопростору) ровесників незалежності України можна узагальнити такими тезами:

- отримання практичного досвіду реалізації якісних та кількісних соціологічних досліджень – від етапу розробки теоретичної бази дослідження, створення його інструментарію до аналізу отриманих даних та публічної презентації результатів;

- розвиток навичок роботи в команді;
- отримання практичного досвіду рекрутингу респондентів;
- безпосередня участь у “польовому” етапі дослідження (інтерв’ювання респондентів);
- розвиток аналітичного та критичного мислення;
- досвід роботи з великими масивами даних;
- поліпшення навичку роботи з програмним забезпеченням SPSS;
- можливість побачити, як “працює” обраний інструментарій на практиці: які формулювання запитань є найбільш зрозумілими для респондентів; перевірка авторської логіки викладу запитань.

Виявом негативного досвіду від проведеного дослідження є деякі неточності та недоопрацювання, які проявили себе вже на етапі аналізу отриманих даних. Так, вимушена обмеженість обсягу запитань у блоках обох інструментаріїв стала причиною отримання менш змістовних та повних результатів дослідження, аніж тих, якими вони б могли бути за умови розширення віяла відповідних тематичних запитань. Іншою прикрістю стало надто складне для розуміння респондентів формулювання запитання щодо толерантності, розроблене за Богардусовою шкалою соціальної дистанції, у кількісному дослідженні. Внаслідок цього отримані дані були такими, що очевидно не відповідали дійсності. Відтак останні довелось виключити з дослідження. Підсумовуючи, зазначу, що результатом аналізу власних помилок стало розуміння того, як можна було б вирішити виявлені проблеми та не припуститися таких же дослідницьких помилок у подальших дослідженнях.

Співвідношення задуманого дослідницького бачення (програми) та реального дослідницького поля можна охарактеризувати швидше як повне співпадіння: вдалося дослідити те, що хотіли; під тією теоретичною призмою, яку обрали; отримали ту інформацію, на яку розраховували, хоч і не в повній мірі; дотримались тієї методології, яку прописали заздалегідь. Це дозволяє констатувати факт належної роботи над програмою дослідження (теоретико-

методологічна основа та розроблений інструментарій повністю виправдали свою ефективність та доцільність), що дозволило якісно провести соціологічне дослідження, детальний аналіз результатів якого міститься у наступному підрозділі.

3.3. Інтерпретація емпіричних результатів соціологічного дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі й у контексті подій” (блок “Цінності”)

Результати вище описаного колективного дослідження ціннісного простору ровесників незалежності України як представників молодшої вікової групи покоління “незалежності” (за Л. Новіковою) свідчать про те, що найважливішим аспектом життя для абсолютної більшості опитаних є сфера сімейних відносин (98,6% по сумі відповідей “дуже важливо” та “скоріше важливо”) (Таблиця III.3.1). Підтвердження цього знаходимо в словах інтерв'юваних:

- **“Сім'я** є дуже важливою, тому що без сім'ї ми ніхто. Я знаю, що якщо в мене є сім'я, то я ніколи не залишусь на вулиці, голодна, без можливості переночувати і точно не замерзну від холоду. У кризовій ситуації завжди є кому мене підтримати і це відчуття мені приємне” [жін_респондент10];
- “Для мене найбільш важливими в житті є **відносини в сім'ї**, аби мене розуміли та підтримували як батьки, так і чоловік” [жін_респондент1].

Другою за важливістю для опитаних є робота (94,7%), тоді коли на загал для українців робота (81%) займає лише четверту позицію в рейтингу значимості, після сім'ї (99,3%), близького оточення (друзі та знайомі) (90,1%) та вільного часу (84,2%)⁸ [база світове дослід]. Видається, що причиною такої важливості праці для ровесників Незалежності є специфіка їхнього вікового періоду, на який зазвичай припадає пік самореалізації, професійного

⁸ Зауважу, що порівняння даних дослідження “Ровесники Незалежності” та WVS з методичної точки зору є не зовсім коректним (різні обсяги вибіркової сукупності; ба більше не репрезентативність кафедрального дослідження тощо), але таке зіставлення допомагає зрозуміти схожість/відмінність ціннісні преференції ровесників Незалежності та цінностей всього українського соціуму.

становлення та стабілізація трудової діяльності. Цікаво, що важливість наявності вільного часу вище оцінювали жінки (3,51/4 балів⁹), аніж чоловіки (3,19/4 балів). Припускаємо, що поясненням цьому є те, що трудова зайнятість жінок не позбавила їх роботи по дому, яка стереотипно досі вважається виключно жіночою та щодня відбирає чималу кількість часу в останніх. Важливішою для молодих жінок виявилась ще й релігія (2,06/4 балів – чоловіки та 2,69/4 балів – жінки). Згідно з даними Світового дослідження цінностей (далі: WVS) за 2020 рік, 66,7% українців визнають релігію як важливий аспект життя, тоді коли серед ровесників Незалежності таких лишень половина (50,7%) [база світове дослід]. Найменш важливою для молодих українців обох статей є політична сфера (37,8% по сумі відповідей “дуже важливо” та “скоріше важливо”) як одна зі сторін життя (Таблиця III.3.1).

Таблиця III.3.1

Оцінка важливості різних аспектів життя¹⁰

	<i>Дуже важливо</i>	<i>Скоріше важливо</i>	<i>Скоріше не важливо</i>	<i>Зовсім не важливо</i>
Сім'я	89,2%	9,4%	0,9%	0,5%
Робота	56,9%	37,8%	4,8%	0,5%
Вільний час	50,5%	40,5%	8,6%	0,5%
Друзі, знайомі	30,8%	59,6%	9,1%	0,5%
Релігія	26,3%	24,4%	21,0%	28,3%
Політика	5,0%	32,8%	42,8%	19,4%

Джерело: [Авторське напрацювання].

Дані кількісного дослідження “Ровесники Незалежності” також дозволяють робити попередні узагальнення про важливість конкретних

⁹ Індекс важливості розраховано як середнє арифметичне значення оцінок конкретної категорії респондентів кожної гендерної групи. Використано 4-бальну шкалу, де “4” – дуже важливо, а “1” – зовсім не важливо.

¹⁰ *Примітка:* розподіл відповідей подано без врахування варіантів “Важко сказати” та “Відмова від відповіді” для питання: “Скажіть, будь ласка, наскільки важливо для Вас те, що я зараз назву ...”, оскільки дані альтернативи були включені не до всіх віял відповідей тих опитувань, результати яких використовуємо для порівняння.

ціннісних одиниць для опитаних. Так, абсолютна більшість респондентів назвали важливими для себе особисту свободу (98,6%), самореалізацію (97,2%), відповідальність (96,2%), відкритість до змін (91,8%) та демократію (86,6%), які заразом відносимо до європейських та постматеріалістичних цінностей (за Р. Інглегартом) [стаття укр соц, с. 48]. Водночас не менш важливими для них виявилися цінності матеріалістичного спрямування, пов'язані з екзистенційною та економічною безпекою – мир у державі (98,1%) як гарантія виживання, яке опинилося під загрозою через поточну військово-політичну ситуацію в Україні; здоров'я (99,2%), цінність якого особливо зросла в час світової пандемії Covid-19; стабільне економічне становище (99,1%), висока значимість якого зумовлена не в останню чергу негативним досвідом недавніх численних локдаунів та обмежень у роботі, що мали негативний вплив на матеріальне благополуччя значної частин населення [стаття укр соц, с. 48]. Відтак від опитаних представників вікової когорти ровесників чуємо таке:

- *“Найбільшою цінністю у нашому житті є **здоров'я**, тому що його, як всім відомо, навіть за гроші купити не можна, тому його потрібно берегти”* [жін_респондент4];
- *“Якщо немає **здоров'я** – немає нічого”* [жін_респондент11];
- *“У вирі тих подій, які складаються в нашій країні та світі, найважливішим станом на сьогодні є **здоров'я** ... не менш значимими для мене видаються **добробут, злагода, спокій** у сім'ї, країні та загалом у світі. Також важливо в нашому житті мати **впевненість у завтрашньому дні**, мати надійне плече, на яке можна покластися, **підтримку** зі всіх можливих боків – з боку суспільства, чоловіка та колег”* [жін_респондент6].

Безперечно, кризовий характер сучасних реалій життя лише посилив актуальність та закріпив позиції матеріалістичних ціннісних орієнтацій у аксіологічному просторі сучасників [стаття укр соц, с. 48].

Аналіз даних кількісного дослідження “Ровесники Незалежності” продовжимо спробою встановлення внутрішньої ієрархії ціннісних груп у

структурі аксіологічного простору досліджуваної вікової когорти. На основі відповідних даних цієї емпіричної розвідки обчислюємо три індекси та їх кількісну вагу, шляхом розрахунку середнього арифметичного значення оцінок важливості конкретних ціннісних одиниць, що формують змістовну групу (зміст диктує назву індексу) – індекс матеріалістичних цінностей (3,79), індекс громадянських (соціальних) цінностей (3,55) та індекс самореалізаційних цінностей (3,09) (Таблиця III.3.2) [стаття укр соц, с. 48]. Важливою в цьому дискурсі є заувага про те, що саме європейські цінності різних спрямувань (“на себе” – самореалізаційні та “на інших” – громадянські) утворили два останні індекси. Так, демократія, рівність людей перед законом, верховенство права та ін. були включені до складу індексу громадянських (соціальних) цінностей, а от самореалізація, особиста свобода – до індексу самореалізаційних цінностей, відповідно. Заразом обидва індекси є антагоністами індексу матеріалістичних цінностей, оскільки демонструють становище постматеріалістичних цінностей (за Р. Інглегортом, названі нами європейські цінності будуть носити назву “постматеріалістичні”) у аксіопросторі опитаних.

Таблиця III.3.2

Оцінка важливості різних ціннісних одиниць

№ рейтингової позиції	ЦІННІСНА ОДИНИЦЯ	СЕРЕДНЯ ОЦІНКА (max=4, min=1)
1	Бути здоровим	3,90
2	Особиста свобода	3,82
3	Мир у державі, світі	3,80
4	Стабільне економічне становище	3,73
5	Самореалізація	3,71
6	Володіння власним житлом	
7	Рівність людей перед законом	
8	Бути відповідальним	3,63
9	Верховенство права	3,58
10	Бути відкритим до змін	3,50
11	Громадянськість (солідарність, взаємодопомога)	3,47
12	Бути толерантним	
13	Демократія	3,46
14	Кар'єра	3,38
15	Слава, визнання	2,32
16	Влада	2,21

Джерело: [Авторське напрацювання].

Кількісні показники розрахованих індексів дозволяють побудувати внутрішню структуру аксіопростору ровесників Незалежності, в якій станом на сьогодні найбільш “опуклими” (важливими, домінуючими) є цінності матеріалістичного спрямування (*Схема III.3.1*). Причиною цього, по-перше, є складні сучасні реалії (пандемія, “слабка” економіка України, загроза повномасштабної війни з Росією тощо), які актуалізують ці цінності, а, по-друге, існування малосприятливих умов для реалізації цінностей постматеріалістичного вектору. Аргументом на користь останнього припущення є той факт, що саме показник індексу самореалізаційних цінностей, до якого увійшли деякі європейські цінності, є найнижчим з-поміж розрахованих, що свідчить про периферійність розташування останніх у структурі досліджуваного ціннісного простору. Відтак логічним видається висновок про необхідність створення сприятливих умов для більш значимого прояву постматеріалістичних (а відтак і європейських) цінностей як бажаних відповідей на сучасні цивілізаційні запити в аксіологічній сфері вікової когорти ровесників [стаття укр соц, с. 48].

Схема III.3.1. Структура аксіопростору ровесників незалежності України

Джерело: [Авторське напрацювання].

У той же час громадянські (соціальні) цінності, серед яких є і європейські, набувають середньої значущості в аксіопросторі досліджуваної

вікової когорти. Припускаємо, що є декілька підстав для цього: 1) складні військово-політичні умовами останніх років, які стали каталізатором процесу консолідації українців як єдиної нації та сприяли солідаризації соціуму; 2) криза правоохоронної та судової систем, які, де-факто, вже не виступають гарантими верховенства права, рівності людей перед законом, чим актуалізують розуміння українцями цінності останніх тощо [стаття укр соц, с. 48]. Важливою в цьому дискурсі є заувага про мінливість аксіопростору, яка робить можливими якісні зміни внутрішньої структури ціннісного простору ровесників у ході формування громадянського суспільства, підвищення рівня економічного розвитку держави тощо [стаття укр соц, с. 48]. Відтак, підсумовуємо, що європейські цінності мають місце в аксіологічному просторі опитаних, але поки що воно є непевним: вони є значимими, важливими для респондентів, але точно не пріоритетними та домінуючими.

Далі зупинимося на проблематиці схожості/відмінності ціннісних орієнтацій вікової когорти ровесників та їхніх батьків як представників різних поколінь та історичних епох – незалежності України та радянського періоду, відповідно. Більшість опитаних молодих українців вважають, що їхнє виховання було консервативним або ж близьким до такого, що:

- “Мене особливо не балували, ніколи не дозволяли лишнього. В мене не було багато іграшок. Завжди були чітко визначені рамки, що можна, а що ні. Не можна було перечити дорослим, їм потрібно було підкорятися та слухати їх, виконувати все те, що скажуть” [жін_респондент9].

Також цікаво, що чимало респондентів говорять про виховання в християнських традиціях і це попри те, що їхні батьки прожили чималий період життя в СРСР, де атеїзм був частиною державної політики:

- “Виховували мене, в першу чергу, в християнських традиціях ... водили мене в церкву, розказували мені про всі традиції, звичаї ... прищеплювали мені любов до рідного. Мабуть, от власне все ґрунтувалося на цих принципах, традиціях християнства” [жін_респондент6].

Опитані молоді люди відзначають, що сьогодні їхні життєві практики та поведінкові моделі нерідко відрізняються від батьківських. Так, за словами респондентів, старшим членам їх сімей досі властиві “застарілі” цінності – цінності пострадянського зразка (патерналізм, страх нового, ощадливість та ін.). Виявими цього є вибір на користь стабільності як прояв страху перед чимось новим; закритість, надмірна приватність життя як боязнь осуду зі сторони інших тощо. Ось деякі приклади висловлювань опитаних:

- “Мене виховували і навчали задовільнятися тим, що маємо, про те аж ніяк не вчили реалізовуватись, ризикувати і ставити перед собою цілі, які на перший погляд, неможливо досягнути” [жін_респондент8];
- “Моя мама не привикла до змін, вона звикла все життя жити в одній хаті з своїми батьками, працювати на одній і тій самій роботі. Оцієї смекалки досягати чогось більшого в неї немає. У неї завжди має бути тільки стабільність. А ми от живем за таким принципом: ризикнем і подивимся, що буде. У тому ми й відрізняємось” [жін_респондент3].

З огляду на вищесказане, очевидно, що дехто з опитаних прагне по-іншому виховувати власних дітей:

- “Важливо не боятися самовиражатися, бо мене колись у цьому обмежували. Своїх дітей я зараз навчаю не боятися бути собою” [жін_респондент9];
- “Я надіюсь, що мої діти не будуть надто багато думати про те, що думають про них інші. Не будуть боятися й не будуть робити тільки те, що їм скажуть” [жін_респондент7];
- “Мабуть, хочеться більше спілкування з іншими, а не відгородження від них. Також акцент на становлення та усвідомлення себе як особистості, а не ячейки общества (авт.: суспільства)” [жін_респондент5];
- “Мені батьки нав’язували релігію, але зараз я себе вважаю відносно атеїстом. Наприклад, мої діти не будуть ходити примусово до церкви, бо, я вважаю, що це якесь хибне нав’язування” [чол_респондент19].

До того ж більшість опитаних вважають важливим виховувати у власних дітей почуття відповідальності (67,6%) та рішучості (66,2%) – якості, що є прямими антагоністами пострадянському патерналізму та смиренню (Таблиця III.3.2).

Таблиця III.3.2

Оцінка респондентами важливості певних якостей в дітей¹¹

КАТЕГОРІЯ	ВИБРАНО	НЕ ВИБРАНО
<i>Почуття відповідальності</i>	67,6%	32,4%
<i>Рішучість, наполегливість</i>	66,2%	33,8%
<i>Працелюбність</i>	44,6%	55,4%
<i>Незалежність</i>	44,1%	55,9%
<i>Гарні манери</i>	32,9%	67,1%
<i>Терпимість та увага до інших людей</i>	30,5%	69,5%
<i>Бережливість (бережне ставлення до грошей і речей)</i>	21,6%	78,4%
<i>Релігійність</i>	16,9%	83,1%
<i>Увага</i>	14,1%	85,9%
<i>Безкорисливість</i>	5,6%	94,4%
<i>Слухняність</i>	4,7%	95,3%

Джерело: [Авторське напрацювання].

Важливим у межах цієї магістерської роботи є дослідження суб'єктивних поглядів представників когорти ровесників Незалежності як чинних державотворців (просвіропейської) України на свою самоідентифікацію, головно в контексті (не)прийняття європейської ідентичності. З вибором західного вектору геополітичного розвитку нашої держави на Майдані 2014 р. особливого значення набула саме ця проблематика. Так, отримані емпіричні дані дослідження демонструють певну відстороненість опитаних молодих українців від європейців. Останні вважають, що ті є більш орієнтовані на самореалізацію (76,8% опитаних дали ствердні відповіді), більше схильні до планування свого життя (75,6%), підтримки порядку в громадських місцях (75,6%), турботи про екологію

¹¹ *Примітка:* Згадані представники різних груп у відповідь на питання “Перед Вами перелік якостей, які можна виховувати в дітей у сім’ї. Які з них, якщо такі є, на Ваш погляд, є найбільш важливими? (вказіть, будь ласка, не більше трьох варіантів відповідей)”

(76,8%) та ін. Тоді ж коли себе ровесники вважають лише більш релігійними (64,6%) за європейців (Таблиця III.3.3).

Таблиця III.3.3

**Розподіл відповідей респондентів на запитання
“Чи Ви погоджуєтесь чи не погоджуєтесь з такими твердженнями... В порівнянні з українцями європейці ...?”**

<i>Твердження (100% у рядку)</i>	<i>Точно так</i>	<i>Скоріше так</i>	<i>Скоріше ні</i>	<i>Точно ні</i>	<i>Важко відповісти</i>
Більш релігійні	8,5%	18,4%	54,2%	10,4%	8,5%
Більш толерантні, терпимі	23,3%	51,0%	16,7%	5,7%	3,3%
Більше орієнтовані на матеріальні блага	11,5%	41,6%	33,0%	4,3%	9,6%
Більше орієнтовані на самореалізацію	26,8%	48,8%	11,5%	5,3%	7,7%
Більше схильні планувати своє життя	32,7%	42,7%	11,8%	6,2%	6,6%
Більш освічені, інтелектуально розвинені	13,9%	37,0%	34,1%	5,3%	9,6%
Більш виховані, культурні	17,3%	40,9%	23,6%	7,2%	11,1%
Дбайливіше ставляться до своєї культури, історії	25,0%	43,8%	18,3%	3,8%	9,1%
Більшою мірою схильні підтримувати порядок в громадських місцях	40,2%	35,4%	11,5%	7,7%	5,3%
Більше дбають про екологію	42,5%	34,3%	11,1%	6,3%	5,8%
Більше піклуються про вразливі категорії громадян ¹²	37,6%	35,7%	13,3%	5,7%	7,6%
Законослухняніші	32,4%	38,6%	14,8%	6,2%	8,1%

Джерело: [Авторське напрацювання].

Висновки до розділу 3

Третій розділ кваліфікаційної магістерської роботи присвячено трьом дослідницьким цілям:

- 1) апробації авторської ідеї синтезованого емпіричного дослідження європейських цінностей молоді / молодого покоління на основі застосування процедури тріангуляції відповідних першій (макро-) соціології та другій (мікро) соціологіям методів соціологічного аналізу;

¹² людей похилого віку, дітей, вагітних, людей з обмеженими можливостями тощо

- 2) випробуванню валідності положень теоретичної основи кваліфікаційної магістерської роботи, сформованої у двох попередніх розділах;
- 3) отриманню нової соціологічної інформації щодо цінностей (насамперед європейських) представників молодого покоління сучасної України, в обличчі ровесників Незалежності.

Здійснений у цьому розділі аналіз дозволив стверджувати, що всі ці три цілі було досягнуто. Далі наводимо відповідну аргументацію. У першій частині розділу містяться результати здійсненого автором компаративного аналізу проблематики емпіричного вивчення цінностей (в тому числі й європейських) молоді в різних країнах світу. В цілому ці дослідження підтверджують тезу про ступеневий перехід молодих поколінь практично більшості країн до пост-матеріалістичних цінностей, насамперед цінностей самовираження і самореалізації. Якщо для добре розвинутих в економічному та політичному плані соціумів з міцною демократією цей перехід є доконаним фактом, то для української молоді при збереженні загального тренду фіксуємо певні відмінності, зумовлені як біжучою соціально-політичною та соціально-економічною ситуаціями і війною на східних теренах, так і особливостями локальної культури. Існуючі емпіричні розвідки сучасних науковців, наведені у цій частині розділу, служать підтвердженням цього узагальнення.

У розділі також містяться дослідницькі рефлексії стосовно отриманого у процесі роботи досвіду участі у реалізації колективного дослідницького проекту із виділенням гіпотетичних можливостей удосконалення методології і методики наступних емпіричних досліджень обраної чи дотичних до неї проблематики. Наведено як позитивні, так і негативної конотації положення отримання такого досвіду з проекцією на майбутнє.

Дескриптивний опис отриманої внаслідок виконання колективного дослідницького проекту соціологічної інформації з двох джерел – кількісного і якісного – дозволяє зробити декілька узагальнень. Це, насамперед, методична доцільність прийнятого рішення стосовно паралельної побудови запитальника та гайду інтерв'ю, що дало можливість переконатися у

правомочності низки висунутих робочих гіпотез дослідження, поглибити уявлення щодо аксіологічного простору молоді в його структурованому вигляді. На цій основі в наступному підрозділі виокремлено ієрархію цінностей різного ґатунку. Її аналіз дозволив виділити три кластери цінностей за їхньою важливістю для респондентів. На відміну від існуючого канонічного поділу цінностей на два різновиди (матеріалістичні і пост-матеріалістичні) запроваджено тричленну їх модель з додаванням так званих громадянських (соціальних) цінностей. Внаслідок цієї дослідницької процедури запропоновано поділ молодіжних цінностей на найбільш “опуклі” (тобто матеріалістичні), цінності середнього порядку (громадянські) та периферійні цінності. Наведено аргументацію на користь підсумків групування цінностей та пояснено причини відходу від усталених типологій цінностей в сучасному українському суспільстві. Наголошено на важливості виховання про-соціальних і в першу чергу європейських цінностей підростаючого покоління як таких, які у майбутньому стануть опорою для побудови європейського ґатунку держави на східних теренах континенту. На користь цього твердження наведено думки молодих українців стосовно їхньої самоідентифікації. Назагал можна твердити про існування певних спільних ціннісних локусів для українців і європейців в оцінці перших, що свідчить про триваючий дрейф аксіологічного простору молодого покоління громадян України в про-європейському напрямку і водночас про розуміння ними реальних відмінностей ціннісного характеру.

Список джерел та використаної літератури

- 1) Всеукраїнське соціологічне дослідження “Українське суспільство та європейські цінності”. *Gorshenin Institute*. 2017 р. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/JEuropeiski_cinnosti_tables_and_diagrams_MR_.pdf.
- 2) Соціологічне дослідження “Покоління Незалежності: цінності та мотивації” Київ: *Соціологічна група “Рейтинг”*. 2021 р. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/pokolenie_nezavisimosti_cennosti_i_motivacii.html.
- 3) Загальнонаціональне опитування “Українське суспільство Z: цінності та орієнтири”. *New Europe Center*. 2017 р. URL: http://neweurope.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/Ukr_Generation_ukr_inet-1.pdf.
- 4) Масив кількісних даних у SPSS (N=214). Дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі та контексті подій”. *Емпірична база автора* (квітень-червень 2021 р.).
- 5) Прес-реліз “Цінності українців pro et contra реформ в Україні”. *Центр SOCIS*. 2015 р. URL: <http://old.socis.kiev.ua/ua/press/tsinnosti-ukrajintsiv-pro-et-contra-reform-v-ukrajini.html>
- 6) Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 16.12.2019).
- 7) Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 09.08.2019 р. № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12> (дата звернення: 26.05.2020).
- 8) Транскрипт глибинного інтерв’ю, проведеного з Марією. Емпірична база автора. *Дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі та контексті подій”* (квітень-червень 2021 р., online).
- 9) Транскрипт глибинного інтерв’ю, проведеного з Оленою. Емпірична база автора. *Дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі та контексті подій”* (квітень-червень 2021 р., online).
- 10) Транскрипт глибинного інтерв’ю, проведеного з Наталею. Емпірична база автора. *Дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі та контексті подій”* (квітень-червень 2021 р., online).
- 11) Транскрипт глибинного інтерв’ю, проведеного з Ніною. Емпірична база автора. *Дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі та контексті подій”* (квітень-червень 2021 р., online).

- 25) Транскрипт глибинного інтерв'ю, проведеного з Іваном. Емпірична база автора. *Дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі та контексті подій”* (квітень-червень 2021 р., online).
- 26) Транскрипт глибинного інтерв'ю, проведеного з Максом. Емпірична база автора. *Дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі та контексті подій”* (квітень-червень 2021 р., online).
- 27) Транскрипт глибинного інтерв'ю, проведеного з Максимом. Емпірична база автора. *Дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі та контексті подій”* (квітень-червень 2021 р., online).
- 28) Транскрипт глибинного інтерв'ю, проведеного з Іллею. Емпірична база автора. *Дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі та контексті подій”* (квітень-червень 2021 р., online).
- 29) Транскрипт глибинного інтерв'ю, проведеного з Юрієм. Емпірична база автора. *Дослідження “Ровесники Незалежності України. Покоління в часі та контексті подій”* (квітень-червень 2021 р., online).
- 30) WVS wave 6 (2010-2014). *World Values Survey*. URL: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings>.
- 31) Амельченко Н. А. Цінності об'єднаної Європи. ГО “Лабораторія законодавчих ініціатив”, 2013. 42 с.
- 32) Арбітман А. Комунікативний простір блогосфери: функції та дисфункції. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2010. № 10. С. 116–123.
- 33) Бабенко Ю. А. Теоретичні аспекти дослідження цінностей. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 3. С. 88–93.
- 34) Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / ред. В. Л. Иноземцева. Москва: Academia, 1999. 787 с.
- 35) Белл Д. Постиндустриальное общество: концептуальная схема. Белл Д. *Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования*. Москва: Академия, 2004. Глава 1. С. 152–162.
- 36) Бліхар М. П. Духовні цінності студентської молоді в сучасному українському суспільстві: дис. ... канд. соц. наук: 22.00.04. / ЛНУ ім. І. Франка. Львів, 2018. 271 с.
- 37) Бойко В. А. Феномен покоління: особливості соціологічної концептуалізації. *Грані*. 2014. № 12. С. 158–162.
- 38) Борецька М. Ю. Європейські цінності в аксіопросторі сучасної української молоді. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021. № 2. С. 24–44.

- 39) Борецька М. Ю. Європейські цінності в аксіопросторі сучасної української молоді (Шифр: “Цінності медіатори”): конкурсна робота (електронне видання); Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт зі спеціальності “Соціологія” (Ужгород, 8 квіт. 2021 р.). Ужгород, 2021. 45 с.
- 40) Борецька М. Ю. Матеріалізм vs постматеріалізм: нове протистояння. *Глобальні та локальні кризи: переосмислюючи українське суспільство*: матеріали Міжнародних соціологічних читань пам’яті Н. Паніної (Київ, 10 груд. 2021 р.). Київ, 2021. С. 87–93.
- 41) Борецька М. Ю. Місце європейських цінностей у аксіопросторі сучасної української молоді. *Сучасні соціальні трансформації: глобальний досвід та локальні специфікації*: збірник тез XII Львівського соціологічного форуму присвяченого 30-літтю академічної соціології у ЛНУ ім. І. Франка (Львів, 2 квіт. 2021 р.). Львів, 2021. С. 216–218.
- 42) Борецька М. Ю., Черниш Н. Й. Аксіологічний простір ровесників незалежності України: соціологічні виміри. *Український соціум*. 2021. № 3 (78). С. 34–53.
- 43) Буяк Б. Молодь, як особлива соціально-демографічна група в умовах становлення соціально-правової держави та громадянського суспільства. *Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]*. 2007. Вип. 36. С. 198–209.
- 44) Гервас С. Європейські цінності: між ідеалом, мовленням та реальністю. 2011. URL: <https://bit.ly/2BokIWM>.
- 45) Геродот. *История в девяти книгах*. Л.: 1972. 600 с.
- 46) Гидденс Э. *Ускользающий мир: как глобализация изменяет нашу жизнь* / пер. с англ. М. Л. Коробочкина. Москва: Весь мир, 2004. 120 с.
- 47) Гіптерс З. В. *Культурологічний словник-довідник*. Київ: ВД “Професіонал”, 2006. 328 с.
- 48) Глотов М. Б. Поколение как категория социологии. *Социологические исследования*. 2004. № 10. С. 42–48.
- 49) Головаха Є. Українське суспільство: шляхи трансформації. *Український соціологічний журнал*. 2016. № 19(1-2). С. 26–30.
- 50) Дыльнов Г. В., Шахматова Н. В. *Поколенческая организация современного российского общества (специфика современных межпоколенческих отношений)*: Коллективная монография. Саратов: Изд-во «Научная книга», 2003. 321 с.
- 51) Довгань Н. Покоління як соціально-психологічний феномен. *Освіта і суспільство*. Прешовський університет в Прешові (Словаччина) та Бердянський державний педагогічний університет (Україна).

- 52) Доповідь “Базовые ценности россиян в европейском контексте”. *Гайдаровский форум*. 2018. URL: https://www.iep.ru/files/Gaidarovskij_Forum2018/magun-18.01.18.pdf
- 53) Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / пер. с фр. М.: Канон, 1995. 352 с.
- 54) Зборовский Г. Метaparадигмальная модель теоретической социологии. *Социологические исследования*. 2008. № 4. С. 3–15.
- 55) Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: последовательность человеческого развития. Москва: Новое издательство, 2011. 464 с.
- 56) Исаева М. А. Поколение. *Знание. Понимание. Умение*. 2011. № 1. С. 265–268.
- 57) Кавалеров А. А. Цінність у соціокультурній трансформації. Одеса: Астропринт, 2002. 221 с.
- 58) Коваліско Н., Макеев С. Покоління в історико-соціологічній перспективі. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021. № 3. С. 5–20.
- 59) Кривуля О. М. Філософія: навч. посібник. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. 592 с.
- 60) Левада Ю. А. Поколения XX века: возможности исследования. *Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены*. 2001. №5. С. 7–14.
- 61) Лисовский В. Л. Советское студенчество. Социологические очерки. М.: Мысль, 1990. 216 с.
- 62) Лисовский В. Т. Социология молодежи. СПб., 1996. 361 с.
- 63) Лук’яненко М. М. Ціннісна сфера особистості як проблема філософської та психологічної науки. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 2. С. 145–150.
- 64) Мангейм К. Проблема поколений. *Новое литературное обозрение*. 1998. № 2 (30). С. 7–47.
- 65) Маркс К. Сочинения: в 30 т. Изд. 2-е. М.: Госполитиздат, 1961. 648 с.
- 66) Молодиченко В. В. Система освіти: ціннісний контекст. *Нова парадигма*. Київ, 2009. Вип. 91. С. 31–39.
- 67) Насадюк Ю. С. Критерії дослідження політичних цінностей: історичний аспект. *Нова парадигма*. Київ, 2015. Вип. 126. С. 169–178.
- 68) Наумкіна С., Ткачук Ю. Глобалізація: тенденції інтеграції, універсалізації та поляризації сучасного світу. *Політичний менеджмент*. 2005. № 6. С. 121–128.

- 69) Новикова Л. Ціннісні відмінності поколінь в сучасному українському суспільстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія*. 2015. Вип. 1. С. 23–31.
- 70) Нора П. Поколение как место памяти. *Новое литературное обозрение*. 1998. № 30. С. 48–72.
- 71) Онищенко А. С. Покоління як соціологічна категорія. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Сер. : Соціологія. 2014. Вип. 222. С. 60–63.
- 72) Петінова О. Б. Проблема цінності в філософії. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 36. С. 183–188.
- 73) Пушина Л. Ю. Поколение как социокультурная общность. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2011. № 3(23). С. 28–34.
- 74) Радаєв В. Миллениалы: Как меняется российское общество. М: Издательский дом Высшей школы экономики, 2020.
- 75) Радаєв, В. Они не такие как мы: миллениалы на фоне предшествующих поколений. *Институт Образования*. 2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wGhCYI9yl5k>.
- 76) Риккерт Г. Наука о природе и наука о культуре. *Риккерт. Г. Культурология XX век: антология*. Москва: Республика, 1995. С. 69–104.
- 77) Ручка А. А. Інглгарт Рональд. *Політична енциклопедія* / ред. Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 238.
- 78) Ручка А. А. Ценностный подход в системе социологического знания. Київ: Наукова думка, 1987. 132 с.
- 79) Рябчук М. Ю. “Європейці” мимоволі? Про ціннісний вимір української національної ідентичності. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 3-4. С. 93-123.
- 80) Савчинський Р. Матеріали відкритої лекції “Цінності в нас і довкола: соціологічна інтерпретація” (ВУ-2015). *Slideshare*. URL: <https://www.slideshare.net/ssuser1164f3/2015-49876770>.
- 81) Садыкова, Х. Н. Социокультурная детерминация преимущества в межпоколенческом взаимодействии (на примере населения Тюменской области): дис. ... канд. соц. н.: 22.00.06 / ФГБОУ ВО “Тюменский индустриальный университет”, 2016. URL: <https://www.dissercat.com/content/sotsiokulturnaya-determinatsiya-preemstvennosti-v-mezhpokolenc-heskom-vzaimo-deistvii-na-prime>.

- 82) Сапоровская М.В. Психология межпоколенных отношений в современной российской семье. Кострома: КГУ им. Н.А. Некрасова, 2012. 430 с.
- 83) Сахань О. М., Шевчук Н. В. Європейські цінності як запорука процвітання суспільства: український вибір. *Вісник Національного університету "Юридична академія України ім. Я. Мудрого"*. 2018. № 2(37). С. 177–194.
- 84) Семенова В. В. Современные теоретические и эмпирические подходы к понятию "поколение". *Россия реформирующаяся: Ежегодник-2003*. М.: Институт социологии РАН, 2003. С. 213–237
- 85) Серый А., Яницкий М. Ценностно-смысловая сфера личности. Кемерово: КемГУ, 1999. 92 с.
- 86) Скирбекк Г., Гилье Н. История философии: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / ред. С. Б. Крымского. Москва: ВЛАДОС, 2000. 387 с.
- 87) Соловьев Э. Ю. Морально-этическая проблематика в "Критике чистого разума". Критика чистого разума. И. Кант и современность. Рига, 1984. С. 192.
- 88) Соломчак Х. Б. Соціальні та правові цінності як детермінанти позитивної правової відповідальності. *Наше право*. 2014. № 1. С. 27–34.
- 89) Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика. М.: Астрель, 2006. 1176 с.
- 90) Цюпин Б. Європейські цінності: реальність чи міф? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25131805.html>.
- 91) Черниш Н. Й. Соціологія. Курс лекцій: підручник. Львів: Кальварія, 2003. 543 с.
- 92) Штомпка П. В фокусе внимания повседневная жизнь. Новый поворот в социологии. *Социологические исследования*. 2009. № 8. С. 3–13. URL: <https://ecsocman.hse.ru/data/487/399/1224/Shtompka.pdf>.
- 93) Юзич Ю. Молодь помолодшає? *Реанімаційний пакет реформ*. URL: <https://rpr.org.ua/news/molod-pomolodshaie/>.
- 94) Яницкий М. Ценностные ориентации личности как динамическая система. Кемерово: Кузбассвузиздат, 2000. 204 с.
- 95) Definition of youth. *United National Youth*. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>.
- 96) Dimock M. Defining generations: Where Millennials end post-Millennials begin. Washington, DC: *Pew Research Center*. 2019. URL:

<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/>.

- 97) Generations X и Y: crux, characteristics, application of a theory in recruiting. *LUCKY HUNTER*. URL: <https://blog.luckyhunter.io/theory-of-generations-en>
- 98) Howe N., Strauss W. *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York: William Morrow & Company, 1991.
- 99) Inglehart R., Baker E. W. Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*. 2000. Vol. 65. P. 19–51.
- 100) Kierkegaard S. *Concluding Unscientific postscript*. Princeton, 1944. 539 p.
- 101) Manheim K. *The Problem of Generations. Essays on the sociology of Knowledge*. L., 1952. 376 p.
- 102) Maslow's hierarchy of needs. *Интернет-ресурс "Reddit"*. URL: <https://bit.ly/3gFta4d>.
- 103) Schwartz's value circumplex model. *Pinterest*. URL: <https://bit.ly/2As3gjC>.
- 104) Steiner S. *Generation Y in the workplace*. Talentor. URL: <https://talentor.com/blog/generation-y-in-workplace>
- 105) Twist A., Newcombe S. *Strauss-Howe Generational Theory*. *Critical Dictionary of Apocalyptic and Millenarian Movements*. 2021. URL: <https://www.cdamm.org/articles/strauss-howe>.

БЛАНК ІНТЕРВ'Ю

“Ровесники Незалежності України. Покоління в часі й у контексті подій”

Просимо Вас взяти участь в соціологічному дослідженні, спрямованому на вивчення покоління, яке народилося у незалежній Україні – “РОВЕСНИКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ”. Хочемо поговорити про Ваші настрої, самопочуття, цінності й ціннісні орієнтації, життєві стратегії; яким чином соціальне середовище впливало на Вашу соціалізацію; з'ясувати умови життя, в яких зростали на початку 90-х років тощо. Дослідження є науковим і його результати будуть представлені в узагальненому вигляді. Ми гарантуємо анонімність Ваших відповідей.

Якою мірою Ви задоволені своїм становищем у суспільстві на теперішній час?

- 1) скоріше не задоволений
- 2) важко сказати, задоволений чи ні
- 3) скоріше задоволений

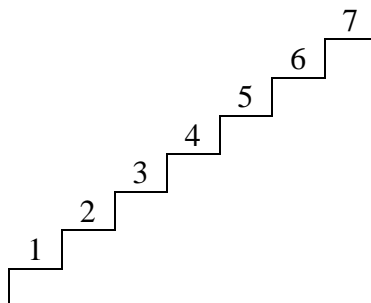
На даний час Ви намагаєтесь (виберіть один варіант відповіді):

- 1) підвищити матеріальний добробут та якість життя, покращити своє соціальне становище в суспільстві
- 2) зберегти вже досягнуте соціальне становище, дещо робите для його покращення, якщо з'являються сприятливі обставини
- 3) забезпечити необхідний для життя прожитковий мінімум, оскільки для покращення становища немає можливостей
- 4) не маєте ні можливостей, ні бажання щось робити, «пливете» за течією життя
- 5) важко відповісти

З якої родини Ви походите?

- 1) сільська сім'я з низьким професійним та освітнім рівнем (сім'я колгоспників)
- 2) міська сім'я з низьким професійним та освітнім рівнем (робітнича сім'я)
- 3) сільська або міська сім'я з середнім професійним та освітнім рівнем (сім'я службовців), або змішана сім'я (один з батьків з високим освітнім та професійним рівнем, а інший з низьким)
- 4) сільська сім'я з високим професійним та освітнім рівнем (сільська інтелігенція)
- 5) міська сім'я з високим професійним та освітнім рівнем (міська інтелігенція)

Наше суспільство можна уявити у вигляді “драбини”, на різних сходинках якої знаходяться люди, що мають різне соціальне становище. На 7-ій сходинці знаходяться ті, хто має найбільш високе становище в суспільстві, а на 1-ій ті, хто має найнижче становище. На яку сходинку Ви б поставили себе сьогодні? (закодуйте відповідь респондента на сходинках)

До якого соціального класу Ви б себе віднесли? Виберіть варіант, який є для Вас найприйнятнішим (закодуйте одну відповідь)

- 1) Вищий клас
- 2) Середній клас
- 3) Нижчий клас
- 4) Інтелігенція
- 5) Службовці
- 6) Підприємці
- 7) Керівники (менеджери)
- 8) Робітничий клас
- 9) Селяни
- 10) До жодного класу
- 11) Інше _____
- 12) Важко відповісти

На даний час особисто Ви (закодуйте одну відповідь):

- 1) порівняно недавно змінили місце роботи (посаду, професію, стиль життя тощо), що відповідають новим вимогам часу і не маєте намірів щось змінювати найближчим часом
- 2) нічого не змінили, але маєте відповідні плани, можливості, які реалізуєте найближчим часом (закінчення навчального закладу, перекваліфікація, зміна місця праці, виїзд за кордон тощо)
- 3) задоволені (або в якійсь мірі задоволені) тим, що маєте на даний час (роботою, професією, рівнем життя тощо), тому не збираєтесь нічого змінювати
- 4) змушені були змінити свій життєвий уклад під впливом певних обставин (через звільнення, втрату основного місця праці з різних причин, сімейні обставини тощо)
- 5) не маєте роботи, готові приступити до неї, але припинили пошуки роботи, тому що тривалий час не можете її знайти і вичерпали всі можливості для її одержання

Як Ви оцінюєте матеріальне становище вашої сім'ї?

- 1) грошей вистачає лише на найнеобхідніші продукти
- 2) усі гроші витрачаються на продукти і купівлю необхідних недорогих речей
- 3) в основному вистачає грошей, але придбання товарів тривалого користування (телевізор, холодильник, меблі, тощо) для нас має певні труднощі
- 4) живемо забезпечено, але здійснити деякі покупки поки що ми не в змозі (квартиру, автомобіль)
- 5) можемо дозволити собі придбати практично все, що захочемо

Найближчим часом Ви маєте намір (дайте одну відповідь по кожному рядку):

	<i>займаюсь цим в даний час</i>	<i>ні, не збираюсь це робити взагалі</i>	<i>збираюсь зробити це найближчим часом</i>	<i>порівняно недавно зробив це</i>
Змінити місце роботи	1	2	3	4
Зайнятись підприємницькою, посередницькою діяльністю	1	2	3	4
Зайнятись індивідуальною трудовою діяльністю	1	2	3	4
Знайти додатковий заробіток	1	2	3	4
Виїхати на роботу за кордон	1	2	3	4
Взяти кредит в банку (для відкриття власної справи, купівлі квартири, машини тощо)	1	2	3	4

Одержати диплом про освіту, спеціальність, перекваліфікуватися на іншу спеціальність	1	2	3	4
Підвищити кваліфікацію для професійного росту, зайнятись самоосвітою	1	2	3	4

ЦІННОСТІ

Скажіть, будь ласка, наскільки важливою для Вас є кожна з нижчеперелічених категорій? (один варіант відповіді в кожному рядку)

	<i>Дуже важливо</i>	<i>Скоріше важливо</i>	<i>Скоріше не важливо</i>	<i>Зовсім не важливо</i>	<i>Важко відповісти</i>
Сім'я	4	3	2	1	88
Друзі, знайомі	4	3	2	1	88
Вільний час	4	3	2	1	88
Політика	4	3	2	1	88
Робота	4	3	2	1	88
Релігія	4	3	2	1	88

Скажіть, будь ласка, наскільки важливими для Вас є ...? (один варіант відповіді в кожному рядку)

	<i>Дуже важливо</i>	<i>Скоріше важливо</i>	<i>Скоріше не важливо</i>	<i>Зовсім не важливо</i>	<i>Важко відповісти</i>
Особиста свобода	4	3	2	1	88
Самореалізація	4	3	2	1	88
Кар'єра	4	3	2	1	88
Влада	4	3	2	1	88
Слава, визнання	4	3	2	1	88
Стабільне економічне становище	4	3	2	1	88
Володіння власним житлом	4	3	2	1	88
Володіння власним автомобілем	4	3	2	1	88
Рівність людей перед законом	4	3	2	1	88
Верховенство права	4	3	2	1	88
Громадянськість (солідарність, взаємодопомога)	4	3	2	1	88
Демократія	4	3	2	1	88
Мир у державі, світі	4	3	2	1	88
Бути толерантним	4	3	2	1	88
Бути відкритим до змін	4	3	2	1	88
Бути здоровим	4	3	2	1	88
Бути відповідальним	4	3	2	1	88

Перед Вами перелік якостей, які можна виховувати в дітей у сім'ї. **Які з них, якщо такі є, на Ваш погляд, є найбільш важливими?** *(можна обрати не більше 3-ох категорій)*

- гарні манери
- незалежність
- працелюбність
- почуття відповідальності
- уява
- терпимість та увага до інших людей
- бережливість (бережне ставлення до грошей і речей)
- рішучість, наполегливість
- релігійність
- безкорисливість
- слухняність

Тут перераховані різні групи людей. **Назвіть групи, з представниками яких Ви НЕ хотіли б жити по сусідству** *(один варіант відповіді в кожному рядку)*

	<i>Точно так</i>	<i>Скоріше так</i>	<i>Скоріше ні</i>	<i>Точно ні</i>	<i>Важко відповісти</i>
Люди, які розмовляють іншою мовою	4	3	2	1	88
Люди іншої національності	4	3	2	1	88
Люди іншої віри	4	3	2	1	88
Люди іншої раси	4	3	2	1	88
Іммігранти, іноземні працівники	4	3	2	1	88
Представники сексуальних меншин	4	3	2	1	88
Люди з обмеженими можливостями	4	3	2	1	88
Неодружені пари, які проживають разом	4	3	2	1	88
ВІЛ-інфіковані люди	4	3	2	1	88
Люди з наркотичною залежністю	4	3	2	1	88
Люди з алкогольною залежністю	4	3	2	1	88
Люди, які відбули кримінальне покарання	4	3	2	1	88

На Вашу думку ... впливає (-ють) на Ваші життєві погляди? *(один варіант відповіді в кожному рядку)*

	<i>Точно так</i>	<i>Скоріше так</i>	<i>Скоріше ні</i>	<i>Точно ні</i>	<i>Важко відповісти</i>
Найближче оточення (сім'я, родичі, батьки, чоловік/дружина)	4	3	2	1	88
Друзі	4	3	2	1	88
Колеги, знайомі	4	3	2	1	88
Peer-groups (групи однолітків)	4	3	2	1	88
Інфлюенсери (блогери, ютубери) у соціальних мережах	4	3	2	1	88
Лідери думок, авторитетні спеціалісти в конкретних сферах, галузях	4	3	2	1	88
ЗМІ (телебачення, радіо, преса)	4	3	2	1	88

Книги	4	3	2	1	88
Фільми, серіали	4	3	2	1	88
Навчальні заклади, освітні курси	4	3	2	1	88
Державна політика	4	3	2	1	88
Поїздки закордон	4	3	2	1	88
Віросповідання	4	3	2	1	88

Вкажіть якою мірою Ви (не) погоджуєтесь із запропонованим твердженням. **У порівнянні з українцями європейці ...?** (один варіант відповіді в кожному рядку)

	<i>Точно так</i>	<i>Скоріше так</i>	<i>Скоріше ні</i>	<i>Точно ні</i>	<i>Важко відповісти</i>
Більш релігійні	4	3	2	1	88
Більш толерантні, терпимі	4	3	2	1	88
Більше орієнтовані на матеріальні блага	4	3	2	1	88
Більше орієнтовані на самореалізацію	4	3	2	1	88
Більше схильні планувати своє життя	4	3	2	1	88
Більш освічені, інтелектуально розвинені	4	3	2	1	88
Більш виховані, культурні	4	3	2	1	88
Дбайливіше ставляться до своєї культури, історії	4	3	2	1	88
Більшою мірою схильні підтримувати порядок в громадських місцях	4	3	2	1	88
Більше дбають про екологію	4	3	2	1	88
Більше піклуються про вразливі категорії громадян (людей похилого віку, дітей, вагітних, людей з обмеженими можливостями)	4	3	2	1	88
Законослухняніші	4	3	2	1	88

СОЦІАЛЬНЕ САМОПОЧУТТЯ

Чого з наведеного Вам не вистачає? (дайте, будь ласка, відповідь по кожному рядку)

<i>№</i>		<i>Не вистачає</i>	<i>Важко сказати, вистачає чи ні</i>	<i>Вистачає</i>	<i>Не цікавить</i>
1	Вміння жити в нових суспільних умовах	1	2	3	4
2	Здоров'я	1	2	3	4
3	Роботи, що підходить	1	2	3	4
4.	Необхідного одягу	1	2	3	4
5.	Добротного житла	1	2	3	4
6	Сучасних економічних знань	1	2	3	4
7	Упевненості в своїх силах	1	2	3	4
8	Необхідної медичної допомоги	1	2	3	4
9	Модного та красивого одягу	1	2	3	4

10	Необхідних меблів	1	2	3	4
11	Сучасних політичних знань	1	2	3	4
12	Рішучості в досягненні своїх цілей	1	2	3	4
13	Юридичної допомоги для захисту своїх прав та інтересів	1	2	3	4
14	Можливості повноцінно проводити відпустку	1	2	3	4
15	Можливості мати додатковий заробіток	1	2	3	4
16	Можливості купувати найнеобхідніші продукти	1	2	3	4
17	Ініціативи і самостійності у розв'язанні життєвих проблем	1	2	3	4
18	Повноцінного дозвілля	1	2	3	4
19	Можливості працювати з повною віддачею	1	2	3	4
20	Можливості харчуватися відповідно до своїх смаків	1	2	3	4

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ І СОЦІАЛЬНЕ СИРІТСТВО

Чи працювали Ваші батьки за кордоном?

- 1) Так, моя мама працювала за кордоном
- 2) Так, мій тато працював за кордоном
- 3) Так, обоє моїх батьків працювали за кордоном
- 4) Ні, мої батьки не працювали за кордоном (*перехід до питання блоку питань “Майдан і війна”*)

Хто Вами опікувався під час відсутності батьків чи одного з них?

- 1) Один з батьків, який залишився на Україні
- 2) Бабуся чи / і дідусь
- 3) Інші близькі родичі (тітка, дядько)
- 4) Далекі родичі
- 5) Інші люди? Хто саме? _____

Чи вважаєте Ви себе “соціальними сиротами” (діти, які при живих батьках залишаються без повноцінного піклування через фізичну відсутність батьків поруч)?

- 1) Так
- 2) Ні
- 3) Важко відповісти

Чи є у Вас особисто досвід трудової міграції?

- 1) Так
- 2) Ні, але маю намір їхати працювати за кордон
- 3) Ні, і в подальшому не планую виїжджати

МАЙДАН І ВІЙНА

Чи брали Ви участь у протестних акціях листопада 2013 р. – лютого 2014 р.?

- 1) Так
- 2) Ні (*перехід до блоку питань “Правосвідомість”*)

Брали участь у Майдані:

- 1) У Києві
- 2) У регіональних протестних акціях
- 3) І в Києві, і в регіоні

Чи на той час:

	<i>Так</i>	<i>Ні</i>
Були членом громадської організації/ініціативи або політичної партії?	<i>1</i>	<i>2</i>
Були членом волонтерської групи/організації	<i>1</i>	<i>2</i>
Мали Ви досвід волонтерства до Майдану	<i>1</i>	<i>2</i>
Постраждали Ви або Ваші знайомі, родичі під час подій на Майдані	<i>1</i>	<i>2</i>
Були особисто знайомі з кимось із загиблих (Небесна сотня)	<i>1</i>	<i>2</i>
Досвід Майдану вплинув на прийняття рішення участі у війні на Сході України	<i>1</i>	<i>2</i>

Чи брали Ви участь в АТО-ООС?

- 1) Так
- 2) Ні (*перехід до блоку питання "Правосвідомість"*)

Брали участь в АТО-ООС як ...

- професійний військовий
- доброволець
- медик
- волонтер
- капелан
- інше _____

Чому Ви вирішили брати участь у збройному конфлікті на Сході України? (*відзначте не більше 3-х варіантів*)

- з патріотичних міркувань
- мобілізація на військову службу
- відсутність роботи у мирному житті
- непорозуміння у сім'ї
- мобілізація разом з друзями
- мобілізація разом з партнером
- інше _____

Скільки разів Ви перебували в АТО-ООС?

- 1) 1 раз
- 2) 2 рази
- 3) більше 3 разів

Скільки часу загалом Ви були в АТО-ООС?

- 1) до 1 року
- 2) від 1 до 2 років
- 3) від 2 до 3 років
- 4) від 3 до 4 років
- 5) більше 5 років

З якими основними труднощами Ви зіштовхнулися, перебуваючи в АТО-ООС?

(виберіть 5 можливих варіантів відповідей)

- матеріальні (одяг, амуніція)
- харчування
- медичне забезпечення
- духовна опіка
- зв'язок зі сім'єю
- смерть побратимів
- страх за своє життя
- полон
- каліцтво
- конфлікти з керівництвом
- конфлікти у підрозділі
- зв'язки з місцевим населенням
- Інше _____

Чи отримали статус учасника бойових дій (УБД)?

- 1) Так
- 2) Ні

З якими труднощами після демобілізації Ви зіштовхнулися? *(виберіть 3 варіанти відповідей)*

- матеріальні проблеми
- дотримання відповідних пільг від держави
- конфлікти в сім'ї
- конфлікти за місцем праці
- конфлікти з друзями
- відсутність уважного ставлення у суспільстві до демобілізованих з АТО-ООС
- психологічні проблеми (посттравматичний розлад)
- Інше _____

ПРАВОСВІДОМІСТЬ

Оцініть, будь ласка, власну обізнаність у правовій сфері, необхідну Вам для реалізації своїх прав та обов'язків

- 1) Я зовсім не обізнаний у правовій сфері. Знань не вистачає
- 2) Не вистачає знання суттєвих аспектів
- 3) Важко відповісти, вистачає знань у цій сфері чи ні
- 4) Не вистачає знання лише окремих аспектів
- 5) Моїх правових знань мені цілком достатньо

Що, на Вашу думку, примушує людей виконувати закони? *Виберіть два, найважливіші з Вашої точки зору варіанти*

- страх перед покаранням
- бажання отримати ванагороду, вигоду
- страх бути осудженим (-ою) близькими, знайомими, друзями
- переконання в необхідності і корисності законів для збереження соціального порядку
- власні моральні принципи та переконання, совість
- загальнолюдські універсальні етичні та моральні принципи

Якими, на Вашу думку є основні причини порушення законодавства? Виберіть до трьох найважливіших, з Вашої точки зору, варіантів

- незнання права, законів
- “незгода” з нормами права
- недосконалість законодавства
- недоліки у роботі правоохоронних органів
- неефективність судової системи
- безкарність правопорушників, можливість уникнення покарання
- складне економічне становище
- бажання власної вигоди та збагачення (успіх в бізнесі, роботі, сім’ї, вступ до ВНЗ)
- недоліки виховання
- низька мораль, низький рівень культури
- алкоголізм, наркоманія
- Інше _____

Чи можна виправдати того, хто ... (1 - це ніколи неможливо виправдати, 5 - це завжди можна виправдати)

- а) безпідставно звертається за урядовим грошовими допомогами (пільгами)
- б) ухиляється від плати за проїзд в громадському транспорті
- в) ухиляється від сплати податків
- г) отримує/пропонує хабар

Якщо ваші законні права порушать (органи державної влади, надавач послуг, продавець товару, і ін.), якими будуть ваші дії?

- 1) Нічого не робитиму
- 2) Намагатимусь вирішити мирним шляхом (без суду)
- 3) Оформлятиму письмову претензію, буду відстоювати свої інтереси у суді
- 4) Буду шукати знайомих для вирішення питання

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ БЛОК

Вкажіть, будь ласка, тип діяльності характерний для Вас у даний час (дайте одну відповідь в таблиці)

- 1) Професійний політик, керівний працівник держапарату
- 2) Керівник (заступник керівника) підприємства, установи, сільгосп підприємства
- 3) Службовець держапарату (посадова особа)
- 4) Спеціаліст технічного профілю (інженерні спеціальності, спеціалісти з комп’ютерної техніки тощо)
- 5) Спеціаліст гуманітарного профілю (у сфері науки, освіти, культури економіки, охорони здоров’я, юриспруденції тощо)
- 6) Працівник правоохоронних органів, військовослужбовець
- 7) Підприємець у великому або середньому бізнесі (у сфері виробництва)
- 8) Займаюсь дрібним бізнесом, індивідуальним підприємництвом у сфері торгівлі чи послуг
- 9) Службовець з числа допоміжного персоналу (секретарі, медсестри, помічники, дрібні службовці)
- 10) Кваліфікований робітник
- 11) Різнороб, підсобний робітник
- 12) Фермер
- 13) Найманий робітник в сільському господарстві, КСП
- 14) Учень, студент, курсант, аспірант
- 15) Непрацюючий пенсіонер
- 16) Домогосподарка
- 17) Не маю постійного місця праці, але підробляю у різних місцях залежно від обставин
- 18) Не працюю і не маю жодних джерел доходу

19) Зареєстрований безробітний

Вкажіть, будь ласка, свою позицію за місцем праці (закодуйте одну відповідь):

- 1) економічно незайнятий (пенсіонер, безробітний, студент, учень, непрацездатний, тощо)
- 2) кваліфікований або некваліфікований робітник (виконують фізичну роботу: слюсар, столяр, будівельник, водій тощо)
- 3) менеджер, бригадир, помічник, секретар, технолог, службовець (з вищою або середньо спеціальною освітою) тощо
- 4) висококваліфікований спеціаліст (з вищою освітою)
- 5) керівник (підприємства, установи, організації чи їх підрозділів), підприємець (в сфері виробництва, торгівлі тощо)

Де Ви на даний момент працюєте?

- 1) приватна фірма (підприємство, організація)
- 2) державне підприємство (фірма, організація)
- 3) фірма (підприємство, організація) з іноземним капіталом
- 4) неприбуткова організація, політична партія
- 5) підприємець
- 6) економічно незайнятий (пенсіонер, безробітний, студент, учень, непрацездатний тощо)

Ваша стать:

- 1) чоловіча
- 2) жіноча

Ваш сімейний стан:

- 1) ніколи не був(-ла) у шлюбі
- 2) перебуваю у зареєстрованому шлюбі
- 3) перебуваю у фактичному, незареєстрованому шлюбі
- 4) розлучений (на) офіційно
- 5) розійшовся(-лась), хоч офіційно не розлучений(-на)
- 6) вдівець (вдова)

Ваша освіта:

- 1) початкову, неповну загальну середню
- 2) загальну середню
- 3) середня спеціальна (технікум, коледж, училище)
- 4) перша ступінь вищої освіти (бакалавр)
- 5) повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вчений ступінь)

Ваша національність

- 1) українець
- 2) росіянин
- 3) Інша (вказіть) _____

Ваша рідна мова

- 1) українська
- 2) російська
- 3) Інша (вказіть) _____

В якому населеному пункті пройшла переважна частина Вашого дитинства?

- 1) у Києві
- 2) у місті з населенням 250 тис. осіб в Україні
- 3) у невеликому місті в Україні
- 4) у селі в Україні
- 5) за межами України, в місті
- 6) за межами України, в селі
- 7) через часті переїзди у мене не лишилося вражень про місто/село мого дитинства
- 8) Інше (вказіть) _____

Де ви зараз проживаєте?

- 1) Київ
- 2) місто з населенням понад 250 тис. осіб
- 3) невелике місто
- 4) село

В якій області Ви народилися? В якій проживаєте на даний час?

		Народилися	Проживаєте на даний час
1)	Вінницька		
2)	Волинська		
3)	Дніпропетровська (Дніпровська)		
4)	Донецька		
5)	Житомирська		
6)	Закарпатська		
7)	Запорізька		
8)	Івано-Франківська		
9)	Київська		
10)	Кіровоградська		
11)	АР Крим		
12)	Луганська		
13)	Львівська		
14)	Миколаївська		
15)	Одеська		
16)	Полтавська		
17)	Рівненська		
18)	Сумська		
19)	Тернопільська		
20)	Харківська		
21)	Херсонська		
22)	Хмельницька		
23)	Черкаська		
24)	Чернігівська		
25)	Чернівецька		
26)	Інше		

ДЯКУЄМО ЗА ВИТРАЧЕНИЙ ЧАС!

СЦЕНАРІЙ ГЛИБИННОГО ІНТЕРВ'Ю**“Ровесники Незалежності України. Покоління в часі й у контексті подій”**

Просимо Вас взяти участь в соціологічному дослідженні, спрямованому на вивчення першого покоління, яке народилося у незалежній Україні – “РОВЕСНИКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ”. Хочемо поговорити про Ваші настрої, самопочуття, історію здобуття освіти, кар'єри та успіх; яким чином батьки, родина, друзі, різні події вплинули на Ваше життя загалом. Дослідження є науковим і усі Ваші відповіді будуть представлені в узагальненому вигляді. Ми гарантуємо анонімність опитування.

Блок I. Історія життя та кар'єри

1. Розкажіть, будь ласка, про себе. Де Ви народилися?
2. У якій школі Ви навчалися і коли її закінчили?
3. Яку освіту здобули після закінчення школи (учбовий заклад, рік закінчення)?
4. Чи підвищували кваліфікацію чи перекваліфіковувалися на іншу спеціальність? Якщо “так”, то Це була денна чи заочна форма навчання; курси? З якою метою?
5. Чи працюєте Ви на даний час? Де саме? На якій посаді? Чи є та робота за спеціальністю?
6. Яким є Ваш сімейний стан? Якщо респондент одружений, то Якою є освіта, професія, місце роботи дружини/чоловіка?
7. Чи є у Вас діти? Скільки саме? Скільки їм років?

Блок II. Життєвий успіх

1. Чи задоволені Ви тим, як загалом склалося Ваше життя на даний час?
2. Чи досягли того, що хотіли? Якщо “так”, то Розкажіть про це докладніше. Якщо “ні”, то Чому ні?
3. З якої родини Ви походите? Яка у Ваших батьків освіта? Хто вони за професією?
4. Як вважаєте, Ви досягли вже більшого в суспільстві (соціальний статус, матеріальне становище), аніж Ваші батьки?
5. Як Ви вважаєте, Ваші діти досягнуть більшого, ніж Ви? У чому Ви бачите свій обов'язок перед дітьми?
6. Чи вважаєте себе успішною людиною? Якщо “так”, то Що саме сприяло досягненню Вашого життєвого успіху? Якщо “ні”, то Чому ні?
7. Чи доводилося Вам впродовж останнього року змінити: місце роботи? Посаду? Професію? Якщо “так”, то Чим це було зумовлено?
8. Чи маєте відповідні плани, можливості, які реалізуєте найближчим часом (інтерв'юер перераховує: зайнятись самоосвітою; підвищити кваліфікацію чи перекваліфікуватися; відкрити власний бізнес; змінити місце праці; шукати додатковий заробіток; переїхати в інше місто; виїхати за кордон тощо). Розкажіть про це детальніше, будь ласка.
9. Наскільки Ви задоволені своїм становищем в суспільстві на теперішній час? Якщо “так” і “ні”, то Чому?
10. Яким саме є Ваше становище у суспільстві? Поясніть, що саме на це впливає?

Блок III. Цінності

1. Що для Вас є найбільш важливим у житті? Поясніть чому.

2. Розкажіть, будь ласка, про своє виховання. Хто ним займався? В яких традиціях Вас виховували?
3. На Вашу думку, життєві погляди, які Вам “прищепили” у дитинстві є актуальними досі? Аргументуйте свою точку зору.
4. Чи хочете Ви виховувати своїх дітей так, як виховували Вас? Якщо відповідь “ні” або “частково”, то Щоб хотіли змінити?
5. Як Ви вважаєте, погляди Ваших батьків та Ваші на найважливіше у житті є тотожними? Якщо “ні”, то В чому є відмінності? Аргументуйте відповідь.
6. Чи можете розказати як саме змінювалися Ваші життєві погляди впродовж життя? І чи змінювалися взагалі? Якщо “так”, то З чим були пов’язані такі зміни?
7. До чиєї думки сьогодні Ви найчастіше прислухаєтеся? Що чи хто, на Вашу думку, має вплив на Ваші життєві погляди?
8. Чи часто Ваші погляди на ситуацію та погляди Ваших батьків відрізняються? Якщо “так”, то Наведіть, будь ласка, приклади з життя.

Блок IV. Трудова міграція і соціальне сирітство

1. Чи працювали Ваші батьки за кордоном? Якщо “ні”, то перехід до іншого блоку запитань “Досвід особистої міграції”
2. Хто саме з батьків працював за кордоном?
3. В якій країні працювали батьки (мама, тато)?
4. Якими були причини виїзду?
5. У якому віці Вас залишили через трудову міграцію?
6. Скільки років батьки (мама, тато) працювали за кордоном?
7. Хто безпосередньо опікувався Вами на момент, коли батьки (мама, тато) були за кордоном?
8. Чи виникали у Вас якісь проблеми з Вашими опікунами? Якщо “так”, то уточнити Які саме? І через що?
9. Дуже часто дітей, батьки яких працюють за кордоном, називають “соціальними сиротами” (якщо респондент не знає значення цього слова, то додати, що це діти, які при живих батьках позбавлені їх повноцінного піклування). Скажіть, будь ласка, що Ви думаєте з цього приводу? Чи взагалі погоджуєтесь з ним? І, виходячи з Вашого власного досвіду, чи вважаєте Ви, що є реальні підстави так говорити?
10. Природними круглими сиротами вважають тих дітей, у яких померло обоє батьків. Як Ви вважаєте, для того, щоб називати дітей трудових мігрантів “соціальними сиротами” обов’язкова відсутність обох батьків чи навіть когось одного? Якщо так, то кого саме?
11. З якими основними труднощами Ви зіштовхувалися через відсутність батьків? У навчанні? У побуті? У комунікації? З якими ще іншими проблемами?
12. Чи відчували Ви нестачу емоційних зв’язків з батьками (мамою, татом) через відстань?
13. Чи відчували Ви, що Ваша сім’я не є повною через відсутність батька (матері)? Як саме це проявлялося?
14. Чи відчували Ви себе самотнім (-ньою) через відсутність батька (матері)?

15. Чи не було у Вас такого відчуття, що між Вами та Вашим батьком (матір'ю) з кожним подальшим роком його (її) перебування за кордоном втрачається емоційна близькість та взаєморозуміння?

Блок V.1. Досвід особистої міграції

1. Чи Ви особисто виїжджали за кордон на роботу чи навчання? Чи є такий досвід? Якщо “ні”, то перехід до іншого блоку запитань “Немає досвіду трудової міграції”
2. Які причини Вашого виїзду? Розкажіть про це детальніше.
3. Якщо є діти, то: У якому віці Ви залишили своїх дітей (дитину)?
4. Хто ними опікується, коли Вас немає?
5. Як може Ваша відсутність впливати на Ваших дітей?

Блок V.2. Немає досвіду трудової міграції

1. Чи плануєте Ви в майбутньому заробляти гроші так, як Ваш батько (мати), тобто за кордоном? Чому?
2. Чи плануєте виїхати за кордон на постійне місце проживання? Чому?

Блок VI. Майдан і волонтерство

1. Чи брали Ви участь у протестних акціях листопада 2013 р. – лютого 2014 р.? Якщо “ні”, то перехід до іншого блоку запитань “Війна”
2. Як і коли почалася Ваша участь у подіях листопада 2013 р. – лютого 2014 р.? Що спонукало Вас взяти участь у цих подіях?
3. Якою була Ваша участь у подіях листопада 2013 р. – лютого 2014 р.?
4. Чи брали Ви участь в акціях чи їх організації (пикети, флешмоби тощо)? Чи брали Ви участь у київському Майдані? Чи брали Ви участь у регіональних протестних акціях?
5. Пригадайте моменти (події/людей/інше), які вплинули на Вас найбільше?
6. Чи були Ви членом якоїсь громадської організації/ініціативи або політичної партії? Як змінювалася ця участь з осені 2013 р. і до сьогодні? Якими є Ваші сучасні політичні погляди?
7. Чи постраждали Ви або Ваші знайомі, родичі під час подій листопада 2013 р. – лютого 2014 р.? Розкажіть про це докладніше.
8. Чи були Ви особисто знайомі з кимось із загиблих (Небесна сотня)? Розкажіть про цю людину.
9. Чим є для Вас події листопада 2013 р. – лютого 2014 р. і як особисто на Вас вони вплинули?
10. Чи досвід Майдану вплинув на прийняття рішення участі у війні на сході України?
11. Чи займалися Ви волонтерською діяльністю на Майдані? Якщо “ні”, то перехід до іншого блоку запитань “Війна”
12. У чому полягала Ваша волонтерська діяльність на київському та/чи регіональному Майдані?
13. Чи продовжили Ви займатися волонтерством після Майдану?
14. Чи займаєтесь або займалися волонтерською діяльністю для допомоги воїнам в АТО-ООС?
15. Чи зустрічаєтесь або підтримуєте контакти з колишніми учасниками/цями бойових дій?

16. Чи належите до будь-якої організації військовослужбовців/ветеранів?

Блок VII. Війна

1. Чи брали Ви участь в АТО-ООС? Якщо “ні”, то перехід до іншого блоку запитань “Правосвідомість”
2. Чи маєте досвід служби в армії? Де Ви служили? Як довго? Яке Ваше звання?
3. Де і ким працювали до участі в АТО-ООС?
4. Чи мали Ви бойовий досвід до участі в операціях на Сході України?
5. Чому Ви вирішили брати участь у збройному конфлікті на Сході України?
6. Скільки часу загалом Ви були в АТО-ООС?
7. З якими основними труднощами Ви зіштовхнулися, перебуваючи в АТО-ООС? Розкажіть детальніше.
8. Чи отримали статус учасника бойових дій (УБД)?
9. З якими труднощами після демобілізації Ви зіштовхнулися? Розкажіть про ці труднощі.

Блок VIII. Правосвідомість

1. Чи вистачає вам знань у правовій сфері для реалізації і захисту своїх прав та обов'язків? Якщо “ні”, то Яких саме знань не вистачає?
2. Які є джерела отримання ваших знань у сфері права?
3. На вашу думку, більшість людей в Україні дотримується законів? Якщо “так/ні”, то Чому? Чи дотримуєтеся особисто Ви законів?
4. Якими, на Вашу думку, є основні причини порушення законодавства?
5. За яких обставин Ви могли б порушити закон, вчинити злочин? (не оплатити за проїзд в транспорті, уникнути сплати податків, дати хабар, здійснити крадіжку тощо)
6. Який рівень Вашої довіри до поліції? Який рівень Вашої довіри до судочинства та суддів?
7. Якщо Ваші законні права порушать (органи державної влади, надавач послуг, продавець товару та ін.), якими будуть ваші дії?

Блок IX. Соціальний оптимізм – песимізм

1. Чи змінилося Ваше життя після Майдану? Як саме?
2. Як Ви вважаєте в найближчі роки життя в Україні налагодиться чи погіршиться?
3. Що, на Ваш погляд, наше суспільство здобуло за останні 7-10 років? А що саме втратило в результаті економічних, політичних реформ?
4. Що для Вас означає бути українцем? Чи пов'язуєте своє майбутнє з Україною?

Дякуємо за витрачений час!

ТРАНСКРИПТИ ГЛИБИННИХ ІНТЕРВ'Ю
“Ровесники Незалежності України. Покоління в часі й у контексті подій”
(блок “Цінності”)

1. Що для Вас є найбільш важливим у житті? Поясніть чому.

№	Код транскрипту	Цитата (редаговані)
1	жін_Марія	Для мене найбільш важливим в житті є <u>відносини в сім'ї</u> , щоб тебе розуміли та підтримували. Хороші стосунки і з батьками, і з чоловіком є дуже важливими. Також цінним зараз є <u>здоров'я</u> й не лише зараз. Вважаю, що здоров'я своє, дитини, чоловіка і батьків, в принципі, напевно, є на першому місці. Фізичне й психологічне здоров'я, нормальні відносини – це те, напевне, що стоїть на першому місці.
2	жін_Олена	Найбільш важливим у житті для мене є вміння <u>залишатися людиною</u> . Людиною у будь-якій сфері життя, у будь-якому аспекті життя. Для мене моральні якості однозначно важливіші, ніж матеріальні. Якщо говорити про найбільшу цінність, то я вважаю, що це <u>знайти свій шлях до щастя</u> ... щастя – внутрішнє переконання людини. Не можна бути щасливим сьогодні чи там завтра, чи бути вчора. Якщо ти щасливий, то ти щасливий кожного дня. Найщасливіший день, насправді, сьогодні, бо ми не знаємо, що буде завтра і не можемо повернутися до того, що було вчора. Людина має весь шлях переконувати себе насамперед у своєму щасті та дорожити ним, мати таку цінність. І цим щастям ділитися.
3	жін_Наталія	Однозначно <u>сім'я</u> . За десять років спільного життя в нас із чоловіком завжди було і є взаєморозуміння. Ми, звичайно, як і всі сім'ї сваримося, не без цього. Але ми підтримуємо одне одного й, напевне, просто дивимося в одному напрямку. Нічого кращого не скажу. Одним словом, дитина, чоловік, спільні правила та традиції.
4	жін_Ніна	Найбільшою цінністю у нашому житті є <u>здоров'я</u> , тому що його, як всім відомо, навіть за гроші купити не можна, його потрібно берегти.
5	жін_Ілона	Найбільш важливе в житті, мабуть, це <u>прийняття тебе близькими людьми</u> . Також <u>друзі</u> , з якими ти можеш поспілкуватися на будь-які теми. Важливими є професія та кар'єрне зростання.
6	жін_Марта	Знаєте, у вирі тих подій, які складаються зараз в нашій країні та й загалом у світі, найважливішим зараз є <u>здоров'я</u> ... Наступне, що є не менш важливим для мене, це є <u>добробут, злагода, спокій у сім'ї й загалом у країні та цілому світі</u> . Важливо, в нашому житті мати <u>впевненість у завтрашньому дні, мати надійне плече</u> , на яке можна покластися, і <u>підтримку</u> зі всіх можливих боків – з боку суспільства, чоловіка та колег.
7	жін_Інна	Найбільше важливим для мене є моя <u>сім'я</u> . Чому – не знаю. Напевно, я просто їх люблю. Це те, заради чого я живу. Але з іншого боку я не концентруюся лише на своїй сім'ї. Для мене так само <u>важливо, що я роблю в тому житті</u> – працюю на користь суспільства.
8	жін_Олеся	<u>Самореалізація</u> , бо коли людина реалізовує себе в житті, то вона щаслива. А <u>щастя</u> – дуже приємне відчуття.
9	жін_Віра	Найбільш важливим у житті для мене є <u>сім'я і здоров'я</u> всіх близьких і рідних. Для мене особисто, якщо всі мої знайомі та рідні, люди, які для мене близькі, якщо вони здорові, якщо в них немає

		ніяких проблеми, тоді щаслива і я. Може бути багато різних факторів, які роблять нас щасливими, але коли хворіє хтось із близьких чи не дай Боже дитина, то це все відходить на задній план. Тому перш за все здоров'я близьких і рідних, а тоді вже все інше.
10	жін_Юлія	<u>Сім'я</u> , тому що без сім'ї я ніхто. Я знаю, що якщо в мене є сім'я, то я ніколи не залишусь на вулиці, голодна, без можливості переночувати десь і не змерзну від холоду. Завжди є кому мене підтримати і це відчуття мені приємне.
11	жін_Іра	<u>Здоров'я моє і здоров'я моїх рідних</u> – це найважливіше для мене. Мені здається, що це навіть не потребує пояснення. Якщо немає здоров'я – немає нічого. Напевно, <u>можливість саморозвитку і можливість реалізовувати свої плани</u> .
12	жін_Діана	Найбільш важливим для мене є <u>сім'я, близькі люди поруч</u> і щоб всі були <u>здорові</u> . Коли людина здорова і має поруч близьких людей, то все інше вона зможе досягнути і отримати.
13	чол_Павло	<u>Бути доброю людиною</u> , взірцем для своїх майбутніх дітей, не підводити моїх рідних та виправдати їх сподівання.
14	чол_Петро	Найбільш важливим в моєму житті є власне <u>життя з Богом</u> , життя з Христом, <u>християнські цінності</u> . Мені важливо не відходити від Бога.
15	чол_Орест	<u>Здоров'я</u> рідних, своє.
16	чол_Тарас	Я думаю, <u>сім'я</u> , якийсь <u>свій успіх</u> та <u>самореалізація</u> .
17	чол_Дмитро	<u>Сім'я</u> , тому що ці люди підтримують в скрутну хвилину
18	чол_Іван	Найбільш важливими є <u>здоров'я</u> близьких, рідних. У теперішніх реаліях особливо. Буде здоров'я, зможемо добитися й всього іншого.
19	чол_Макс	Я думаю, що найважливішим в моєму житті є моя <u>сім'я, мої діти, моя дружина</u> . Я буду старатися робити все можливе для їхнього спокійного, гарного життя та достатку.
20	чол_Максим	Напевно, найважливіше щоб всі навколо були <u>здорові</u> ... Буде здоров'я – буде все, в принципі.
21	чол_Ілля	<u>Любов</u> , тому що з любові ми беремо все. Це твій стимул. У тебе має бути любов до сім'ї, любов до роботи, любов до життя. Любов дає змогу рухатись далі. Подивіться на людину, яка живе без любові, це замкнута людина, не відкрита, вона не отримує якогось задоволення від життя. А людина, яка має любов, вона і віддає, і приймає любов.
22	чол_Юрій	<u>Сім'я, діти</u> – це зараз для мене номер 1.

2. Розкажіть, будь ласка, про своє виховання: хто ним займався? в яких традиціях Вас виховували?

№	Код транскрипту	Цитата
1	жін_Марія	Як виходило, так нас і виховували. Виховували <u>більш демократично</u> : ні в чому особливо не ущемляли (авт.: обмежували), не наказували, якщо там у чомусь провинилася. Відносини з батьками були довірливими й в принципі такими й залишилися; орієнтовані більше на комунікацію, розуміння один одного. Не було в нас якихось розногласій (авт.: розбіжностей), в плані того, що різні покоління, різні люди. Батьки завжди старались ввійти в позицію дитини, можна так сказати, і максимально м'яко з нею про все поговорити.
2	жін_Олена	Мене виховували <u>у християнських традиціях</u> ... я з християнської родини, тобто це не обмежується тільки віруючими батьками, мова йде про всіх рідних. Ми греко-католики за віросповіданням, тобто мене виховували за всіма християнськими традиціями. Так, якщо з

		мого боку був якийсь девіантний вчинок чи неналежна поведінка, то завжди мама завжди говорила, що то це зло й Бог би того ніколи в житті не одобряв. І саме оці християнські цінності були в основі мого виховання. Мене завжди переконували, настановлювали бути хорошою людиною, завжди і всюди, не сходити з цього шляху. Багато <u>займалися моїм інтелектуальним вихованням</u> , ерудицією, віддавали в різні секції та гуртки. Напевно, це заслуга мами як вчителя. Я по тестах була дитиною-індіго, складною дитиною ... дитиною, що часто змінює зацікавлення.
3	жін_Наталія	Ми – <u>християни</u> , тому ми завжди ходили до церкви, збиралися всією родиною на свята ... З дитинства було так, що родина – це саме святе, що може бути. Навіть щонеділі після церкви до моєї баби, а ми жили з нею, завжди приходили її дочки з моїми двоюрідними сестрами. <u>Навчатися</u> , звичайно, заставляли, але воно якось завжди відходило на задній план. Не можу сказати, що мене зовсім не наставляли вчитися, тому що після батьківських зборів мама часто сварила й нелегко. Але зараз я більше наполягаю на тому, щоб вчився мій син, ніж колись наполягали на моєму навчанні.
4	жін_Ніна	Моїм вихованням спочатку займалися батьки, дідусь і бабуся. Виховували в <u>українських традиціях</u> , тому що я зростала в українській сім'ї, ось так.
5	жін_Ілона	Виховували мене мама й тато. Виховували, можливо, в таких <u>старих українських традиціях</u> , тому що в нас завжди святкувалися українські свята, завжди ми підтримували зв'язок з дідусями й бабусями, збиралися всі разом на свята. Нас вчили триматися сім'ї, тому що нічого ближчого за сім'ю в житті в тебе не буде. Найбільша цінність – сім'я.
6	жін_Марта	Виховували мене, в першу чергу, в <u>християнських традиціях</u> , адже з 1991 року церква вийшла з підпілля й вже з дитинства батьки водили мене в церкву, розказували мені про всі традиції, звичаї. Розказували що добре, а що не добре, прищеплювали мені любов до рідного. Мабуть, от власне все ґрунтувалося на цих принципах, традиціях християнства.
7	жін_Інна	Мої вихованням в основному займалася мама. Я не знаю, як правильно це назвати. Можливо, <u>жостко-традиційно</u> . І з перспективи <u>християнства</u> . Якось ось так.
8	жін_Олеся	Мене виховували, напевно, як і більшість моїх однолітків і батьки і бабуся і дідусі. Ми жили всі в одній хаті. Мама, тато, брат, бабуся, дідусь і прабабуся. От вони всі приймали участь у моєму вихованні. Навіть не знаю як назвати ті традиції, в яких мене виховували. Напевно, <u>помірні</u> . Вони не були консервативними, але й сучасними теж їх не можна назвати.
9	жін_Віра	У той момент стандартне виховання було, напевно, для всіх дітей. Моє виховання не відрізнялося від виховання інших. Мене <u>особливо не балували, ніколи не дозволяли лишнього</u> . В мене не було багато іграшок. Завжди були чітко визначені рамки, що можна, а що ні. Не можна було перечити дорослим, їм потрібно було підкорятися та слухати їх, виконувати все те, що кажуть.
10	жін_Юлія	Мене виховували досить <u>консервативно</u> .
11	жін_Іра	Мене виховували в <u>консервативних</u> традиціях. Через те, що моя мама поїхала за кордон, коли мені було 6-7 років, вихованням в основному займалися дідусь із бабусяю, рідше батько. Самі розумієте, скільки років було бабці, а скільки мені ... Мене виховувала людина, яка набагато старша мого віку.

12	жін_Діана	В основному моїм вихованням займались батьки. Виховували мене бути релігійною, доброю, справедливою, ввічливою людиною. Також частково бабусі мали вплив на моє виховання, оскільки частину дитинства проводила з ними. Вони навчили допомагати старшим, слухати їх.
13	чол_Павло	У <u>традиціях української сім'ї</u> . Вихованням займалась частково мама, а потім бабуся з дідусем та старший брат
14	чол_Петро	Мене виховували в <u>християнських традиціях</u> ... я мав звичайне християнське виховання, таке як має кожна людина. Це не була така якась дуже радикальна християнська освіта, а звичайна. Християнські традиції середньостатистичної родини в Україні, нічого такого особливого не було.
15	чол_Орест	—
16	чол_Тарас	Мабуть, думаю, що <u>більш консервативні</u> , більше до цього.
17	чол_Дмитро	Моїм вихованням займалася бабуся, адже я виріс, так скажем, в молодій сім'ї, тато завжди був на роботі, а мама ще навчалася. Традиції виховання були, так скажем, <u>класичні</u> . Наприклад, кожного церковного свята <u>ми йшли до церкви</u> .
18	чол_Іван	Виховували мене в чисто наших <u>українських традиціях</u> . Вихованням займалися мама, тато, а влітку –бабусі з дідусями.
19	чол_Макс	—
20	чол_Максим	Мої батьки розлучилися ще коли я був дуже маленьким, тому мене виховувала мама та бабуся. <u>Традиційні погляди</u> на виховання в них були – будь слухняним і добрим.
21	чол_Ілля	Мене навчали любові до життя і прививали бажання досягнути чогось більшого в своєму житті.
22	чол_Юрій	Моїм вихованням займалась мама. Найбільше часу я проводив з нею. Біля мами мені завжди було дуже комфортно. Ми з нею завжди спілкувалися на різні теми. Вона завжди говорила, що якщо мені буде важко на душі, то щоб я йшов до неї, не стидався запитати поради. Я знав, що навіть якщо я щось зробив не так, мене не будуть сварити, а розкажуть і навчать як потрібно було зробити правильно. Дуже тішуся, що протягом мого виховання на мене ніколи не піднімали руку, могли посварити, але ніколи не били ... Також батьки завжди прививали мені любов до рідного краю та наших традицій.

3. На Вашу думку, життєві погляди, які Вам “прищепили” у дитинстві є актуальними досі? Аргументуйте свою точку зору.

№	Код транскрипту	Цитата
1	жін_Марія	Та ні, я б не хотіла нічого міняти. В принципі життєві погляди, нав'язані батьками, ті, які вони внедряли, так сказати, <u>залишилися</u> . Наприклад, добре відноситися до людей, з повагою.
2	жін_Олена	Без сумніву. Я завжди згадую <u>ті три правила, яких мене навчила мама</u> і які просто рятують мене. Перше: ніколи не сперечатися з дурнями. З ними легше погодитися, оскільки ти просто витратиш свої сили та енергію, але його не переконаєш. Тільки отримаєш негативний настрій. Краще з ним погодитися, але мовчки зробити для себе утвердження своєї позиції й не сперечатися. Це, до речі, 99% конфліктів пригальмовує, дуже ефективно правило життя ... Друге таке ж важливе правило: немає значення як ставляться до тебе люди, має значення як ставишся ти до них. Навіть якщо хтось негативно налаштований до тебе, але ти один раз зробив йому добру справу, другий, третій, то оце добро просто переможе зло цієї людини і з часом вона теж повернеться до добрих вчинків. От

		ця взаємодія залежить виключно від тебе ... А третє, напевно, таке правило мого життя: якщо ти хочеш чогось досягти, то насправді ти досягнеш того тільки тоді, якщо ти справді цього хочеш. Мама завжди мені казала, що “Ярина схоче, то й на гору скоче”. Тому я ніколи не приписую свої невдачі іншим людям, це виключно моя позиція – це я не змогла, я не допрацювала.
3	жін_Наталія	___ ¹³
4	жін_Ніна	Батьки вчили мене ніколи не здаватися та йти до поставленої цілі, мети; досягати того чого ми хочемо.
5	жін_Ілона	Я бачу своє виховання більш консервативним, але, мені здається, що попри це воно є досі актуальним ... проте якщо в дитинстві були більш консервативні погляди, то зараз вони в мене трохи змінилися, після того, як я побувала в інших містах.
6	жін_Марта	Я думаю, що ті принципи, яких вчили мене батьки є досі актуальними . У першу чергу, це було бути патріотом своєї держави, наступне – берегти й цінувати те що ми маємо і те, що досягли наші предки. Далі, одним з таких основних, бути людиною в будь-якій ситуації. Також завжди мати чітку позицію та відстоювати її, мати свою мету. Ми в 21 столітті маємо дуже багато новинок, але інколи ми просто забуваємо що ми маємо робити, інколи ми просто забуваємо про те, що можна, а що не можна, тому всі ті принципи, які прищепилися від малечку є актуальними і будуть такими надалі.
7	жін_Інна	Я думаю, що ні, не актуальні . Слава Богу, моя мама теж це розуміє зараз, незважаючи на свій вік. Все постійно міняється й ми, в принципі, теж. Тому, не можу сказати, що мені було легко жити з тими цінностями, які мені привили чи насаджували через їх актуальність у 90-ті.
8	жін_Олеся	Я думаю вони завжди будуть актуальними, просто потрібно вміти коректно їх підлаштовувати до змін . Наприклад, бути відповідальною людиною потрібно бути завжди, тільки в кожній ситуації відповідальність по-різному проявляється.
9	жін_Віра	П’ятдесят на п’ятдесят, тобто щось є актуальне, щось категорично ні . Актуальним для мене лишається, наприклад, повага до старших, ніколи не робити не обдуманих вчинків, добре думати перед тим, як щось зробити. Важливо не боятися самовиражатися, бо мене колись у цьому обмежували. Своїх дітей я зараз навчаю не боятися бути собою.
10	жін_Юлія	Частково актуальні , бо все ж є речі, які я переосмислила, але є й ті, щодо яких мої батьки завжди були праві.
11	жін_Іра	Ні, не завжди актуальні . Наприклад, для моєї бабці завжди дуже важливими були оцінки в школі. Я вважаю, що це неправильно, бо зараз же оцінкою в школі нікого не здивуєш. Щоб десь реалізувати себе потрібно вміти просто пристосовуватися до світу, бути більш активним, бути більш поворотким, тоді так. За статистикою самі знаєте що: відмінники не завжди себе правильно реалізують у цьому житті, як би цього від них там інші не чекали. А здебільшого класно себе почувають у цьому житті ті люди, які просто були середнячками, просто вміли класно себе подати, скажемо так.
12	жін_Діана	Вважаю, що є частково актуальними , оскільки в сучасному світі, на мою думку, багато що змінилося. Так, наприклад, люди сьогодні по-іншому розуміють і демонструють релігійність. Це

¹³ Односкладна відповідь/запитання на інтер’ю не прозвучало АБО відповідь є малоінформативною чи зовсім беззмістовною.

		проявляється в частоті відвідування релігійних споруд та з їх мотивацією (зокрема, не так для того, щоб помолитись і послухати Службу, а для того, щоб оцінити інших людей з ніг до голови і показати себе). Люди стали більш егоїстичними і сконцентрованими на отриманні матеріальних цінностей будь-якою ціною.
13	чол_Павло	Так , тому що виховували по всіх канонах церкви, моральних принципах. Бути щирим, добрим завжди актуально.
14	чол_Петро	Напевно, так. Наприклад, щодо Бога, то 100% актуально, тобто життя з Богом, християнське життя є завжди актуальним. Скажімо щодо того, що потрібно бути мудрою людиною в суспільстві, що потрібно здобувати освіту, освоювати фах і виконувати сумлінно працю – це так само є актуально завжди.
15	чол_Орест	Думаю, да. Мене учили уступать место старшим, девушкам, беременным в общественных местах, в троллейбусах, маршрутках; правил поведения за столом, например.
16	чол_Тарас	Можливо, якісь частково, бо є те, що актуально, щось не дуже актуально. Я думаю, що ці нюанси залежать від конкретних ситуацій.
17	чол_Дмитро	Ні , тому що я виріс в сім'ї, в якій були досить консервативні погляди.
18	чол_Іван	50/50 , тому що зараз є багато того, що не співпадає з тим періодом, коли жили батьки.
19	чол_Макс	Мені мама завжди казала, що родина, сім'я – це найважливіше. Я цього дотримуюсь. Мені батьки нав'язували релігію, але зараз я себе вважаю відносно атеїстом. Наприклад, мої діти не будуть ходити примусово до церкви, бо, я вважаю, що це якесь хибне нав'язування. Я завжди питав, чому я маю йти до церкви, а мама просто відповідала, що треба.
20	чол_Максим	—
21	чол_Ілля	Любов до праці та вміння цінувати свою та чужу працю – це те, що залишу від батьків.
22	чол_Юрій	Мама завжди говорила, що не потрібно нікому робити боляче, а вже якщо зробив (бо всі ми не ідеальні), то знайди в собі сили й вибачься ... Мама мені завжди наголошувала, що “ти би напевне не хотів, щоб хтось тобі зробив боляче, тому не старайся робити боляче комусь”.

4. Чи хочете Ви виховувати своїх дітей так, як виховували Вас? **Якщо відповідь “ні” або “частково”, то Щоб хотіли змінити?**

№	Код транскрипту	Цитата
1	жін_Марія	—
2	жін_Олена	Звичайно, я була дуже щаслива в дитинстві, бо <u>батьки завжди були і є моїми найкращими друзями.</u> Я ніколи не сприймала їх як контролерів. У нас завжди з ними відкриті душі й максимально відчинені двері, щоб поговорити та поділитися чим завгодно. Я однозначно <u>хочу мати такі ж самі взаємини</u> зі своїми дітьми.
3	жін_Наталія	У мене з чоловіком схожі батьківські сім'ї. У нього, як і в мене, сім'я на першому місці, син в нас пуп землі можна сказати так. Ми – християни, тому в нас є така традиція: кожного вечора ми троє стаєм молитися. Відповідно, ми бачимо, що син він вже настільки навчений, що коли біля “АТБ” стоять і просять милостиню, то він кине. Він допоможе бідним і якби за то я його не сварю, навпаки, нехай допомагає... це ще нас вчили, відповідно, й ми вчимо сина, але ще доповнюєм.

		У мене не було можливості ходити на різні гуртки, займатися тим, чим я хотіла, тому що я виросла в сільській місцевості. У сина зараз більше можливостей. Наприклад, він захотів ходити на футбол, значить він іде й пробує себе в ньому. Напевно, колись я хотіла допомоги в навчанні, щоб хтось ще раз пояснив, але мама постійно була на роботі, бабця вже не в тому віці була. Сьогодні в нас більше можливостей та перспектив, більший вибір. Напевно, тому ми вибрали місто, щоб у сина було більше шансів реалізувати себе.
4	жін_Ніна	Зараз у наш теперішній час тяжко вдається виховувати своїх дітей, але хочеться своїй дитині тільки все найкраще.
5	жін_Ілона	<u>Більше так, ніж ні.</u> Мабуть, хочеться більше спілкування з іншими, а не відгородження від них. Також акцент на становлення та усвідомлення себе як особистості, а не ячейки общества (авт.: суспільства).
6	жін_Марта	—
7	жін_Інна	<u>Ні, я роблю по-іншому.</u> Я надіюсь, що мої діти не будуть надто багато думати про те, що думають про них інші. Не будуть боятися й не будуть робити тільки те, що їм скажуть.
8	жін_Олеся	<u>Чесно, ні.</u> І я думаю це нормально. Адже змінюється світ і все навколо. Потрібно <u>виховувати дитину так, щоб вона легко адаптуватися до цих змін.</u> Хоча, я впевнена, що моє виховання все ж таки вплине на те, як я буду виховувати своїх дітей, принаймні на підсвідомому рівні, це точно. Змінити бачення того, як влаштований світ. Мене виховували і навчали задовільнятись тим, що маємо, про те аж ніяк не вчили реалізовуватись, ризикувати і ставити перед собою цілі, які на перший погляд, неможливо досягнути.
9	жін_Віра	<u>Ні, це однозначно.</u> Є моменти з якими я категорично не погоджуюсь. Наприклад, я вважаю, що треба шукати золоту середину між тим, щоб <u>бути для дитини мамою</u> (в дитини має бути авторитет батьківський) і <u>другом одночасно.</u> Потрібно старатись її розуміти, старатись десь підтримати, а не висміювати. У моєму житті були такі моменти, коли мене не правильно розуміли і за якоїсь дурниці, мама могла посміятись, мене це дуже ображало і на фоні того наприклад в мене розвивались такі ж комплекси, які по сьогоднішній момент лишились. І я вважаю що так не можна робити, потрібно знати якусь межу, десь треба підтримати, зрозуміти, десь треба залишатись мамою, а десь треба бути другом.
10	жін_Юлія	<u>Ні,</u> я буду виховувати трішки по-іншому. Хочеться прищепити дитині взагалі інше ставлення до світу, забрати цей консерватизм. Наприклад, мені прививали стандартне мислення про те, що всі люди однакові, але ж ми всі різні. Я буду <u>виховувати свою дитину з розумінням того, що ми всі різні й що треба приймати кожну людину такою, яка вона є.</u> Навчатиму, щоб і моя дитина приймала себе такою, яка вона є. Якщо вона буде відчувати, що вона, наприклад, відрізняється чимось від інших, щоб вона була впевнена, що вона може підійти до мене і поговорити про це. Я прийму її любою й мені буде байдуже, що говоритимуть інші.
11	жін_Іра	<u>Ні,</u> напевно, я б <u>давала більше свободи.</u> Банальний приклад: дитина хоче пофарбувати волосся в яскравий колір – фарбуй! Тобто в мене такого не було, тобто в мене були якісь границі, які не порушувалися. Але я думаю, що я би своїм дітям <u>давала більше волі вибору.</u> Не обмежувала б, нехай себе пробує у всьому, у чому хоче. Нехай шукає саму себе. От так, я напевно вважаю, що мені,

		напевно, цього бракувало десь, тому я би своїй дитині більше б довіряла.
12	жін_Діана	Частково. Можливо, зміни будуть стосуватись спілкування на більш відверті теми, які повинні батьки обговорювати зі своїми дітьми, щоб останні не дізнавались про це з інших джерел. І з цим пов'язана <u>більша «свобода»</u> в прийнятті рішень та, відповідно, <u>відчуття власної відповідальності за свої вчинки та розуміння їх наслідків.</u>
13	чол_Павло	Так, змінити нічого не хотів. Ми з братом дозволяли собі все, ми гуляли, розважались, але при тому всьому поважали старших і слухали їх, допомагали по господарству.
14	чол_Петро	Я хочу додати до того щось своє, але загалом <u>так, я даю своїм дітям те, що перейняв від своїх батьків</u> більшою чи меншою мірою.
15	чол_Орест	—
16	чол_Тарас	—
17	чол_Дмитро	—
18	чол_Іван	—
19	чол_Макс	У моєму житті присутність батька була мінімальною, тому я, навпаки, хочу <u>більше часу проводити з дітьми.</u> Я по максимуму стараюсь брати вихідні й проводити більше часу зі своїми дочками, щоб вони мене з дитинства добре пам'ятали.
20	чол_Максим	Так само не виїде, бо світ змінюється, з'являються нові погляди, нові цінності. І не знаєш, чи це добре, чи погано.
21	чол_Ілля	Я б хотів, щоб було <u>менше замкненості й щоб була воля вибору.</u> Наприклад, нас батьки переважно направляли куди йти вчитися, а я вважаю, що сьогодні варто давати дитині свободу, на кого дитина хоче вчитись, нехай вчиться. Тобто хоче бути програмістом, нехай йде програмістом, хоче бути фітнес-тренером, нехай.
22	чол_Юрій	—

5. Як Ви вважаєте, погляди Ваших батьків та Ваші на найважливіше у житті є тотожними? **Якщо ні, то** В чому є відмінності? Аргументуйте відповідь.

№	Код транскрипту	Цитата
1	жін_Марія	Іноді відрізняються через те, що все-таки прогрес не стоїть на місці. Це <u>стосується виховання дітей</u> , зокрема. Наприклад, я все-таки використовую дещо інші методи, стараюся слідувати рекомендаціям спеціалістів у цій сфері, читаю спеціалізовану літературу і намагаюся дотримуватися тих рекомендацій, які там подані. Наприклад, стараюся не використовувати в процесі виховання колись такі популярні методи як-от поставити дитину в угол чи на гречку (хоча й мене ніхто ніколи не ставив). Якщо загально говорити, то трошечки дотримуюсь тих методів, які використовували мої батьки (це залежить від ситуації). Я не скажу, що цілком тотожні, але й вже не такі різні – щось середнє.
2	жін_Олена	Я скажу, що <u>схожими</u> . Ми виховувались в різні епохи, в різний час. Батьки виховувались в <u>Радянському Союзі</u> . Я, народившись у незалежній Україні, отримала накладання певних пострадянських кліше й ментальних особливостей, попри те, що я там жодного дня не жила в СРСР. Хоч як би батьки не опирались, вони прогресивні люди, але є певні відмінності, зумовлені, напевно, тими обставинами, в яких вони жили. Ми маємо схожі погляди в певних аспектах, але точно не тотожні.
3	жін_Наталія	<u>Трошки різні</u> ... наприклад, у нас є традиція подорожувати. Навіть у критичних ситуаціях ми можемо взяти останні 500 грн, сісти в

		машину і поїхати в гори, тоді коли моя мама краще б їх відклала і тримала далі на чорний день. Тим ми й відрізняємось. Вона ще виросла за тих <u>важких радянських часів</u> , тому навчена, що не треба подорожувати, не треба там щось зайве купляти, не треба відпочивати, але треба гроші заощаджувати й складати.
4	жін Ніна	—
5	жін Ілона	—
6	жін Марта	Думаю, що вони є <u>тотожними</u> . Я повністю погоджуюся зі своїми батьками, в тому, що в цьому житті коли ми робимо якісь вчинки, ми маємо бути відповідальними за них, у певний момент нам треба просто призупинитися й усвідомити чи правильно ми все робимо, оцінити ситуацію, чи наші погляди співпадають із тими поглядами, які мали б бути в суспільстві, чи є якась актуальність наших поглядів чи наших вчинків. Мені батьки, інколи, дають поради, до яких я прислухаюся.
7	жін Інна	—
8	жін Олеся	Мама завжди говорила, що найважливіше в житті – бути здоровим. А далі що? Я здорова й, звісно, дякуй за це Богу, але мені цього мало. Мої погляди націлені на рух вперед. Я безумовно вдячна Богу за все, що Він мені дає, проте не зупиняюсь на досягнутому. <u>Наші погляди на життя скоріше доповнюють один одного.</u>
9	жін Віра	—
10	жін Юлія	Я думаю, що в моїх батьків теж найважливішою є сім'я, судячи по тому як вони себе поведуть, вони дуже за нас переживають.
11	жін Іра	Оскільки батьки мене виховували, <u>так</u> , десь наші погляди співпадають, але з огляду на те, що я належу до молодшого покоління, точно є такі речі, де наші погляди розходяться.
12	жін Діана	—
13	чол Павло	Вважаю <u>тотожними</u> . Наші думки на те, як жити, як досягати кар'єрного росту сходяться. Відданість до праці, доброзичливе відношення до людей. Постійно вдосконалюватись та досягати чогось нового у різних напрямках є важливим як для них, так і для мене.
14	чол Петро	<u>Не завжди є тотожними, але в більшості так.</u> Наприклад, я не маю <u>прив'язаності до нерухомості, до матеріальних речей</u> . А от покоління батьків, мені здається, більш прив'язане до місця праці, проживання.
15	чол Орест	—
16	чол Тарас	—
17	чол Дмитро	Я вважаю, що ні, адже в них в пріоритеті завжди була кар'єра і матеріальне становище, а в мене в пріоритеті сім'я.
18	чол Іван	—
19	чол Макс	Я думаю, що погляди на сім'ю та реалізацію співпадають.
20	чол Максим	—
21	чол Ілля	—
22	чол Юрій	Я більше схиляюся до того, що ні, але мені важко сказати, тому що я в молодому віці втратив батьків. На той момент, коли був підлітком мої погляди з їхніми не збігалися, але ж кажу, що вони народилися, жили й виховувалися в <u>Радянському Союзі</u> , я вже народився за Незалежної України, тому нормально, що є різниця в думках, поглядах між батьками і дітьми. Хоч я був і пізньою дитиною (мене мама в 30 народила), різниця в віці давалася взнаки. Навіть якщо я розумів, що я в якійсь ситуації був правий, ми інколи не могли порозумітися. Я старався погодитися й не робити їм боляче, тому що ніколи не хочеться дивитися як боляче батькам,

	але й не хочеться водночас переступати через свої власні погляди чи принципи. Тому були різні випадки, було по-різному. Я думаю, що зараз молоде покоління дітей теж має зовсім інші погляди. Вони є <u>більш розкутими та вільними</u> . Я ніби недалеко від них втік, завжди біля дітей і так само хочу відчувати себе дитиною і завжди бути молодим, але я скажу так, що коли я був в їхньому віці, років 15 чи 16, я не був настільки обізнаним, розкутим, як вони. Вони є набагато сучасніші, а покоління, яке було перед мною, воно було скажемо так ще менш розкутіше, бо, на даний момент є <u>вільний доступ до інформації</u> , той момент, коли я був молодший, одиниці мали комп'ютери вдома, одиниці мали в школі комп'ютер, то інтернету практично взагалі не було, а якщо він був, то було щось таке як вав.

6. Чи можете розказати як саме змінювалися Ваші життєві погляди впродовж життя? І чи змінювалися взагалі? Якщо “так”, то питаємо З чим були пов'язані такі зміни?

№	Код транскрипту	Цитата
1	жін_Марія	Звісно, змінювались. Будучи там, наприклад, <u>дитиною</u> , коли твої погляди ще не сформовані, ти дивишся на своїх однолітків, знаходиш собі кумирів і подражаєш їм. <u>У підлітковому віці</u> також свої нюанси: багато спілкуєшся з однолітками; протестуєш по відношенню до батьків, не завжди себе правильно з ними поводиш; хочеш самовиражатися ... Вже <u>по закінченню школи</u> стаєш більш розумним, робиш якісь висновки, змінюються погляди на різні ситуації. Більш відповідальнішим стаєш, тим більше <u>з появою дитини</u> . Тоді ти вже хочеш, щоб твоя дитина на тебе рівнялась і ти стараєшся не робити якихось промахів, вірно себе поводити, відповідно до того, як себе треба поводити в суспільстві.
2	жін_Олена	До 25-ти років в мене було ідеальне й безпроблемне життя. Тоді я не розуміла, що насправді я була глибоко щаслива, бо не було найменших обставин, які б обтяжували моє життя. Пізніше все змінилося: <u>захворіли батьки, через це я змушена була змінити місце проживання, змушена була покинути улюблену роботу</u> . Дуже багато було таких речей, які змусили мене цінувати насправді життя. І якщо колись, мене могли засмутити навіть дрібниці, то сьогодні я стала більше, мабуть, готова до труднощів. Сьогодні я сприймаю життя таким, як воно є. Я розумію, що щасливим треба бути сьогодні, а завтра буде завтра ... Дуже гарно каже вірш Ліни Костенко, що не треба жити омріяною датою: “Горіть сьогоднішнім днем, бо завтра може не настати”.
3	жін_Наталія	Мені здається, що я стала добрішою з часом, напевно, коли я вже <u>стала дружиною та матю</u> . Стала м'якшою. Змінився мій характер у кращу сторону. Я почала цінувати, наприклад маму, хоча раніше до одруження батьківська сім'я для мене вона такої важливої ролі не відігравала. Також вплив мали <u>2 роки навчання в Донецьку</u> . Саме тоді я зрозуміла, що таке сім'я та її підтримка.
4	жін_Ніна	Цьому сприяли різні події мого життя. Наприклад, те, що я рано стала напів сиротою. Коли <u>батько загинув</u> , життя змінилось зовсім в іншу сторону, не так як хотілось. Тоді ж змінилось ставлення до людей, які колись були близькими, а згодом стали зовсім чужими.
5	жін_Ілона	Змінювались і мабуть на даний момент вони змінюються. Змінюються в ту ж сторону, що і в моїх батьків – стають більш сучасними. Відбувається це не в останню чергу завдяки <u>самоосвіті та спілкуванню з іншими людьми</u> .

6	жін_Марта	Будучи дитиною, в мене були свої мрії, в мене була своя мета. На якомусь етапі я навіть хотіла виїхати за кордон. У шкільні роки я дивилася багато фільмів , тому в мене десь проникала така думка, що я хотіла б попрацювати в великому місті або виїхати за кордон, Можливо, здобувати освіту за кордоном чи працювати. Зараз, на даному етапі я змінила свою позицію, в мене є мета працювати в своїй країні, в мене змінилися погляди щодо патріотичного виховання, в мене змінилися погляди стосовно нашого суспільства, нашої держави, в мене змінилися погляди стосовно сім'ї, цінностей в сім'ї і в мене змінилися погляди стосовно поведінки.
7	жін_Інна	Зміни, напевно, були пов'язані з власною незалежністю та самостійністю , з розумінням того, як твої дії впливають на життя. І з народженням дитини , звісно, також.
8	жін_Олеся	Звичайно змінювались, кожний день змінюються, доповнюються, трансформуються. Це пов'язано з тим, що все навколо змінюється. Навчаючись в школі, в мене були скромні погляди на життя. Коли ти стаєш самостійною людиною, фінансово незалежною , твої погляди міняються. Ти розумієш, що можеш дозволити собі більше.
9	жін_Віра	Однозначно мої погляди змінювались протягом життя. Я думаю, що вони ще й не раз будуть змінюватись. Все залежить від життєвих ситуацій. У 17 років, наприклад, ми по-одному оцінюємо ситуацію, а через 5-6 років ту ж ситуацію ми вже оцінюємо зовсім по-іншому. Наприклад, моя життєва ситуація з батьком: ми з ним не спілкувались 5 років, допоки він не помер . Саме тоді я зробила переоцінку й зрозуміла, що все-таки я була не права в тій ситуації, треба було переступити через себе і спілкуватись, бо зараз я про це жалію. Якщо б зараз, не дай Боже, така ситуація повторилася, я розумію, що я б вже вчинила по-іншому.
10	жін_Юлія	Я дуже запізнилася з розвитком. Розуміння того хто я й що зі мною відбувається прийшло до мене десь років 23/24. До того я жила думками, поглядами подруг, телевізора, нічого ніколи не аналізувала. Тільки в 23/24 я почала аналізуватися та розуміти себе, свої погляди, вподобання, думки. Я, напевно, просто стала доросліша . В один момент мені просто набридло бути на другому місці для себе, я просто вивела себе перше місце.
11	жін_Іра	Самий світ, самий прогрес, самі люди, відношення, оточення впливали на мене. Звичайно, що все кругом міняється : держава зовсім інша, рівень життя, можливості, тому й погляди інші.
12	жін_Діана	Не змінювались.
13	чол_Павло	Звичайно, змінювались. В шкільні роки уявляв що все буде набагато простіше, а в більш дорослому віці світосприйняття змінюється в силу досвіду, складних життєвих ситуацій .
14	чол_Петро	Я думаю, що кожна людина змінює життєві погляди, але не ті, які є основоположними в нашому житті. Наприклад, щодо поняття християнського виховання чи будь-чого такого, що стосується Бога, є для мене завжди незмінними . Щодо матеріальних речей вони міняються в залежності від того, які часи переживаємо , і я думаю це нормально.
15	чол_Орест	Думаю да, потому что в детстве хотел стать спортсменом, потом уже, как подросток, я вроде бы им как стал и со временем я уже от этого отошел, потому что травма и здоровье важнее, чем спорт.
16	чол_Тарас	Вони змінювались по мірі взросління і якоїсь навколишньої середовища і оточення , що було. Я думаю, більш всього, що саме оточення тобі все-таки якось підказує напрямку руху. Так само як я учився – це було одне, я служив – це було інше, а зараз я працюю, це вот третє, це не можна сказати – то гірше, а то краще – це різне.

17	чол_Дмитро	<u>Коли я був підлітком</u> в мене в пріоритеті були друзі, дівчата, я зовсім забував про сім'ю, навчання, а зараз я більше турбуюсь про самореалізацію та сім'ю.
18	чол_Іван	Вони змінювалися. В юному віці хотілося одне, у підлітковому віці вже зовсім інше, коли закінчив університет один/другий – третє, потрапив на роботу, то погляди повністю помінялися.
19	чол_Макс	<u>Після закінчення навчання</u> хотілося заробити побільше грошей. Важливими були матеріальні цінності, але пізніше я зрозумів, що головною є сім'я як опора та підтримка. Так-от вирішив <u>одружитись</u> зі своєю дівчиною.
20	чол_Максим	<u>Стаси дорослим</u> – цінності міняються й правда в очі колить. Ти вчишся на своїх помилках і тому все змінюється.
21	чол_Ілля	Наприклад, <u>Революція Гідності</u> дуже сильно вплинула на моє ставлення до держави. Я зрозумів, що ми сильний народ і ми все можемо, бо все в наших руках.
22	чол_Юрій	Три десятки життя прожив, але й це вже можна поділити на 3 етапи: до 10, до 20 і після 20. І чим більше ти <u>стаєш дорослішим</u> , тим більше погляди міняються і ти розумієш, що ти би, напевне, зробив зовсім по-іншому, ніж ти зробив в той час. Розумієте, світ змінюється, люди, є вільний доступ до інфомації, тому ти повинен завжди намагатися йти в ногу зі суспільством, зі світом, бо ніколи не пізно вчитися та перевчатися ... завжди треба йти в ногу з суспільством, ніколи не зупинятися на тому, чого досягнув, бо зупинившись раз, тобі далі буде значно важче по житті.

7. До чієї думки сьогодні Ви найчастіше прислухаєтеся? Що чи хто, на Вашу думку, має вплив на Ваші життєві погляди?

№	Код транскрипту	Цитата
1	жін_Марія	Мені здається, що я в тому віці, коли в мене вже сформовані життєві погляди, тому щоб я там сильно до когось прислухалась, то ні, я б так не сказала. Лише що, якщо це питання психологічного характеру, стосується відносин із чоловіком чи виховання дитини, я можу скористатися рекомендаціями спеціаліста-психолога. Також щодо моєї професійної діяльності, то я теж буду зважати на рекомендації більш кваліфікованого візажиста чи перукаря. Зрештою так у будь-якій сфері життя. Той, хто є для мене <u>спеціалістом</u> у цій сфері, то до того я й буду прислухатися. Наприклад, якщо в мене будуть проблеми з вихованням дитини, то я звернуся до психолога, який спеціалізується на цьому, мене мало цікавитимуть поради інших батьків чи просто сторонніх людей.
2	жін_Олена	Тут залежить від сфери. Є професійна сфера, є сфера особиста ... Напевно, якщо робота, то я прислухаюся до <u>авторитетніших колег</u> , які мені дають цінні поради. Їхня думка для мене дуже важлива насправді. Зауважу, що в мене є недолік у характері: якщо людина не має у мене авторитету, навіть якщо вона в мене керівник, я не буду до неї прислухатися. Я можу послухати, але прислухатися я не буду ... у мене в професійній сфері мусить бути людина авторитетніша за мене, бо якщо це не так, то я навіть буду змушена змінити місце праці. Я не можу десь на рівні цінностей змиритися з тим, що мене змушують робити речі, які я відверто розумію як хибні й такі, що матимуть негативні наслідки. От це в мене таке ось в професійній сфері. В особистій сфері у мене є <u>мама</u> , яка є моєю найкращою подругою, напевно її думки є дуже авторитетними. Також у мене є дві <u>близькі подруги</u> , дружба яких вже перевірена часом, життєвими

		проблемами. Звичайно, десь певно на 95% я дуже прислухаюся до них, але оскільки ми маємо різні характери, то, напевно, є ті речі, які я готова від них почути, зрозуміти, усвідомити, але не здатна так зробити, як вони мені порадять. Тобто всеодно вибір залишається за мною. Може навіть я відверто розумію, що вони говорять правильну річ, просто в силу свого характеру я не можу її реалізувати. І стараюся почути, але не завжди так зробити як мені радять, напевно. Я зараз дійсно є дуже віруючою людиною, тому думка <u>духовного наставника</u> для мене є дуже важливою. Я ходжу до церкви в іншій частині міста тільки тому, що там є отець, якому я довіряю, бо той живе точно так, як навчає інших у своїх проповідях. Він для мене є великим авторитетом.
3	жін_Наталія	В основному <u>до своєї</u> . В деякому випадку до <u>чоловіка</u> . Я можу прислухатися до мами, до оточуючих, але в кінцевому результаті я все одно зроблю так, як я захочу, як я думаю.
4	жін_Ніна	Звичайно, прислуховуюсь і <u>до своїх колег, і до своєї дитини, і до сім'ї, і до рідних, і близьких.</u>
5	жін_Ілона	Я прислухаюся найбільше до думки <u>мами і тата</u> в вирішенні якихось глобальних питань. Можливо, якась суспільні думка, хоча вона не дуже є важливою для мене.
6	жін_Марта	Не скажу, що дуже так прислухаюся, але стараюся оцінити й аналізувати думки багатьох <u>вчених</u> , таких як Сухомлинський, так як він багато говорив про виховання, чого нам бракує зараз. Також відомих вчених, <u>істориків</u> , прислухаються до думок навіть тих самих <u>письменників</u> , які писали відомі фрази. <u>Батьки, чоловік</u> і в якій незнаній мірі це <u>влада</u> .
7	жін_Інна	Я думаю, то (...) до думки своїх близьких: декількох <u>друзів, чоловіка</u> . Я думаю, все.
8	жін_Олеся	Напевно, до <u>свої внутрішньої думки</u> . Також мені дуже важлива думка <u>близьких моїх людей, чоловіка</u> , в першу чергу, <u>батьків</u> , але скоріше <u>бабусі</u> . На мої життєві погляди вагомий вплив мають <u>книги, люди, які досягли чимало успіху</u> у своєму житті, <u>люди, яких приємно слухати, читати, бачити</u> .
9	жін_Віра	Я найбільше прислухаюся до <u>себе</u> . Я не можу сказати, що я до когось прислухаюся чи до чиєїсь думки. На мої життєві погляди, напевно, найбільше мають вплив, якісь <u>певні ситуації</u> , які трапляються в житті, завдяки яким я трохи переоцінюю все те, що було до того, а серед людей, напевно, таких авторитетів я не маю.
10	жін_Юлія	Я думаю, що до <u>себе самої</u> . На другому місці, звичайно, <u>мама</u> , але я більше боюсь її розчарувати, тому й прислухаюся до неї, але вона в мене справді розумна жінка.
11	жін_Іра	Напевно, <u>друзі, оточення, співробітники</u> . Зараз я більше прислухаюся до молодшого покоління, ніж до старших.
12	жін_Діана	В першу чергу до <u>себе</u> . А так, то до <u>мами та чоловіка</u> . В деяких ситуаціях їхній вплив на мої погляди є, в інших – ні. Я прислухаюся до їхньої думки, аналізую, але, в переважній більшості, приймаю рішення самостійно.
13	чол_Павло	<u>Мама, брат та братова</u> – мої найближчі порадики. Вони завжди мене підтримують та порадять. Намагаюся до них прислухатися, хоча вчиню в результаті по-своєму.
14	чол_Петро	Прислухаюся до думки <u>авторитетних людей, вчених</u> , до <u>думки своїх батьків, до думки просто добрих священиків</u> , проте, перш за все, до моєї дружини, бо ми живемо разом, разом маємо побут і, відповідно, впливаємо на погляди життєві одне одного. Також навчання церкви має вплив.

15	чол_Орест	—
16	чол_Тарас	В якійсь мірі <u>домашнє оточення та експерти</u> .
17	чол_Дмитро	На мої життєві погляди ніхто не має впливу, прислухаюся <u>сам до себе</u> .
18	чол_Іван	До <u>своїї</u> . Напевно, всі по-трошки, але я не завжди враховую їх.
19	чол_Макс	Так як <u>мама</u> більше часу зі мною проводила, я вважаю, що її думка все ж таки найбільш авторитетна. В основному якщо я не знаю як мені краще робити, я завжди можу звернутись до мами, адже вона старша й має більше досвіду.
20	чол_Максим	Перш за все, це <u>родичі і дружина</u> . А далі вже куди голову поверну: десь щось чіпну з <u>Інтернету, десь знайомі, друзі</u> і так змінюються життєві погляди.
21	чол_Ілля	Це моя дружина і моя сім'я. <u>Батьки</u> правда зараз трошки відійшли на другий план, хоча я їх так само люблю, але найбільше я зараз все ж прислухаюся до <u>дружини</u> .
22	чол_Юрій	Я, напевне, найбільше прислуховуюся до думки <u>тітки</u> , рідної сестри моєї мами. Якщо в мене є питання чи мені потрібно просто поговорити, порадитися, я знаю, що вона ніколи мені не відмовить. Вона є моєю найбільшою порадицею в світі ... Також я можу звернутися свого <u>директора</u> , тому що я ще був його учнем, я пам'ятаю, я був його учнем і він мені так само завжди старався замінити батька, завжди давав якусь пораду. Якщо брати з точки зору професійну діяльність, це є <u>вчителі</u> , які мене оточують. Сьогодні вони є моїми колегами, але більшість з них ще були моїми вчителями та наставниками. Також впливати можуть <u>ровесники</u> та <u>половинка моя, дівчина</u> , з якою я завжди можу поговорити.

8. Чи часто Ваші погляди на ситуацію та погляди Ваших батьків відрізняються? Якщо "так", то Наведіть приклади з життя.

№	Код транскрипту	Цитата
1	жін_Марія	Чогось такого конкретного я не можу згадати. В принцип у нас <u>не буває таких критичних розбіжностей</u> чи конфліктів. Зрештою я така людина, якій легше змовчати, уникнути суперечки. Або ж всі залишаємось при своїй думці й просто розходимось. А доказувати там щось, я точно не буду, не займаюсь таким.
2	жін_Олена	Насамперед я <u>більш відкрита</u> . Я <u>не боюсь показувати свою позицію</u> , якщо я бачу несправедливість. Ніколи не можна замовчувати. Помічаю, що у батьків не завжди так, тобто вони в деяких аспектах можуть собі дозволити таку роль, а в деяких ні. Батьки більш обережні, я б сказала, ніж я у певних висловлюваннях. Напевно, це пов'язано з тим, що за часів Радянського Союзу мама працювала вчителькою й в перші роки своєї кар'єри їй доводилось контролювати хто з дітей ходить до церкви, хоч і сама вона була християнкою й теж вечеряла на Святвечір. Мені здається, що батьки завжди <u>шукать підступу з боку інших людей</u> , я не знаю чи це добре, чи зле. Але в них є оцей аспект страху. Я помічаю також, що <u>для них дуже важлива думка інших</u> . Я не скажу що мої батьки виняткові. Напевно, такою є більшість старших людей.
3	жін_Наталія	Моя мама <u>не привикла до змін</u> , вона звикла все життя жити в одній хаті з своїми батьками, працювати на одній і тій самій роботі. Оцієї смекалки досягати чогось більшого в неї немає. У неї завжди має бути <u>тільки стабільність</u> . А ми от живем за таким принципом: ризикнем і подивимся, що буде. У тому ми й відрізняємось.

4	жін_ Ніна	У теперішній час моє покоління йде вперед з часом, з суспільством. Навіть <u>Інтернет</u> нам, можливо, нав'язує якісь думки, погляди, які наші батьки зараз не зовсім розуміють.
5	жін_ Ілона	—
6	жін_ Марта	<u>Так, часто.</u> Інколи це бувають якісь новини з телебачення, які стосуються політики, або це <u>питання виховання дітей.</u> Я значно строгіше ставлюся до виховання, ніж мої батьки. Працюючи з молодим поколінням, я бачу, що є потреба в цій дисципліні. Інколи наші погляди розділяються, коли іде мова про той чи інший вчинок дітей і його різне трактування. Чи, наприклад, <u>погляди щодо політики, я бачу розвиток нашої країни</u> зовсім по-іншому, а ніж наші батьки. ... Наші батьки вміють працювати біля землі. наші батьки виростили на принципах, що все залежить від наших рук, і все будується на праці, так, але, інколи, я дискутую зі своїми батьками на тему, що ми можемо змінити світ, змінивши себе. Інколи вони кажуть, що ми нічого не можемо зробити з цим в країні – я говорю протилежне, ми можемо це зробити, якщо почнемо самі від себе. Самі змінимося, тоді зміниться інша людина, кожен почне змінюватися по-своєму і тоді зміниться загалом суспільство, навіть якщо не зараз, то наступне покоління, якому ми будемо пропонувати і переконувати їх, я думаю, що в них зміниться це. Також ми дискутуємо на тему політики, і напевно найчастіше на цю тему. Наші батьки жили в період радянщини, тому не дивно, що вони вважають, що легше керувати в ситуації не демократії, а я вважаю, що <u>все залежить від нас самих.</u> Не лише держава має щось зробити, не лише влада, не лише хтось має це зробити, нам ніхто не прийде і не буде забирати сміття з-під дому, якщо ми його кинемо, ніхто не буде за нас прибирати, якщо ми самі не зробимо певної роботи, якщо ми не будемо виконувати обов'язків на роботі, хто ж це буде робити замість нас? Якщо ми <u>будемо відповідально ставитися</u> до своєї роботи, то сусід наш, чи колега теж може змінитися і буде набагато краще, ніж прийде хтось і буде нам нав'язувати і нас буде заставляти до цього, в нас буде, відповідно, супротив, а вже якщо ми самі цього захочемо, то зможемо змінити ситуацію. В першу чергу <u>все залежить від нас,</u> і від того чи маємо бажання змінюватися самі, а не чекати, що хтось нам щось зробить.
7	жін_ Інна	Я думаю, що <u>відрізняються.</u> І багато в чому відрізняються. Навіть на вакцинацію та коронавірус відрізняються. Нас відрізняє те, що ми не завжди робимо те, що нам кажуть. Мислимо критично. А вони не дивляться на якісь дослідження, не читають статей, а просто дивляться телевизор і їм того достатньо, бо вірять у все, що чують та бачать.
8	жін_ Олеся	У нас з мамою дуже відрізняються погляди на життя. Саме через це ми дуже рідко спілкуємось, тому що розмова завжди (в більшості випадків) закінчується непорозумінням. Один з недавніх випадків стосувався ситуації, в якій я пообіцяла знайомій купити книгу в Києві, але яку знайшла тільки в одному магазині на іншому кінці міста, ще й без можливості доставки. Розмовляла з мамою і сказала, що дуже не хочу їхати туди та ще й з дитиною. На що мама сказала не їхати, а знайомій сказати, що книги немає в продажі. Також почала розмову про те, що я надто стараюся для інших. Від таких розмов я дуже злюсь, Я завжди стараюсь максимально виконати обіцяне, а про те як би зі мною люди поводити себе мені взагалі не цікаво, мені не потрібна віддача, вона і так буде, я знаю.

9	жін_Віра	Дуже часто, я думаю 80% точно. Наприклад, щодо дітей. У дитинстві ми не святкували мій день народження, бо не було грошей. Навіть коли мої однокласники запрошували мене на свої святкування, мама не впускала, бо треба було трохи витратитись. Зараз же мої діти дуже часто ходять до однокласників і коли в моїх дітей дні народження, ми теж запрошуємо їхніх гостей, з чим мама абсолютно не погоджується. Вона це не сприймає, навіть засуджує, каже, що це зайві витрати .
10	жін_Юлія	—
11	жін_Іра	Давайте банальний приклад наведу: так як я з маленького міста й живу в особняку, для моїх батьків важливо те, щоб до свят все було на подвір'ї гарно зроблено. Ми всі розуміємо що це вимагає багато часу, який я особисто не готова витратити в такий спосіб. Для мене в пріоритеті менше займатися домашніми справами, витратити менше часу, зусиль та коштів на це все. Для мене тепер куди важливіше, щоб я, наприклад, жила в меншому будинку чи навіть квартирі й менше витрачала ресурсів на побут, а більше на свій розвиток, подорожі, спілкування. Це кардинально різні речі, тому на фоні цього інколи виникають протиріччя. <u>Я ставлю пріоритети на інші, для мене більш важливі, аспекти життя.</u>
12	жін_Діана	—
13	чол_Павло	Так відрізняються. Наприклад, <u>ситуація мого розлучення</u> з дружиною. Мама говорила, що якщо любив, то навіщо відпустив, а я вважав і вважаю, що якщо мене не люблять, то немає сенсу терпіти.
14	чол_Петро	Ні, напевно, не часто. Бувають випадки, звичайно, що ми не погоджуємось одне з одним, але переважно завжди завданням тата з мамою є дати пораду дитині, висловити свою думку, своє бачення, а я як вже доросла людина приймаю або не приймаю цю думку чи пораду.
15	чол_Орест	—
16	чол_Тарас	—
17	чол_Дмитро	Так, відрізняються, адже батьки <u>приймають усе близько до серця</u> , а я пропускаю все мимо себе.
18	чол_Іван	Наприклад, якщо говорити про наше покоління, то воно більш <u>діджиталізоване</u> й це на нас теж впливає. Попереднє покоління більш старомодне, <u>боїться нових технологій та усюди шукає обман та брехню.</u>
19	чол_Макс	У <u>плані виховання моїх дітей</u> мама мені та моїй дружині постійно робить якісь зауваження. З дечим я абсолютно не згідний, тому часто прошу, щоб вона не втручалася, бо це моя сім'я й ми живемо зараз так. Наприклад, свариться, що діти не ходять до церкви та чому ми їх не водимо, а я просто не хочу, бо не бачу в цьому змісту.
20	чол_Максим	В принципі, та. Батьки вирішують різні ситуації так, як їх вчили; так, як вони звикли це робити, коли вони були молоді. Зараз ми молоді й усе міняється (люди, ситуації), тому не завжди їх погляди та поради є актуальними.
21	чол_Ілля	—
22	чол_Юрій	Погляди мої і моїх батьків відрізняються часто. Я належу до такої категорії людей, які не люблять критику й завжди покладаються на себе. Якщо щось мені потрібно і це щось я вважатиму правильним, я буду прислухатися до того, хто в цьому розуміється краще, але я точно не буду робити так, як роблять всі, бо то так треба. В мене є свої погляди, в мене є своя позиція, і я завжди кажу, що краще вчитись на своїх помилках. Звичайно, потрібно дивитись на те, як

		роблять інші, але кажу, поки ти сам не зустрінешся один на один зі своєю помилкою, то ти не зрозумієш, що щось робиш неправильно.

Головні соціологічні метапарадигми (за Г. Зборовським)

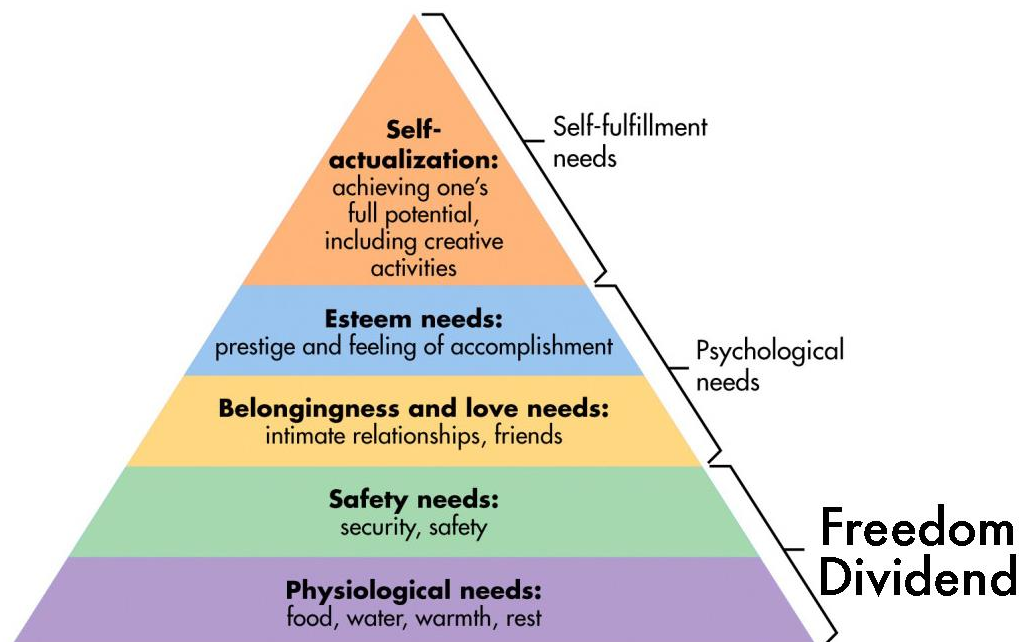
Назва метапарадигми	Ставлення до класичних положень соціології	Об'єкт соціології	Предмет соціології	Методи дослідження
<i>Класична</i>	Базуються на класичних положеннях і розвивають їх, демонструють позитивний вектор розвитку класики.	Суспільство як цілісна система, як соціальний організм, незалежний від людини.	Вивчення соціальних фактів, соціальних структур, соціальних інститутів, соціальних дій і взаємодій у статичній та динамічній.	<i>Об'єктивні</i> підходи до вивчення соціальної реальності. Макропроцеси. Кількісні методи дослідження.
<i>Неокласична</i>		Суспільство як система соціальних дій і взаємодій соціальних груп і вільно організованих акторів.	Оновлення ідей позитивізму, марксизму, функціоналізму на основі нелінійного розгляду суспільства і його структури.	
<i>Посткласична</i>		Суспільство як сфера інтеракції, комунікації, соціальних інститутів і солідарності.	Нова система трактування суспільства з позиції макро-соціологічного аналізу.	
<i>Некласична</i>		Грунтуються на запереченні положень класики і розвивають відповідну традицію.	Суспільство як конструкція постійно змінної/мінливої реальності, де соціальні зміни здійснюють окремо взятими агентами.	
<i>Постнекласична</i>	Суспільство як єдинство соціальних структур і активних дій особистості.		Вивчення інтегративних процесів у різних типах соціуму.	

Джерело: [Авторське напрацювання; 54].

Maslow's hierarchy of needs

(Піраміда потреб А. Маслоу)

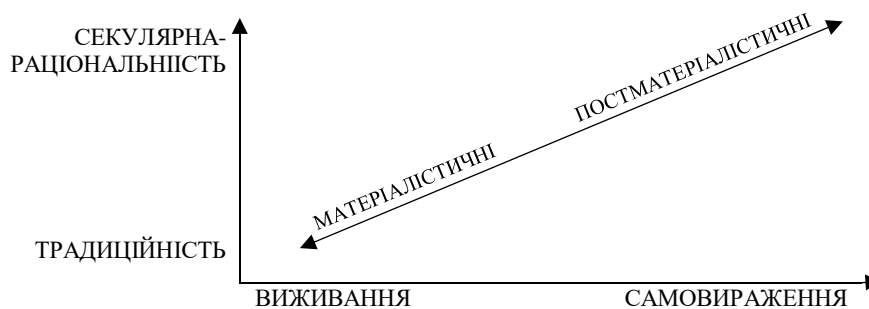
MASLOW'S HIERARCHY OF NEEDS

Джерело: [102].

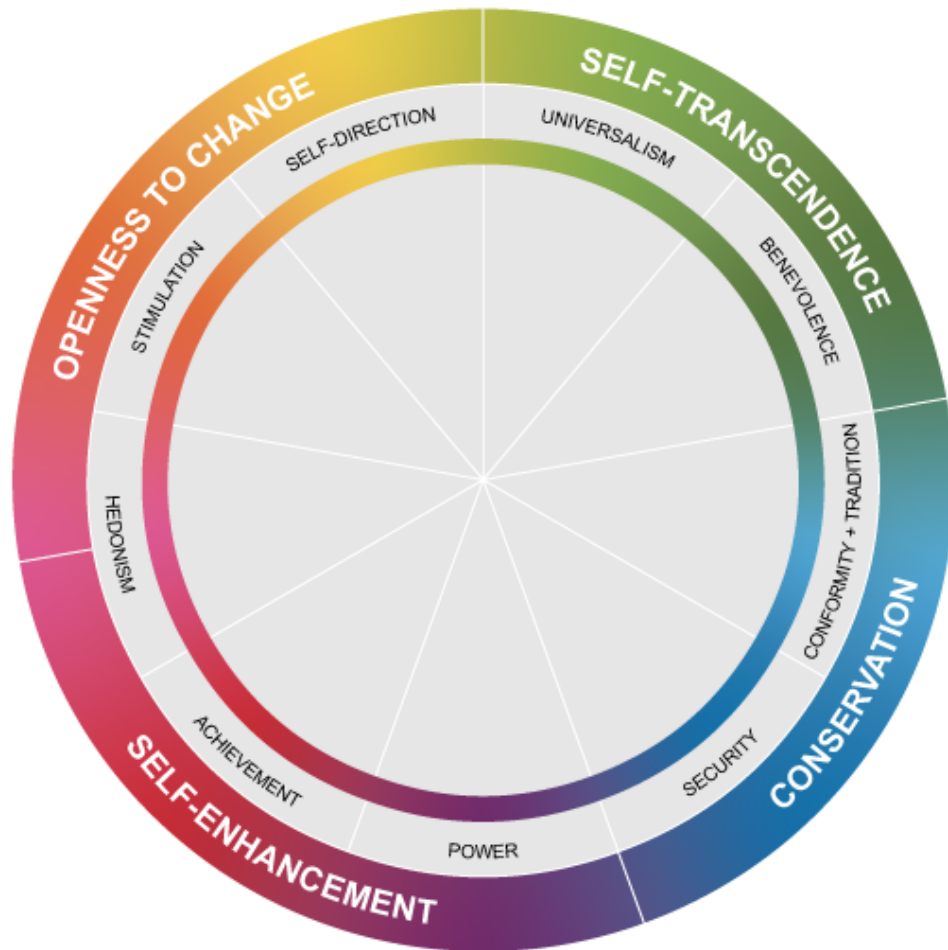
Постматеріалістський підхід до проблеми цінностей Р. Інглегарта

Місцезнаходження матеріалістичних та постматеріалістичних цінностей у системі координат “традиційність/секулярна раціональність – виживання/самовираження”

Джерело: [80].

Schwartz's value circumplex model
(Шкала цінностей (ціннісне коло) Ш. Шварца)

Джерело: [103].

Базові європейські цінності та їх правове забезпечення

ЦІННІСТЬ	ПРАВА, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ РЕАЛІЗАЦІЮ ЦІННОСТЕЙ	ОСНОВНІ ДОКУМЕНТИ РАДИ ЄВРОПИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
Свобода	Фундаментальні права і свободи: право на життя, приватну власність, свобода слова, заборона дискримінації у користуванні правами і свободами за такими ознаками: стать, раса, колір шкіри, національне та соціальне походження, майновий та соціальний стан, мова, релігія, політичні та інші переконання.	ЕКПЛ ХЕС
	Політичні права і свободи: право на свободу об'єднання з іншими громадянами для захисту своїх інтересів і прав, свобода думки і висловлювань, право обирати і бути обраними в органи влади, право на зібрання і мітинги для відстоювання своїх інтересів, прав і свобод.	ЕКПЛ ХЕС
	Соціальні права і свободи: право на вільне обрання професії та місця проживання, вільний доступ до безкоштовних центрів зайнятості, вільний доступ до інформації стосовно дій роботодавців та укладання колективних договорів.	ЕКПЛ ХЕС
	Культурні права і свободи: право на вибір освіти рідною мовою, право меншин на збереження своєї культурної самобутності.	ЕКРМ КЗНМ
Гідність	Фундаментальні права і свободи: заборона катування і такого поводження з людьми, що принижує їхню гідність, право на цілісність особистості та її недоторканість, заборона рабства і торгівлі людьми, заборона смертної кари і страти, заборона свгенічних практик, заборона використання людського тіла для цілей прибутку, заборона репродуктивного клонування людей.	ЕКПЛ ХЕС
Правова держава	Політичні права і свободи: право на справедливий суд, заборона покарання без судочинства, право на ефективний юридичний захист, право на повагу до приватного і сімейного життя (захист приватного життя та кореспонденції), право на шлюб.	ЕКПЛ ХЕС
Демократія	Політичні права і свободи: право на свободу об'єднання з іншими громадянами для захисту своїх інтересів і прав, свобода думки і висловлювань, право обирати і бути обраними в органи влади, право на зібрання і мітинги для відстоювання своїх інтересів, прав і свобод, право на повагу до приватного і сімейного життя.	ЕКПЛ ХЕС
Громадянськість	Політичні права і свободи: право на свободу об'єднання з іншими громадянами для захисту своїх інтересів і прав, свобода думки і висловлювань, право	ЕКПЛ ХЕС

	обирати і бути обраним в органи влпди, право на зібрання і мітинги для відстоювання своїх інтересів, прав і свобод.	
Толерантність	Фундаментальні права і свободи: заборона дискримінації у користуванні правами і свободами за такими ознаками: сать, раса, колір шкіри, національне та соціальне походження, мова, релігія, політичні та інші переконання.	ЕКПЛ ХЕС
	Культурні права і свободи людини: право навчання рідною мовою, права національних меншин на збереження самобутності.	ЄКРМ КЗНМ
Справедливість	Фундаментальні права і свободи: заборона дискримінації у користуванні правами і свободами за такими ознаками: стать, раса, колір шкіри, мова, національне та соціальне походження, релігія, політичні та інші переконання.	ЕКПЛ ХЕС
	Соціальні права і свободи: право на працю та належні її умови, право на вільне обрання професії та місця проживання, право на житло, охорону здоров'я, освіти, соціальне забезпечення, право дітей, підлітків, жінок та інвалідів на особливий соціалльний захист, право на екологічну та інформаційну безпеку.	ЄСХ ХЕС

Умовні скорочення:

ЕКПЛ – Європейська конвенція з прав людини і основоположних свобод;

ЄСХ – Європейська соціальна хартія;

ЄХРМ – Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин;

КЗНМ – Рамкова конвенція про захист національних меншин;

ХЕС – Хартія фундаментальних прав Європейського союзу.

Джерело: [31, с. 34].

Historical Generations (Strauss-Howe Generational Theory)

Історичні покоління американців (за Н. Хоувом та В. Штраусом)

Arthurian Generation	1433 - 1460
Humanist Generation	1461 - 1482
Reformation Generation	1483 - 1511
Reprisal Generation	1512 - 1540
Elizabethan Generation	1541 - 1565
Parliamentary Generation	1566 - 1587
Puritan Generation	1588 - 1617
Cavalier Generation	1618 - 1647
Glorious Generation	1648 - 1673
Enlightenment Generation	1674 - 1700
Awakening Generation	1701 - 1723
Liberty Generation	1724 - 1741
Republican Generation	1742 - 1766
Compromise Generation	1767 - 1791
Transcendental Generation	1792 - 1821
Gilded Generation	1822 - 1842
Progressive Generation	1843 - 1859
Missionary Generation	1860 - 1882
Lost Generation	1883 - 1900
G.I. Generation	1901 - 1924
Silent Generation	1925 - 1942
(Baby) Boom Generation	1943 - 1960
13th Generation (Gen X)	1961 - 1981
Millennial Generation (Gen Y)	1982 - 2004
Homeland Generation (Gen Z)	2005 - ?

Джерело: [98].